

**KANT'IN SAF AKLIN ELEŐTİRİŐİ ESERİNDE BİLGİNİN A
PRİORİ KOŞULLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUKİYE GÜNDOĞDU AVCI

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŐÜ**

**FELSEFE
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATİŐ**

**MERSİN
AĞUSTOS - 2019**

ONAY

Rukiye GÜNDOĞDU AVCI tarafından Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ danışmanlığında hazırlanan "Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi Eserinde Bilginin A Priori Koşulları" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ	
Üye	Prof. Dr. Zehragül AŞKIN	
Üye	Doç. Dr. Kamuran ELBEYOĞLU	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.08.2019 tarih ve 2019/67 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yusuf Gürhan TOPÇU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

19/08/ 2019

İmza / Signature

Rukiye GÜNDOĞDU AVCI

ÖZET

Kant bilgiyi, öznenin duyarlılık ve anlık yetileriyle nesneden elde ettiği tasarımsal bir bilgi olarak belirler. Özneyi temele alma fikrinin çıkışını Kopernik devrimiyle kurduğu analojiye dayandırır. Böylelikle Saf Aklın Eleştirisi'nde yer verilen bilgi görüşlerinin temeline öznenin a priori bilgi formlarını yerleştirir. Kant'a göre özne; nesne hakkındaki tasarımlarını ilkin duyarlılığın formları olan uzay ve zaman ile akabinde anlığın formları olan kavram ve yargılar aracılığıyla gerçekleştirir. Bu formlar yalnızca duyulur dünyanın nesnelere tasarımlar. Özne, a priori formlar aracılığıyla bilginin elde edilmesinde kurucu ve aktif bir rol üstlenir. A priori formları Kant, transendental bir yapı olarak belirler. Formlar, deneyim bilgisinin olanağının koşullarını oluşturur. Kant, a priori formların bilgiyi kurmada neden zorunlu olduğunu açıklamaya uğraşır. Öznenin bir nesneye var diyebilmesi için onun uzay ve zamanda tasarılanmış olması gerekir. Bu durum, uzay ve zamanın nesnenin tasarımı için a priori ve zorunlu olması gerektiğini anlatır. Kant, düşünceyi kurmada anlığın formlarının zorunlu olduğunu açıklar. Yeni bir kategoriler tablosu oluşturmaya girişir. Çünkü Aristoteles'ten itibaren anlama yetisinin mantıksal işlevlerine yönelik ileri sürülen görüşlerin yetersiz kaldığını düşünür. Burada Kant, içeriği ihmal etmeyen ve mantıksal olan a priori formlar kavram, yargılar geliştirmeye yönelik bir çalışma ortaya koyar. Mantıksal formlar sayesinde bilgiye; düzenlilik, objektiflik, zorunluluk hatta yasallık kazandırılır. Bu formlar sayesinde doğa bilimlerine yönelik bilginin, keyfilik veya olasılık şüphesini ortadan kaldırır. Öznenin formlarına uyum sağlayan nesnenin, her derecede bilgisinin elde edilebileceğini anlatılır. Bu tezde; Kant'ın duyarlılığa ve anlığa ait olan a priori formların neler olduğunu, yapısını ve işlevini nasıl belirlediği deneyim kavramı temelinde ele alınacaktır. Bilinç sahibi bir öznenin kuruluşuna eşlik eden a priori formların duyarlılığın ve anlığının doğasına uygun biçimde nasıl hareket ettiği ve de öznenin deneyimin bilgisine a priori katkıları incelemeye alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Formları, Duyarlılık, Anlık, Özne

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Naciye ATIŞ,, Felsefe Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

Kant defines knowledge as a representational knowledge that the subject derives from the object through sensibility and mind faculties. With analogy from Copernican revolution, he puts the idea of the subject as the foundation, thus placing the subject's a priori forms of knowledge at the foundation of the views of knowledge contained in the Critique of Pure Reason. According to Kant, the subject forms its representations about the object through space and time, which are forms of sensibility of the first, and then through concepts and judgments which are the forms of mind. These forms only represent the objects of the sensible world. The subject plays a founding and active role in the acquisition of knowledge through a priori forms. Kant defines a priori forms as a transcendental structure. Forms constitute the conditions for the possibility of the knowledge of experience. Kant aims to explain why a priori forms are necessary to establish the knowledge. In order for the subject to be able to tell that an object exists, the object must be represented in space and time. This means that space and time would be a priori and necessary for the representation of the object. Kant explains that the forms of the mind are necessary in creating a thought. He attempts at creating a new table of categories, because he thinks that since Aristotle, the arguments put forward for the logical functions of understanding were inadequate. Here, Kant introduces a system that develops a priori forms, concepts and judgments that do not neglect content and are logical. Logical forms provide knowledge, as well as regularity, objectivity, necessity and even legality. With these forms, knowledge of natural sciences eliminates the suspicion of arbitrariness or probability. It is explained that the object adapting to the forms of the subject can be known from every degree. This thesis will focus on the a priori forms of sensibility and mind in Kant's philosophy and how their structure and function are determined in terms of the concept of experience. This study will also evaluate how a priori forms that accompany the establishment of a conscious subject behave in accordance with the nature of sensibility and mind, as well as discuss a priori contributions of the subject to the knowledge experience."

Keywords: Forms of Knowledge, Sensibility, Mind, Subject

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi, Naciye ATIŞ, Department of Philosophy, The University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi adlı eserindeki zorlayıcı ve özensiz anlatımı, düşüncelerinin anlaşılmasını önemli bir biçimde kısıtlar. Kant üzerine çalışmak, onun hakkında çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen ciddi bir çaba istemektedir. Böyle bir çalışmaya girişmek engebeli yollardan geçerek dağı dolanmanın zahmetini gerektirse de muazzam bir uyum içinde düzenlediği epistemolojik manzarayı seyretmek kanaatimce bu zahmetin gerekliliği konusunda yeterince ikna edicidir.

Saf Aklın Eleştirisi'nde geçen düşünceler, diğer eserlerin oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Eleştiri'de düşüncenin kurulmasında uyulması gereken ilke, kural ve hareketlerin belirlenmiş olması sonraki eserlerin bunlar aracılığıyla temellendirilmesini elverişli hale getirir. Eser diğer yanıla felsefe tarihindeki çeşitli epistemolojik görüşlerin üzerinde gezinerek onların bazen kritiğini bazen de sentezini gerçekleştirir. Felsefi donanımımı geliştireceği gerekçesiyle Kant'ın epistemoloji görüşleri üzerine çalışmam konusunda beni teşvik ederek tezimin felsefe tarihinin güçlü filozoflarından birine dayanmasına vesile olan ve çalışmamda maddi-manevi her türlü katkıları bulunan tez danışmanım Naciye ATIŞ'a, çalışmamın nihayete ermesinde desteğini her zaman hissettiğim Zehra Gül AŞKIN hocama ve tez jürisindeki eşsiz konumuyla Kamuran ELBEYOĞLU'na dahası yüksek lisans ve lisans eğitimim esnasında akademik birikimlerinden azami ölçüde faydalandığım Mersin Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi felsefe bölümü hocalarına sonrasında tezdeki zorlu metinleri dil ve anlatım bakımından inceleyen sevgili meslektaşlarım Farah ÖNDER GAYGISIZ ve Sultan ÖZTÜRK KIŞOĞLU'na, çalışmam sırasında resmi ve gayri resmi desteklerini esirgemeyen Seyhan Danışman Gazi Anadolu Lisesi'nin çalışanlarına ve öğrencilerine ayrıca yaşamımın her döneminde beni gözetken, kollayan ve kabullenen kıymetli anne ve babama, insanın başarı ve iyilik ile biçimlenebileceğine kendisinde tanık olduğum ağabeyim Lütfi GÜNDOĞDU'ya, yüklerimi azaltarak tez çalışmamda sabır ve özveriyle bana dayanak olan değerli eşim Sarper Serkan AVCI ve enerjimin azaldığı zamanlarda bana motivasyon sağlayan biricik kızıma yürek dolusu teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	x
1. GİRİŞ	1
2. KANT'IN GÖRÜŞLERİNDE A PRİORİ KAVRAMI	3
2.1. Kant Öncesi A Priori Kavramının Kullanımı	3
2.1.1. Platon	4
2.1.2. Descartes	8
2.1.3. Leibniz	10
2.2. Saf Aklın Eleştirisi'nde A priori Kavramının İki Anlamı	14
2.2.1. Bilgi Türü Olarak A Priori Sentetik Bilgi	15
2.2.2. Bilgi Formu Olarak A Priori	20
2.3. Transendental ve Subjektif Olma	24
2.4. Transendental Ben	29
3. DUYARLILIĞIN A PRİORİ FORMLARI	32
3.1. Arı Sezgi/Saf Görü	33
3.2. Uzay Formu	34
3.3. Zaman Formu	37
3.4. Uzay ve Zamana Diğer Yaklaşımların Eleştirisi	41
4. ANLIĞIN A PRİORİ FORMLARI	46
4.1. Anlığın A Priori Kavramları	47
4.1.1. Nicelik Kategorisi	51
4.1.2. Nitelik Kategorisi	54
4.1.3. Bağıntı Kategorisi	58
4.1.4. Kiplik Kategorisi	62
4.2. Anlığın A Priori Yargıları	66
4.2.1. Yargıların Niceliği	69
4.2.2. Yargıların Niteliği	70
4.2.3. Yargıların Bağıntısı	72
4.2.4. Yargıların Kipliği	74
4.3. Tam Algının A Priori Bilgi Formlarıyla İlişkisi	76
5. SONUÇ	80
KAYNAKLAR	83
ÖZGEÇMİŞ	85

TABLULAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 4.1. Kategoriler Tablosu	49
Tablo 4.2. Yargılar Tablosu	68

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Platon'un Bölünmüş Çizgi Analojisi Şekil başlığı

Sayfa

7

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simge	Tanım
TDK	Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Düşünce tarihine bakıldığında insanın akıl sahibi bir varlık olarak tanımlandığı görülür. Filozof tarafından benimsenen bu düşüncenin Kant tarafından kabul gördüğü ve insanı; yasaları kendi içinde olan bir varlık olarak ele aldığı söylenmelidir. Saf Aklın Eleştirisi eserinde Kant, bilincin eşliğinde insana bir bilgi alanı oluşturma yetkisi yükler. Böylelikle doğa, bilim, ahlak vs. alanlarda insanı, bilgiyi inşa eden bir özne olarak tasarlar. Eserinde bilgiyi üretenin neden özne olduğunu ve öznenin bilgiyi nasıl kurduğunu, bu aşamanın öznenin hangi yetilerine dayandığını sorgular ve öznenin nesneyle olan ilişkisini a priori zeminde açıklar. Başka bir ifadeyle aklın yapısı içinde bilginin doğasını araştırdığı söylenebilir.

Kant'a göre insan; bilinciyle kural ve yasalar belirleyip birtakım ayrımlar gözetmesi sayesinde bilgi alanını kendisi meydana getirir. İnsan bir öznedir ve kendinde var olan a priori yeti ve özellikler aracılığıyla nesneyi deneyimler. Özne, deneyimleri üzerine düşünerek yargıda bulunur. Kant'ın teknik örgüsünde bilgi, duyarlılık ve anlığın zorunlu olan a priori formları üzerine tasarımıdır. Bu açıdan Kant'ın araştırması, bilinçli öznenin a priori formları ekseninde bilginin edinilmesi ve geçerliliği noktasındadır. Kant, öznedeki tasarımı olan bilginin kesinliğine ve yasallığına destek sağlamaya çalışarak bilginin göreceli olduğu yönünde oluşabilecek ve ucu doğa bilimlerinin ilke ve yasalarının geçerliliğine kadar ulaşabilecek tehditleri bertaraf etmeyi amaçlar.

A priori kavramın tanımlanması ve Kant felsefesindeki yerinin anlaşılması açısından Kant öncesi rasyonalist ve empirist filozofların bu kavrama verdiği rolün anlaşılması önemlidir. Bilgide a priori kavramı felsefede ilk olarak doğuştancılık düşüncesiyle birlikte ele alınmıştır. Bu bakımdan Platon, Descartes ve Leibniz gibi filozofların a priori bilgi görüşleri mercek altına alınmalıdır. Kant'ın a priori görüşleri iyice fark edildiğinde bilgi formu olarak kullanımı ve bunda öznenin kurucu rolü anlaşılacaktır. Kant'ta a priori kavramının yapısı ve işlevinin boyutlarının anlaşılabilmesi için kavramın temellerini oluşturan transendental ve subjektif kavramları ile bağının kurulması da zorunludur. Dolayısıyla tez çalışmasının birinci bölümünde, a priori kavramının Kant öncesi kullanımında Platon, Descartes ve Leibniz'in görüşlerine, Kant'ın bu kavrama verdiği iki anlama ve kavramın Kant felsefesinin diğer önemli iki kavramı olan transendental ve subjektif kavramlarıyla ilişkisine yer verilecektir.

Kant'a göre bilginin duyarlılık ve anlama yetisi olmak üzere iki kökü vardır (2005: B30). Bilginin köklerinden ilki duyarlılıktır. Duyarlılık olmadan nesne, özneye verilmesi mümkün olmayacağından duyarlılık bilgi için a priori bir koşuldur. Onun etkilenişi yoluyla devreye giren ve duyarlılığın a priori formları olan saf görü, uzay ve zaman görünüş olarak yansıyan tasarımların biçimlendiricisi olarak görev alır. Kant'a göre görünüşlerin tüm çoklusu belli ilişkiler içinde ve aynı zamanda anlakta a priori duran biçim altında sezilir. Buna "saf sezgi" adı verilir. Duyarlılığın a priori sağlayabileceği tek şey saf sezgidir. Dolayısıyla tezin ikinci bölümde Kant'ın,

duyarlılığın a priori formları/biçimleri olan saf görü, uzay ve zaman formu ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Özellikle Kant'ın uzay ve zamanı, kavram olarak değil form olarak ele alması üzerine şekillenen mutlak uzay ve zaman ile görelî uzay zaman anlayışlarına yaptığı itirazlar incelenecek ve buna karşın sunduğu özgün yönelim serimlenecektir.

Üçüncü bölümde bilginin elde edilmesinde duyarlılığın, empiristlerin iddiasının aksine tek başına yeterli bir kaynak olmadığı yönündeki itirazdan yola çıkılmaktadır. Duyarlıkta bilinen, tanınan nesnenin bilgisi ancak duyarlılığın anlık ile birlikte çalıştığında elde edilecektir. Anlığın kavramları olmadan nesnenin bilgisi/algısı değişken ve muğlak kalır. Algı ve içeriği olmadan anlık ve anlama yetisi ham maddesiz çalışan fabrika gibi boş ürün verir. "Kavramları duyusal kılmak (onlara sezgide nesneyi eklemek), sezgileri anlaşılır kılmakla (onları kavram altına getirerek) eşit ölçüde zorunludur"(Kant:2015, B76). Kant'ın transendental mantık bölümünde yer verdiği anlığın a priori formları olan kavramlar ve yargılar bu bölümde ayrıntılı olarak incelemeye alınacaktır.

Kant'ta nesnenin tasarlanması, anlığın mantıksal işlevleri olan yargı ile kavramların duyarlılığın formlarına dâhil etmesiyle sona ermez. Tasarılma süreci, öznenin tam bir bilinç hâlinde yürüttüğü bir sentezin ürünü haline getirilerek tamamlanır ve nesne "fenomen" adını alır. Tezde, deneyimin bilgisinin yalnızca duyulur dünya içindeki fenomenal nesnelere için geçerli olduğu belirtilerek sınır ayrımı gözetilecektir.

Yukarıda bahsedilen konularda yapılan tüm açıklamalar, tezin sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

2. KANT'IN GÖRÜŞLERİNDE A PRIORİ KAVRAMI

İnsanın bilme çabası; onu bunlar üzerine yeniden düşünmeye, denetlemeye ve bilgilere yasallık sağlayan yolları araştırmaya yöneltmiştir. Platon'dan beri hakikatin kalıcı bilgisini temin eden a priori kavramı anlamını yitirmemiş ancak kullanımında değişikliğe uğramıştır. A priori kavramının Kant tarafından tanımlanmasının anlaşılabilmesi için, öncelikle bu kavramın Kant'a uzanan anlamlarının bilinmesi gerekmektedir. Bu noktada rasyonalist ve empirist filozofların a priori kavramını kullanımları önemlidir. Bu kavram genelde rasyonalistlerin egemenliği altında aklın doğuştan getirdiği ve hazır bilgisi olarak düşünülmüştür. Kant, kavramın kendisinden önceki anlamlarına ve işlevlerine itiraz getirmiştir. A priori kavramını eleştirel felsefenin ışığında yeniden kurma girişimi sonucu kavram yeni ve özgün içerik kazanmıştır. A priori kavramının bu özel kullanımını aydınlatmak için Kant, transendental ve subjektif kavramlarını tanımlamış ve a priori ile ilişkisini açıklamaya çalışmıştır.

2.1. Kant Öncesi A Priori Kavramının Kullanımı

Filozofların a priori kavramına ilgisi "a priori bilgi" şeklindeki kullanımıyla İlk Çağ'a kadar uzansa da Yeni Çağ filozofu olan Kant tarafından "bilgi formu" olarak kullanımıyla a priori kavramı yeni ve özgün biçim almıştır. Bu ilgiyi matematik ve geometri artırmıştır çünkü onların kanıtlamalara dayanan kesin sonuçlar sunuyor olmaları, kesin bilgi arayışında, matematik ve geometrinin güvenilir kabul edilmesini ve ondan hareket edilmesi fikrini sağlamıştır. Bunun gerçekleşmesinde aklın mantıksal ilkeleri ve kavramlarının güçlü bir avantaj sağladığının farkında olan filozoflar bilgiyi, a priori düşünmüşlerdir. A priori kavramı, onu ele alan filozofların felsefelerinde yaygın biçimde kullanılmakla beraber anlam değişikliklerine ve sınırlamalara da uğramıştır.

A priori kavramının irdelenmesi için İlk Çağ filozofu Platon'a kadar geri gidilmelidir. Orta Çağ'da Platon'dan sonra bu kavram zamanla fenomen /görünüş temelini kaybetmiş ve insansal özellikten çıkarak "intellectus divinus /ilahi akıl"un bir niteliği sayılmıştır (Nutku, 2016: 14). A priori kavramı tüm Orta Çağ boyunca Tanrı kanıtlamalarında kullanılmıştır. Bu durum Platon'un ele aldığı insansal bilgiye ait bir problemi etkisiz bırakmıştır. Yeni Çağ 'da bilimlerin ilerlemesi ve insanın ürettiği bilgiye güvenin artmasıyla tartışma yeniden canlanmıştır. Çünkü Yeni Çağ, insanın Tanrısal bilgiye adadığı aklını geri almayı denediği çağdır (Nutku, 2016: 14). Yeni Çağ ve sonrasında filozoflar, felsefenin iki ana akımı olan akılcılık ve deneycilik üzerinden a priori bilgi tartışmalarını devam ettirmişlerdir.

Akılcılık ve deneycilik arasındaki tartışmada bilgiye aklın mı yoksa deneyimin mi kaynaklık etmesi gerektiği konusunda gerçekleşen ayrışma, a priori kavramının tanımlanmasını da etkilemiştir. Akılcılar sahip olunan bilgiye ilişkin bazı kavramların doğuştan edinildiğini

savunurken deneyimciler, kavramların duyu deneyimi ile başladığını ileri sürmüşlerdir. Akılcılar açısından deneyimin bilgisi duyuşsal içeriği değişen, bulanık ve dağınık yapıdadır. Bu bilgilerin kesinlik taşıyamayacağı hatta yanılma payı taşıdıkları sonucuna varılır. O hâlde bilgiler hakkında zorunlu yargılar, a priori kavram ya da ilkeler temelinde kurulabilir. Empiristler açısından ise a priori kavramı genel olarak mantıksal açıdan zorunluluk içerir ve yeni bir bilgi sağlamaz. A priori bilgiler doğuştan değildir ve deneyimden çıkartılır.

İnsanın, akıl yetilerindeki potansiyelini özgür biçimde ortaya koyması için onların işlenmesinde a priori özellikteki kavram ve ilkelerin işlevsel özelliği özenle analiz edilmiştir. Sürecin sonunda insan akıyla üretilen düşüncenin ve bilimsel bilginin ilerlemesinin önünü açan yöntem ve açıklamalar geliştirilmiştir. Bilimsel gelişmelere filozofların bu türden katkıları matematik ve doğa bilimlerinin felsefe ile bağlarının güçlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu tartışmaların içinde Platon, Descartes ve Leibniz'in a priori düşüncelerini tartışmayı belirlemesi açısından incelemek gerekir.

2.1.1. Platon

A priori kavramı, bilginin içeriği açısından ilk kez Platon felsefesinde görülür. Platon, görülür nesnelere değişimlerin meydana geldiğini, onlara ait bilgilerin de değişime uğradığını ifade eder. Ancak görüşlerinde matematiksel bilginin ve bazı nesnelere bilgisinin değişmez olduğu düşüncesini sabitler. Buna, nesneye ait tümelin bilgisinin de değişmez olduğunu ekler.

Platon, değişmeyen nesnelere idea adını verir. İdeaların bilgisi örtük olarak ruhta bulunur. Ruh, anımsama ile bu bilgilerin farkına varır. Daha önce ruh tarafından bilinmeyen bilginin ise anımsanması da mümkün değildir.

Platon, "Menon", "Phaidon" ve "Devlet" eserlerinde bilginin kaynağında a priori belirlemeyi a priori terimini kullanmadan temellendirir. "Menon" adlı diyalogunda geometrik aksiyomların bilinmesinin dışarıdan etkiye ihtiyaç duyulmadan, ruhta mevcut bilgilerin ortaya çıkarılmasıyla gerçekleşeceğini savunur. Bu açıdan diyalogta önce erdem ne olduğunu sorgulayarak onun bilgisine nasıl ulaşılacağını araştırır. Platon, Menon üzerinden "Sokrates, erdem öğretilir mi, ya da erdemli yaşamakla mı elde edilir. Yoksa öğrenmekle, yaşamakla değil de doğuştan veya başka bir yoldan mı geliyor?" sorgulamasını yaptırır (Platon, 2010: 149). Bu sorgulamayla Platon, birtakım bilgilerin doğuştan geldiği düşüncesine kapı aralar. Erdemin birden fazla olabileceği yönünde gelişen diyalogda Platon, erdem yansımalarından ziyade onun gerçek bilgisinin ne olduğunu sorgulama yolunda ilerler. Bu noktada "arı" örneği üzerinden çeşit çeşit "arı"ların olduğunu ama onların hepsine de "arı" denildiğine dikkat çeker.

Sokrates: (...) Birbirinden ayrı birçok arı çeşidi vardır derken, bunların birbirinden ayrı olmak bakımından mı ayrı olduklarını söylemek istiyorsun, yoksa bunları birbirinden ayıran başka

bir şey mi var; mesela her cinsin güzelliği, boyu yahut bunlar gibi herhangi bir tarafı mı? Cevap ver bakalım.

Menon: Vereyim, Sokrates, bana göre bunlar arı olmak bakımından birbirinden ayrı değildirler.

Sokrates: Peki, Menon, şimdi ben sana bütün arılarda özdeş olup onları birbirine benzeten şey nedir diye sorsam, buna da verilecek hazır bir cevabın vardır herhâlde (Platon, 2010: 151).

Görüldüğü gibi Platon, idealar dünyasında bulunan gerçek bir idenin görünüşler dünyasında birbirine benzer birçok çeşitli olduğuna dikkat çeker. "Arı" örneğinden hareketle "erdem" için de bir özün olduğunu belirtir. Erdemin görünüşler dünyasında birçok çeşidi olsa da onları erdem yapan bir özün olduğunu savunur.

Diyalog boyunca Menon, sofistlerin bilgiye şüpheci yaklaşan tavrını benimseyerek Platon'un bilgi görüşlerine itiraz eder. Bu itiraza Platon, Sokrates'in söyleminden ruhun ölümsüzlüğü düşüncesiyle yanıt verir. Bunun için gördükleri işlerin nedenlerini araştıran rahiplerden örnek verir.

Platon'a göre ruh, bedenden ayrıyken idealarla tanışması esnasında her şeyin bilgisini öğrenmiştir. Dolayısıyla beden içinde ruh sahibi olan insanın bilgiye ihtiyacı olduğunda onu hatırlaması yeterli olacaktır.

İnsan ruhunun mutlak anlamda ölmeyeceğini söyleyen Platon, ruhun tekrar hayata döndüğünü ve yeni hayatında önceki hayatından edindiği bilgileri hatırladığını belirtir. Doğanın her bir yönünün birbiriyle ilişkili olduğunu ileri süren Platon, insanın yeni yaşamı içinde bu bilgilere tekrar kavuştuğunu savunur (Platon, 2010: 164). Menon'un bu teze ispat istemesi üzerine Sokrates, orada bulunan genç bir köleyi çağırmasını Menon'dan ister. "Peki Sokrates, senin dediğin gibi olsun. Yalnız, bizim öğrenmediğimizi, öğrenme dediğimiz şeyin bir hatırlayış olduğunu söyledin. Bu nasıl oluyor, bana öğretebilir misin?" (Platon: 2010: 162-163).

Sokrates, kölenin önüne bir kare çizerek geometrideki alan formülünü ortaya koymasını umar. Bunun için bazı yönlendirici sorular sorar. Diyalog üç şekil üzerinden gerçekleştirilir. Bunlardan ilkinde bakılacak olursa Platon'un doğuştancılık fikrini başka bir ifadeyle a priori olanı nasıl savunduğu görülebilir. Ayrıca bu, a priori olana nasıl ulaşıldığını da vermesi açısından önemlidir.

Diyalogun devamında olumlu yanıtlar vermesiyle kölenin hatırlama yoluyla gelişme kat ettiği gösterilmeye çalışılır (Platon, 2010: 166). Platon, kölenin kendinde olan bilgiyi şu an bilmesede doğru bir yol izlenilmesi sonucunda hatırlayıp onu açığa çıkardığını belirtir. Kölenin bilgiyi kendinde bulmasıyla gerçekleştirdiği şeyin bir hatırlama olduğu ileri sürülür. Bu hatırlama önceki hayatından ruhu aracılığıyla taşınmış olan bilginin hatırlanışdır. Platon'a göre şu an bilinmeyen şeyler başka bir ifadeyle hatırlanamayan şeyler belli araştırmalar yapılması suretiyle hatırlanabilir (Platon, 2010: 173). Böylelikle bilginin hatırlama olduğunun vurgusu yapılır. Kölenin şuan bilmediği bir soru karşısında onun yanıtı söylemesi, a priori bilginin ilk kullanımına örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Platon'un Menon diyalogundan sonra Phaidon diyalogunda da değindiği bilginin hatırlayış olduğu yönündeki düşüncesi, öncelikle teorisini geliştirdiğini gösterir. İnsanda doğuştan düşüncelerin bulunduğunu ileri süren Platon, bu tezi savunurken insana deneyimin vermediği a priori ilkelerin varlığını kullandığı görülür. Platon, Phaidon'da esas olarak ölümü açıklamaya çalışır. Ruhun bedenden ayrılması olarak açıkladığı ölüm fikrinin içinde bedenle ilişkili ihtiyaçların insanın ahlaki özünü gerçekleştirilmesine engel olduğu düşüncesi de vardır (Arslan, 2006: 310). İnsanın bedensel varoluşundaki potansiyel sınırlılıklara dikkat çeken Platon, özellikle görme duyusu üzerinden algı yanılmasının bu sınırlılıktan kaynaklandığını belirtir. A priori bilgi arayışında Platon, duyuların göreceliği üzerinden bilgiye duyulan güvene dair şüpheleri aşmaya çalışır ve aklın kesin bilgiye ulaşabileceğini savunur.

Platon, Phaidon'da ruhun sonsuz düşüncelere sahip olduğu bir varoluştan bahseder ve onun yeni hayatında o bilgileri hatırladığını ileri sürer.

Şöyle bir yolla elde ettiğimiz bilginin bir anımsama olduğunu da kabul ediyor muyuz? Şöyle bir yolla sözünden şunu demek istiyorum: Bir adam bir şeyi gördüğü veya işittiği veya onu herhangi bir şekilde algıladığı zaman bu şey hakkında bilgi edinmekle kalmıyor, aynı zamanda algıladığı şeyden gelmeyen başka bir şeyi düşünüyor; bu adam düşündüğü şeyi hatırlıyor demeye hakkımız yok mu? (Platon, 1989: 35).

Yeni bir durum karşısında o durumu algılayan insanın algılanan şeylerin yanında ondan gelmeyen başka şeyleri de düşündüğünü ve bunun bir hatırlama işi olduğunu belirtir. Bu açıklamasına "Bir adamın Simmias'ı görmeye Kebes'i hatırlaması sık sık görülür." örneğini ekleyerek bunun bir anımsama olduğunu ileri sürer (Platon, 1989: 36). Ruhun ölümsüz olduğunu düşünen Platon, insanın ister doğuştan bilgilerle donansın isterse sonradan onları öğrensin aslında sadece bilgileri anımsadığını savunur.

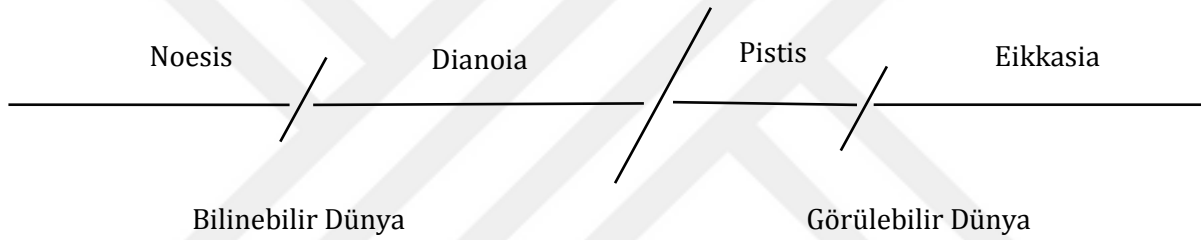
Platon, anımsamanın bazen benzer şeylerden bazen de benzemeyen şeylerden çıkabileceğini düşünür. Bu açıdan "bir şey benzer şeyler dolayısıyla hatırlanırsa, bir düşünce, bu şeyin hatırlanan şeye benzeyip benzemediği düşüncesi ile akla gelmez mi?" sorgulamasını yapar (Platon, 1989: 37). Amacı görünen bir şeyin ister kendisine benzesin ister benzemesin başka şeyleri düşündüğüne ve bunun bir anımsama olduğunu göstermektir (Platon, 1989: 38).

Platon adına gerçeklerin bilgisinin, akılla ulaşılabilen a priori bilgiler olduğu ileri sürülebilir. O, gerçeklerin bilgisini duyumsanan varlıklardan ayrı konumlandırır. "Devlet" adlı eserinde Platon, görülebilir ve bilinebilir olan olmak üzere iki dünya düşünür. Bunları, "eşit olmayan iki parçaya bölünmüş bir doğru çizgisi" üzerinde örnekleyerek anlatır ve bu çizgilerden birini görülür dünya diğerini bilinebilir dünya olarak belirler (Platon, 2005: 509d). Platon, bölünmüş çizgi analogisiyle iki dünyayı ayırmasının yanı sıra hem varlıkları derecelendirir hem de bilimleri belirler. Tüm varlıkları belli bir hiyerarşik yapıda gerçekten uzak ile gerçek arasında sıralar ve onların bilinebilir olma durumlarını sınıflar.

Platon'a göre görülebilir nesnenin ya da varlığın bilgisi gerçek bir bilgi değildir. Bunlar sanılardan oluşur ve aldatıcıdır. Bilinebilir başka bir ifadeyle ideaların bilgisi ise gerçektir ve değişmez niteliğe sahiptir (Platon, 2005: 508e).

Platon, ikiye ayırmış olduğu çizgileri yine eşit olmayacak şekilde ikiye ayırır ve ikisi akılla anlaşılır olmak üzere dört bilgi türünü işaret eder. Bunları, görülebilir bölümden bilinebilir bölüme doğru eikkasia (yanılgılı olan, nesnelere yansımalarını içerir), pistis (inançsal olan, görünen nesnelere içerir, dianoia (matematiksel olan, nesnelere genellenmiş tümelleri içeren) ve noesis (diyalektik olan, saf akılsal bilgileri içeren) olarak sıralar (Platon, 2005: 511e).

Dianoia, koşullu ilkelere dayanan matematiksel bilgileri içerir. İdeal bilgi değildir ama yine de akılsaldır. Noesis ise nesnelere doğrudan kavrayan akılsal olan ideal bilgidir ve mutlak ilkelere dayanır. Dianoia ve noesis, deneysel unsurlar içermeyen bilgilerdir. Matematik, astronomi gibi alanlar dianoia bilgisidir. Diyalektik ise noesis bilgisidir. Dolayısıyla Platon'da a priori bilginin bilinebilir dünyadaki bu iki alana karşılık geldiği söylenebilir.

Şekil 1.1. Platon'un Bölünmüş Çizgi Analogisi

A priori zorunlu olan akılsal bilginin Platon felsefesinde temel amacı, "iyi ideası"nın bilgisine ulaşmaktır. "İyi ideası", nesnelere gerçeklik katmasının yanı sıra insanın akılsal olarak onların asıllarını bilmelerini de sağlar (Platon, 2005: 508e). Zorunlu olan bu bilgiler insan ruhuna kazılıdır. İnsan, akılsal yönüyle görülür olandan hareketle bu gerçek bilgileri gün ışığına çıkarabilir. Burada en çok işin düştüğü alan matematiktir. Matematiğin bilgisi çıkarımlara dayanması ve varsayımlarının apaçık olarak kanıtlanabilir olması, onun Platon tarafından doğru bilgiye ulaşılmasında yöntem olarak düşünülmesini sağlamıştır. Platon'a göre geometrik hesaplarda bulunan kişiler doğruyu açık seçik kavramış gibi davranırlar (Platon, 2005: 510c). Bu kişiler görülebilir şekiller üzerinden yola çıkarlar ve görüleni değil "onların benzedikleri ilk örnekleri düşünürler", başka bir ifadeyle aslını kavramaya çalışırlar (Platon, 2005: 510d).

Platon'a göre temelde zorunlu olan a priori bilgiler bulunabilirse bilimsel bilgiler bu apaçık bilgilerden türetilir ve doğruluğu sağlanabilir. Sanılara dayandığını düşündüğü görülür dünyanın yanılgılı bilgilerinin gerçek bilgilerine ulaşmada akılsal çıkarımı zorunlu görür. Başka bir ifadeyle ruh, akılsal yönünü kullanarak a priori bilgilere varabilir. Platon'a göre ruh doğruyu kavrar ve onun bilgisini düşünme ile elde eder (Platon, 2005: 508d).

Sonuç olarak Platon'un benzerlik kurduğu iki unsur insan ruhu ile idealar öğretisidir. Ruhun bir bedene girmek için dünyaya tekrar gelmeden önce idealar ile tanıştığı ve sonsuz bilgiyle donandığı, dünyaya geldikten sonra bu bilgileri unuttuğu ve daha önce bildiklerini matematiksel yöntemlerde olan çıkarım ile hatırlayıp kavradığı söylenebilir. Gerçek bilgilere sahip olan ruhun, görünenler dünyasına her yeni doğuşunda bir unutma yaşamasının yanı sıra bir hatırlama da yaşadığını savunarak bilginin insanın içinde olduğunu ifade eder. Bu açıdan Platon'un a priori bilginin ilk örneklerini verdiği söylenebilir.

2.1.2. Descartes

Rönesans ile beraber 17. yüzyılda Batı'da insanın bilgilerinin çoğalması, filozofların bilgi problemi üzerine yoğunlaşmasını sağlamıştır. Özellikle matematik ve geometri bilimlerindeki gelişmeler, filozofları insanın kesin ve zorunlu bilgiye ulaşması noktasında harekete geçirmiştir. Bilimlerdeki önermelerin zorunlu doğrular vermesi, kesin bilginin formel alanda aranması fikrini destekledi. Matematik ve geometrinin ortaya koyduğu formülasyonların kesin bilgiye ulaşmada insanlığa kılavuz olabileceği düşüncesi ilgi gördü. Sözü edilen bilimler 17.yy. filozofları tarafından benimsendi. Bunun nedeni, bilimlerin ortaya koyduğu önermelerin insanın zihninden bağımsız bir dış dünyaya gereksinim duyulmadan doğrulanabiliyor olmasıydı. Aklın kendi işleyişinde a priori özellik taşıyan bu önermelerin kesinlik taşıması nedeniyle felsefede kullanılabilir olduğunu düşünülmüştür. Bu düşüncenin peşinden giden filozoflardan Descartes, matematik ve geometrinin yöntemsel incelenmesinin felsefede doğru bir yöntemin oluşturulması için gerekli olduğunu savunmuştur.

Bu çağda akılcılar, deneyimden bağımsız doğuştan var olan idelerin/kavramların insan zihninde bulunduğu yönünde hem fikirdir. A priori kavramlardan türeyen bir varlık evreni oluşturabilecekleri kanısındadırlar. Bu açıdan Descartes ortaya koyduğu yöntemiyle insanın varoluşunun temeline inmeyi denemiştir. İnsanın zihinsel içeriğinde a priori zorunlu önermeler aramıştır. Descartes, a priori kelimesini direkt kullanmasa da insan zihnindeki düşüncelerin doğuştan /innate geldiğini açıkladığı bir felsefe geliştirir.

Sistemli olarak kesin bilgiyi arayan Descartes, felsefe çalışmalarının yanında matematik ve geometri çalışmalarıyla da bilinir. Bu disiplinlerin kesinlik taşıyan önermelerinden hareketle bu kesinliği bilginin temellerine indirmeye çalışmıştır. "Üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir." biçimindeki geometrik önerme açık-seçik bir önermedir. Bu önermenin doğruluğu için herhangi bir dışsal deneyime ihtiyaç yoktur. A priori özellik içinde önerme kendi kendini doğrulayabilmektedir ve bu doğrulamaya insan akılla ulaşabilmektedir.

Aklın geometrinin önermeleriyle yakından ilgili olduğunu belirten Descartes, onu kendisine yol tutar. Başka hiçbir bilim dalından bu açıklıkta bir önermenin beklenemeyeceğini ifade eder. Akla dayalı geliştirdiği yöntemin, sıradan bir matematikle ilgisi olmadığını belirtir.

Aslında kurallarımı, hesapçıların ve geometricilerin boş zamanlarını dolduran sıradan hesap oyunu problemlerini çözmekten başka bir işe yaramasalardı pek o kadar tutmazdım; durum öyle olsaydı, belki öbürlerinden biraz daha ince bir tarzda ama yine de incir çekirdeği doldurmaz işlerle uğraştığıma inanırdım. Burada şekillerden ve sayılardan çokça söz etmeye kararlıyım, çünkü başka hiçbir bilim dalından böylesine apaçık ve kesin örnekler beklenemez, bununla beraber düşüncemi yakından izleyecek olan birisi benim burada ele aldığım şeyin sıradan matematikle bir ilgisi olmadığını, bunların, bölümlerinden birisi değil, sadece giysisi olduğu bir başka bilim dalı ileri sürdüğümü kolayca görecektir (Descartes, 1986: 20).

Descartes'in ileri sürdüğü yöntem, matematik ve geometrinin giydirilir. Bu yöntemle aklın ilk kavramlarını ele aldığını belirten Descartes, matematik ve geometriyle kesin yargılara ulaşılabilineceğini düşünür.

Descartes felsefesi, tarihsel bağlamda ele alınırsa hem metodik bir uğraş verdiği hem de felsefede epistemolojinin disiplinleşmesinde önemli düşünceler ortaya koyduğu anlaşılır. Descartes'in çıkış noktası duyuların kesin ve bilimsel bilgiye/hakikatin bilgisine temel olamayacağı düşüncesidir.

Descartes, Platon gibi duyuların bilgisine güvenmez ama onun yaptığı gibi bu durumu dış dünyanın gerçek olmayışına bağlamaz. Descartes dış dünyanın gerçekte bulunduğunu kabul eder ve cisimlerin gerçekte olmasının çelişki yaratmadığını düşünür. Algıların yanlısına içerdiğini belirtir. Tanrı'nın bir dış dünya fikrini zihne yerleştirdiği düşünüldüğünde O'nun insanı aldatıyor olamayacağı bir kanıt olarak gösterilir. Çünkü ona göre Tanrı tüm iyiliklerin yetkin kaynağıdır (Denkel, 2012: 13).

Uyurken zihnimize gelen ve uyanıkken gelenlerden daha az canlı, daha az açık olmayan düşüncelerin ötekilerden daha yanlış olduğunu nereden biliyoruz? Ve en iyi zihinler bile, istedikleri kadar incelesinler, daha önce Tanrı'nın varlığını farz ve kabul etmedikçe, sanırım bu şüpheyi gidermeye yetecek hiçbir kanıt ileri süremezler (Descartes, 1984: 38)

Descartes, her şeyin doğruluğunu Tanrı'nın varlığına bağlar ve insan da olanın Tanrı'dan geldiğini belirtir ve dış duyuya tam olarak güvenilmemesi gerektiğini ileri sürer. Dış duyumun aldatılabilir olduğunu düşünen Descartes, yıldızların küçük görünmesine karşı akılla onların büyük olduğunun bilindiği örneğini sunar. Hayal gücünün veya duyuların değil de sadece aklın hakikati vereceğini belirtir (Descartes, 1984: 38-39). Duyulara şüpheyile bakan Descartes, akli öne çıkarmıştır ve bir dizgi üzerinde giden soruşturmalarıyla a priori bilginin kaynak olduğu görüşüne yaklaşmıştır.

Ussal kuşku yöntemini kullanarak kendinde var olan bilgileri sınavan Descartes'in amacı, en ufak şüphe duyulan bilgileri ayıklayarak açık seçik bilgilere ulaşmaktır. Öncelikle duyu verilerini ele alıp onların güvenilir olamayacağına karar verdikten sonra kuşkuyu kendi varlığı üzerinde dener. En son ulaştığı noktada "Düşünüyorum öyleyse varım." önermesiyle açık seçik kendisinden kuşku edilemez bir önerme bulduğunu duyurur. Buradan hareketle açık seçik olan

tüm önermelerin kesin bilgi taşıdıklarını iddia etmiştir. Bu izlediği yol ve ulaştığı nokta, kendisinden sonraki filozoflar tarafından yoğun bir şekilde tartışılan “Doğuştan gelen bilgiler var mıdır?” tartışmasında a priori bilginin varlığına delil olarak sunulmuştur.

Descartes şüphe yönteminde sadece duyulardan değil üzerinde kesinliği hatta zorunluluğu hakkında söz birliği olan bilgilerden bile şüphe etmiştir. O, “bütün şeylerden, hatta matematiğin ispat ve ilkelerinden dahi, birçok kimseler bu konular üzerine muhakeme yürütürken aldanmış oldukları için” şüphe etmiştir (Descartes, 1997: 27). Başka bir ifadeyle dönem itibariyle gözde olan matematiğin ispat ve ilkelerini bulanların hatalı akıl yürütme yaptıklarını düşünerek onların ispat ve ilkelerden şüphe duyduğunu belirtmiştir. Devamında açıkça bilinen tüm şeylerin doğru olduğu fikrine varmıştır. Özellikle matematikten şüphe etmeye gerek olmadığını çünkü onun önermelerinin apaçık doğru olduğunu belirtmiştir. Eğer uyurken ya da uyanırken duyular yoluyla kavranılan açık-seçik bir şey olursa onun bilgisinden de şüphe etmeye gerek kalmaz (Descartes, 1997: 47). Böylelikle şüphe yardımıyla ulaştığı kesin yargıları temele alarak onların üzerinden doğru bilgi olanla olmayana a priori ilkeler yardımıyla ayırmıştır.

Descartes'ın metodunun önemi, a priori bilgilerin açık-seçik olarak ortaya çıkarılması ve ona dayandırılmasıdır. Bu açıdan Descartes, kendine dört ilke belirleyerek metodunu uygular. Bu aynı zamanda a priori bilgiye ulaşmanın yolu olarak da kabul edilebilir.

Descartes belirlediği kriterlerin birincisinde, doğruluğu açık-seçik bilinmeyenleri eler; ikincisinde, incelediği konuları sınıflar; üçüncüsünde, elde ettiği verileri basitten karmaşığa doğru sıralar; sonuncusunda ise işlemlerinin kontrolünü yapar. Dolayısıyla kesin bilgiye ulaşmanın metodunu oluşturmaya çalışır.

Sonuç olarak Descartes, Tanrı, düşünen ben/cogito, matematik ve mantığın ilkelerinin doğuştan olduğunu ve deneyden gelmediğini ileri sürmüştür. Maddenin bilgisi deneyden gelir sadece yer kaplayan töz ile düşünen tözün birbirinden ayrı olduğu bilgisi deneyden gelmez. Kavramlarla genişletilebilen deneyden gelmeyen düşünce ve kavramların doğuştan olma düşüncesini Descartes, onların saf olmalarına ve kapalı biçimde olsa da sonsuzluk içermelerine bağlar. Duyu içeriğine ait bir özellik taşımayan bu saf kavramlar aynı zamanda apaçık kavramlardır. Sonsuzluk fikri ise deneyimi ötesine geçme zorunluluğunu vermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla kesin bilgiyi aklın emrine veren Descartes, duyusal olandan hakiki bilginin çıkmadığını belirtir. Ona göre hakiki bilginin koşulu a priori olanın kabulündedir.

2.1.3. Leibniz

Bilgi görüşünü mantık ilkelerine dayandıran Leibniz, doğuştancılık düşüncesinde temel olarak Descartes ile uzlaşma içinde olsa da onun bilgi görüşünü bazı açılardan eleştirir. Leibniz'in felsefesini belirleyen temel yollardan biri, meseleye yönelik alternatiflerin iyi noktalarını almak

ve probleme çözüm olmayan taraflarını uzaklaştırmaktır. Descartes'in şüphe yöntemine gerek kalmadan a priori bilginin varlığının bilinebileceğini vurgulayan Leibniz, matematik ve geometrinin aksiyomlarını yeterli görür. Salt Descartesçi bir tezi savunmadığını, Platon ile Demokritos'u, Aristoteles ile Descartes'ı, Skolastikler ile Rönesansçıları ve ilahiyat ile ahlaki akıl ile birleştiren yeni bir sistem kurduğunu dile getirir (Leibniz, 1939: 99). Bu sistemin adı monodolojidir.

Descartes'ın doğuştancılık fikrine karşı çıkararak akılcı görüşü eleştiren Locke'un, emprist görüşü geliştirdiği ve idelerin kaynağı olarak Tanrı'nın görülmesi fikrinin karşısında deneyi öne sürdüğü görülür (Denkel, 1998: 229). Locke'un Kesin bilginin kaynağını duyu deneyimine dayandırması, epistemolojide a priori kavramının etkisinin azalmasına neden olur. A priori üzerine dayanan başta Tanrı'ya ait olmak üzere tüm kanıtlamaların sağlamlığı sorgulanmaya başlanır. Locke'un doğuştan ilke ya da kavramlara karşı düşüncelerini a priori düşünce açısından bir tehlike olarak değerlendiren Leibniz, onun görüşlerini kapsamlı olarak eleştirir. O, "İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler" adlı eserini, Locke'un "İnsan Anlığı Üzerine Denemeler" eserine karşı eleştiri olarak kaleme alır ve a priori görüşü güçlendirmeye çalışır.

Filâlet: (...) Benim için, insanların bütün bilgilerini; hiçbir fitri (yaratılıştan var olan) intibanın (izlenimin) yardımı olmaksızın kendi tabii kuvvetlerini sadece kullanmakla kazanabildiklerini göstermek kâfi gelecektir.

Teofil: Ben, tersine olarak, kendi sistemimin sayesinde inanıyorum ki: Yalnız Allah fikri ve bunun gibi başka bazı fikirler fitri olmakla kalmaz; ruhumuzun bütün düşünce ve fiilleri, kendisine hasseler /duyu organları tarafından verilebilmiş olmaksızın kendine mahsus sermayeden gelmektedir (Leibniz, 1939: 99).

Locke'a göre tüm bilgilerin kaynağı deneyimdir ve doğuştan herhangi bir bilginin gelmesi mümkün değildir. İnsan, bilgilerini doğduktan sonra deneyim yoluyla elde etmeye başlar.

Bilginin oluşumunda a priori kavramına yer vermeyen Locke, insanın kendi doğasına dayanarak yalnızca deneyim yoluyla bilgi elde edindiği görüşündedir. Deneyim unsurunu merkeze alarak a posteriori bilgiyi öne çıkarır. Leibniz ise başta Tanrı düşüncesi olmakla beraber çoğu düşüncenin akılda doğuştan bulunduğunu belirtir. Bilgide a priori özelliği kabul eden Leibniz, insanın kendisinde hazır bulduğu birtakım düşüncelerin ve ilkelerin olduğu görüşündedir (Leibniz, 1939: 99). İnsan potansiyel olarak bunlara sahiptir. Bu sahip oluşa delil olarak aritmetik ve geometrinin önermelerini gösterir. Ona göre insan akli, zorunlu gerçekleri işaret eden bu önermeleri deneyimsiz bilir. Bu önermelerin hepsi mantıksal olarak kesin olan a priori önermelerdir ve akla doğuştan verilir. Dolayısıyla insanın bu alanda geliştirdiği bilgileri, deneyim yoluyla değil kendiliğinden mantık yoluyla çıkarır. (Leibniz, 1939: s.100). Leibniz'in insanı rasyonel bir varlık olarak gördüğü ve bilgiye dair fikirlerin zihinde bağıntılandığını düşündüğü söylenebilir. Başka bir deyişle Leibniz'e göre gerçeklerin bilgisine insan, a priori akıl yürütme yaparak ulaşır.

Leibniz, Locke'un doğuştan bilgilere yönelik karşı eleştirisinde kullandığı çocuklar ve budalalar örneği üzerine eğilir. Bu örnekte Locke, çocukların ve budalaların neden bazı bilgilere sahip olmadığı sorgulamasını yaparak doğuştancılık fikrini geçersiz kılmaya çalışır.

Locke'a göre çocuklar ve diğer bu durumda olanlar, en zor bilimleri bilmediği için doğuştan ilkeleri bilmeleri mümkün olamaz eğer mümkün olsaydı onların bu bilgileri hemen algılamaları gerekirdi. İnsanın kendisinde olanı idrak etmesini duyuları ustalıklı düzene koyma şartına bağlayan Leibniz, dikkatin ihtiyaca göre düzenlenmiş olmasına işaret ederek çocukla yetişkin arasındaki algı farkını ortaya koymaya çalışır (Leibniz, 1939: 104). O, deneyim yoluyla elde edilen bilgilerin var olduğunu belirtir. Örfi bilgilerin deneyim yoluyla öğrenildiğini düşünür ve bir bilgi deneyim yoluyla da elde edilse akli olanlara indirgenebilir (Leibniz, 1939: 104). Dolayısıyla Leibniz deneyimi dışlamaz ama Locke gibi kendi başına bir kaynak olarak da görmediği söylenebilir.

Locke'un rasyonalistlere yönelttiği duylardan geçmemiş hiçbir şeyin anlama yetisinde bulunmadığı yönündeki eleştirisini Leibniz "anlıklar hariç" diye sınırlar. Öyle ki, anlık var olmadan duyların izlenimde bulunması mümkün değildir. Duylardan gelmemiş bir başka yeti olarak anlığın baştan beri var olduğu ve deneyimden bağımsız birtakım kavramların bulundurduğu üzerine durur. Matematik ve geometrinin önermelerinin duydan bağımsız oluşu da bu nedendir. Leibniz, Matematiksel gerçeklerin a priori olarak nasıl mümkün olduğunu açıklamak için Descartes'ın biçimlendirdiği doğuştancılık /innate fikrine başvurur (Jolley, 2005: 103). İnsan; matematik, geometri ve ahlakla örneklenebilen doğuştan birtakım hakikatlere sahiptir ve bu onu diğer canlılardan ayıran temel özelliğidir (Leibniz, 1939: 96). Onlar her zaman akıldadır ancak yalnızca bilinçli algılayıcının nesnesi hâline geldiklerinde doğru şekilde bilinir (Russell, 2005: 190). Zihin, birçok bilgiyle doludur ve deneyimler sadece bu bilgilerin gün ışığına çıkmasını sağlar. İnsan zihninin doğuştan boş ve sonradan deneyimler sayesinde dolduğu düşüncesi geçersizdir. Leibniz'e göre insanın birtakım doğuştan özelliklere sahip olduğu kabul edilmezse bilgi anlaşılabilir.

Leibniz, "iki cisim aynı zamanda aynı yerde bulunamaz" veya "beyaz kırmızı değildir" türünden bilgilerin işitildiği anda doğruluğuna kanaat getirildiğini belirterek ve bunların fizikte görüldüğü gibi duyu kaynaklı bilgiler olduğu yönündeki görüşe karşı çıkar. Bunların mantık prensiplerinden çıktığını ve o prensiplerin doğuştan olduğunu belirtir. (Leibniz, 1939: 102). Doğuştan düşüncelerin olması insanın yeni bir şeyler öğrenmesi durumuyla çelişmez aynı zamanda yeni bir şeyin öğrenilme durumu onun doğuştan olduğunu inkâr etmeyi gerektirmez (Leibniz, 1939: 103).

Doğuştancılık düşüncesini eleştirenler, zihinde doğuştan farkına varılmayan bilgiler olsa bile onların önceden kesin olarak bilinmesi gerektiğini ve bilginin kesin olarak deneyimlenmesinin ilk şart olduğunu savunurlar. Yapılan bu eleştiri karşısında Leibniz, bilgilerin

hatırlanmak üzere hafızada tutulabiliyor olmasının nedenini doğada bulur. Doğa, deneyimin dışında bazı bilgilerin insan zihninde saklanabilmesine imkân vermiştir. Tanrı, insan zihnine bazı bilgileri doğa aracılığıyla işlemiştir (Leibniz, 1939: 101). Hatırlamanın, sadece önceden deneyimle kesin olarak bilinmiş bilgiler için gerçekleşmediği görüşündedir. İnsanın deneyim yoluyla oluşmuş bilgilerinin yanı sıra mantıken sahip olduğu bilgiler de vardır (Leibniz, 1939: 101). Leibniz Locke'un, insanın sahip olması gereken zorunlu gerçeklerin varlığını görmezden geldiğini ileri sürer. "İnsanın anlama yetisinde kendi tarafından anlaşılmayan birtakım hakikatler basılmıştır. İnsan ruhu onları bilmeye değil bulmaya kabiliyetlidir. Bu kabiliyeti onun zorunlu hakikatlerin kaynağı olmasından ileri gelir. Ruh, zorunlu hakikatleri kendi sermayesinden çıkarabilecek kabiliyettedir" düşüncesiyle bazı bilgilerin a priori ve kesin olarak insanda var olmadığı düşüncesini bertaraf etmeye çalışmıştır (Leibniz, 1939: 191).

Leibniz, zorunlu gerçekler ile deneyime dayalı olanların arasında fark olduğuna dikkat çeker. Zorunlu gerçeklerin kaynağını akıl, deneyime dayalı olanların kaynağını ise duyular olarak görür. İnsanın iki tür hakikati bilmeye yönelik potansiyeli vardır. Zorunlu gerçeklerin bilgisi, seçik olup benzeşim kurularak yapılandırılmış olan duyuya dayalı bilgilerden gelmez (Leibniz, 1939: 101).

Leibniz'e göre doğrular, zorunlu doğrular ve olumsal doğrular olarak ikiye ayırır. Zorunlu doğrular a priori olmalarının yanı sıra deneyime dayanmayan kesinlik içerirler. Bu doğrular, "A, A olmayan değildir." biçiminde formüle edilen aklın çelişmezlik ilkesine dayanır. Basit ideler; tanım, aksiyom ve postulatlar içeren ispatlanma yollarıyla kesin olarak bilinirler. Olumsal doğrular a posterioridir ve olması mümkün olduğu kadar olmaması da mümkündür. Yanılgı taşıdıkları için ancak aklın yeter-sebebe ilkesine¹ dayanarak geçerlilik kazanabilirler. "Çaydanlıktaki su kaynamıştır." türünde bir a posteriori önermenin geçerliğinin saptanabilmesi için nedeni araştırılmalıdır. Önermeye yeter-sebebe ilkesi yüklenerek "Çaydanlıktaki su 100 dereceye ulaştığında kaynar." şeklini almasıyla geçerlilik kazanacaktır. Leibniz'in olgu doğrularını akıl doğrularına indirgelediği söylenebilir. Leibniz, akıl yürütmede iki ana ilkeden biri olarak gördüğü çelişmezlik ilkesiyle, bir şeyin karşıtının ya da karşıtına göre kendisinin yanlış olduğu; diğer ana ilke olan yeter-sebebe ile olgu üzerinde beyan edilen doğrunun yeterli düzeyde onu oluşturan neden veya nedenlerin bilinebileceğini ileri sürer. Dolayısıyla deney doğrularının son tahlilde akıl doğrularına indirgenebileceğini düşünerek akıl doğrularının yanında olgu

¹Leibniz'de bu ilke, çelişmezlik ilkesinin yanında aynı önem ve aynı genellikte yer aldı. Leibniz için bu iki ilke, düşünmemizin temel ilkeleridir. 18. Yüzyılda Kant'tan önceki zamanda, Alman felsefesinde yeterli neden ilkesinin, evrensel geçerliliği hakkında büyük bir tartışma başladı. Cristian Wolff'un karşıtları, özellikle bunlardan Crusius adındaki düşünür, büyük bir tartışmanın açılmasına neden oldu. Bu tartışmada şöyle bir sonuç ortaya çıktı: Yeterli neden ilkesinin birbirinden ayrılması gereken en az iki temel anlamı vardır: Bunlardan birisi, bu ilkenin "varlığın temeli" olması, öteki de onun "bilginin temeli" olmasıdır (Heimsoeth, 2007: 34).

doğrularını da kabul eder. Leibniz'in analitik önermeleri zorunlu, sentetik önermeleri ise olumsal gördüğü açıktır. Ancak önermelerin hangilerinin analitik ya da sentetik olduğunun kesin olarak belirlenmemesi karşısında bir yanıtının bulunmadığı söylenebilir. O, sadece analitik önermelerin a priori olarak kesin bilgi taşıdığını çelişmezlik ilkesiyle ve olumsal önermelerin nedensel açıklamalarının sınırlandırılmasını yeter- sebep ilkesiyle açıklamaya çalışır. Aslında doğru bilginin geçerliliğini aramaktadır.

Felsefe tarihinde Leibniz'e kadar geçen sürede yeter-sebeup ilkesi genel olarak adlandırılmasa da ontolojik temelde ele alınmıştır. Bu durum, Aristoteles'in neden öğretisine bakıldığında açıkça görülebilir. Her ne kadar Platon ve Aristoteles felsefelerinde görülse de felsefe tarihinde yeter-sebeup ilkesini ilk kez ana ilke olarak belirleyen Leibniz'dir (Heimsoeth, 2007: 64).

Leibniz olgu durumlarını akli olarak açıklamak için kullandığı yeter-sebeup ilkesiyle a priori bilgiyi sağlam temellere dayandırmaya çalışmıştır. Yalnız Leibniz felsefesi zamanla a priori ilkenin yeni bir bilgi sunmadığı yönünde gelişen düşünceler üzerinden eleştirilmiştir. Bilimlerdeki yükselişin bu tarz eleştirileri arttırdığı da görülmektedir. Ancak Leibniz felsefesi akıl doğruları ile olgu doğrularını ayırması ve bunlara yönelik a priori açıklamaları konusunda Kant'ı olumlu etkilemiştir. Kant'ın sentetik ile analitik önermeler ve a priori ile a posteriori önermeler ayrımlarında Leibniz felsefesine ters düşse de etkilendiği görülmektedir (Cottingham, 2003: 71). Aklın yeter sebep ilkesine dayanarak olgusal alana yönelik önermeleri a priori zeminde ele alması, Kant'ın sentetik a priori önermeleri kurmasında etkili olduğu söylenebilir.

Kant'ın Leibniz felsefesinden aldığı başka bir etki de onun monadlar konusundaki açıklamaları üzerinedir. Leibniz'e göre monadlar; hiçbir parçaya bölünemeyen, birbirinden bağımsız olan ve cisim bileşiklerini oluşturan yalın tözlerdir (Leibniz, 2011: 7). Kant, gençlik yıllarında yazmış olduğu "Fiziksel Monodoloji" adlı eserinde, Leibniz ile süregelen Alman metafizik geleneği içinde Wolff ve ardılları tarafından fiziki ve ruhsal olarak ayrılan monadlar anlayışında fiziki olanların yanında yer almıştır (Heimsoeth, 2007: 31). Bundan çok sonra kaleme aldığı "Salt Ussun Eleştirisi" adlı eserinde Leibniz-Wolff geleneğinin metafizik anlayışını Newton'ın matematik anlayışıyla birleştirmeyi denemiştir (Heimsoeth, 2007: 32). Kant özellikle ve uzay ve zaman ile ilgili düşüncelerini bu iki öğretiden geliştirdi.

2.2. Saf Aklın Eleştirisi'nde A priori Kavramının İki Anlamı

Kant'ın görüşleriyle kavramsal sınırları daha belirgin hâle gelmiş olan a priori kavramı, bilgide deneyimden türetilmeyen bir yapıdadır. Bu yapı, dışsal etkiler ile aktif hâle gelen duyarlılık yetisinin görüleri ve onların tasarımlarını bağlayan ya da birleştiren anlama yetisinin kavram ve ilkeleriyle çalışır. A priori kavramı, böylelikle insan yetilerini işlevselleştiren ve tasarımlarını işleyen özellik kazanır. A priori olan her şey insanda yeti ya da mekanizma olarak

verilidir. Kant açısından bilgi, sonradan edinilen bir tasarımdır bu yüzden zihninde hâlihazırda bekleyen bilgiler bulunmaz.

Kant, deneyimle başlayan ve sentetik genişleyen bir a priori bilgi düşüncesini türetmiştir. Bunun yanında sentetik a priori bilginin elde edilmesinde görev yapacak duyusallığın ve anlığın çokluya düzen veren onları bağlantılayan a priori formlar olacak bir formülasyon geliştirmiştir. Bu özgün kullanımıyla özellikle bilimsel yargıların doğruluk ve kesinlik tartışmalarına büyük etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla a priori kavramını Kant, eleştirel felsefesinde iki anlamıyla kullanmıştır.

2.2.1. Bilgi Türü Olarak A priori Sentetik Bilgi

Kant'a kadar felsefede a posteriori yargılar sentetik yargılarla, a priori yargılar ise analitik yargılarla iş görür sayılmaktaydı. Kant, a priori yargıların analitik yargılarla geçmişten gelen ilişki bağını çözerek a priori yargıları sentetik yargılarla bir araya getirmiştir.

Yargılar ve kavramlar deneyiminden gelen duyusallık ve algı yoluyla genişlemeye müsaittir. Bu yüzden sentetik yargıların genişleme imkânı ve a priori yargının zorunlu, evrensel yanı birleşerek doğanın ve matematiğin bilgisini meydana getirirler. Metafizik bilgi ise duyularüstü nesnelere bilgisine yöneldiğinde sentetik a priori bilgiyi üretme ruhsatını elinden bırakır ve bunun sonucunda bilgisi yanılısamadan öteye geçemez. Metafizik ve bilimler ayrımı yapan Kant, Saf Aklın Eleştirisi'nde bilimlere temel olacak sentetik a priori bilginin olanağını araştırmakta ve merkeze giren tartışmalara yer vermektedir.

İnsan, herhangi bir şey üzerine duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde ifade eden bir varlıktır. Bu ifade türlerinden biri olan yargı/önerme yoluyla ister olumlu olsun ister olumsuz olsun, yöneldiği şeyi dil ile kavradığı şekilde belirtir. Başka bir ifadeyle insan yargıda bulunmak suretiyle durum veya nesnelere değerlendirmesini yapar. Kant'a göre yargı, içinde öznenin yüklem ile ilişkilendirildiği bir cümledir ve bu ilişki ya analitik ya da sentetik şekilde gerçekleşir (2015: A7). Kant, yargıları öncelikle taşıdığı içeriği açıklayan (içeriğe yeni bilgi kazandırmadan onu çözümleyen) ya da genişleten (içerikteki bilgileri artıran) olmak üzere sırasıyla analitik ve sentetik yargılar olarak sınıflandırır. Herhangi bir yargı cümlesinde "B" yüklemi "A" öznesinde içeriliyorsa bu yargı analitiktir. Eğer "B" yüklemi tamamen "A" öznesinin dışında onunla ilişkili şekilde duruyorsa da bu yargı sentetiktir (Kant, 2015: A7). "Bütün nesnelere yer kaplar" yargısında "nesne" kavramı hiçbir şekilde genişletilmez sadece çözümlenir çünkü "Yer kaplama" kavramı, yargıdan önce "nesne" kavramında içerilir. Dolayısıyla bu yargı analitiktir. Kant'a göre analitik yargılarda yüklem ile özne bağı özdeşlik yoluyla kurulur (2015: B11). Buna karşın "Bazı nesnelere ağırdır." yargısına bakılacak olursa "cisim" kavramının "ağırlık" yüklemine her zaman içerilmediği görülür. Yükleme yeni bir özellik eklenerek öznenin bilgisi genişletildiği için bu yargı

sentetiktir. Sonuç olarak Kant için öznenin bilgisi analitik yargılarla açıklanırken sentetik yargılarla ise genişletilir. Genel olarak Kant'ın bu ayrımı problemsiz görülmektedir ve analitik ile a priori olanı, sentetik ile de a posteriori olanı birleştirdiği sürece kabul görmüştür. Bu ayrımında Kant, David Hume'un "ide ilişkileri" ve "olgu sorunları" arasındaki ayrımından ilham almış olabilir (Holzhey & Mudroch, 2005: 44).

Sentetik yargılar, öznenin bilinçli şekilde ürettiği yargılardır. Yargılar, düşünceye dönüşmesi esnasında sentetik yönelmelere uğratılır. Düşünme, bilince giren her türden şeyleri sentetik yönelmeler aracılığıyla yargılara güçlü biçimde ekler. Kant; sentetik yargıları, düşünmenin bağlayıcılığının yanı sıra a priori yargıların genişletilmesinde yararlı bulmuştur. Analitik yargılar ile mantık ilke ve kavramlarının yeterli olmayacağı düşüncesiyle sentetik yargıları görece öne çıkarır. Öyle ki sentetik yargılar deneyimde çokça bulunur. Deneyim, sentetik yargılara zengin olanaklar sunar. Sentetik yargılar, deneyimden yardım alarak a priori yargıların genişlemesini sağlar.

Kant'a göre tüm matematiksel yargılar sentetiktir. Onu bu düşünceye götüren şey, tüm matematiksel çıkarımların çelişki ilkesine² göre yürütülmesi ve bu yolda temel ilkelerin/bilimsel ilkeler bu çelişki ilkesine dayanılarak çıkarılabileceği yönünde gelişen inancın hatalı olmasıdır (Kant, 2015: B14). Kant'a göre "sentetik bir önerme hiç kuşkusuz çelişmezlik ilkesine göre anlaşılabilir de bu hiçbir zaman kendinde değil ancak sonucu olduğu bir başka sentetik önermenin varsayılması ile olanaklıdır" (2015: B14). Felsefe tarihinde matematik yargılarının sentetik olduğunu iddia etmesi Kant'ın, bu alandaki felsefi tartışmaların odağına yerleştirir.

Sentetik olan matematik yargıları aynı zamanda empirik değil a prioridir çünkü deneyimden türetilmeyen zorunluluğa sahiptirler (Kant, 2015: B15). Bu durumda bütün matematiksel yargıların hem sentetik hem de a priori yargılar olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle matematiksel yargılar sentetik a priori yargılardır.

Matematik yargısı olarak düşünülen " $7+5=12$ " önermesi, Kant'a göre çelişki önermesi açısından ele alınacak olursa mutlak anlamda analitik bir önerme gibi düşünülebilir (2015: B15). "12" sayısında "7" ve "5" sayısının içerildiği düşünülerek, " $7+5=12$ " yargısı analitik kabul edilebilir. Ancak dikkatlice değerlendirildiğinde "7" ve "5" sayılarının toplamı, tek bir sayıya birleştiği görülür ve bu sayının ne olduğu düşünülmez, daha sonra "12" sonucu bulunur (Kant, 2015: B15). Kant'a göre işlem sırasının izlendiği takdirde " $7+5$ " ifadesinin "12" sayısına eşit olduğu sonucuna varılır.

Daha yakından irdelendiğinde, 7 ve 5'in toplamı kavramının her iki sayının tek sayıya birleştirilmesinden öte bir şey kapsamadığı bulunur ki, burada ikisini kapsayan bu tek sayının

² "Mantığın" ikinci ilkesi, çelişmezlik ilkesini ilk kez Aristoteles kesin bir şekilde dile getirdi. Aristoteles'ten beri bu ilke, daima klasik bir ilke olarak kabul edildi Bu ilkenin geleneksel yalın formülü şudur; A, A olmayan değildir. (...) Çelişik karşıt iki yargı birden doğru olamaz, bunlardan birisinin yanlış olması gerekir (Heimsoeth, 2007: 54).

ne olduğu konusunda hiçbir şey düşünülmez. On iki kavramı hiçbir biçimde salt yedi ve beşin o birleşmesini düşünmemle düşünülmiş olmaz ve böyle olanaklı bir toplam kavramını ne denli ayırırsam da onda on iki ile karşılaşmam (Kant, 2015: B15).

Birleştirilme işleminin bir sırası olduğu Kant için düşünülebilir. Kant, " $7+5=12$ " yargısında gerçekleşen birleştirme işlemiyle "7" ve "5" sayısının ötesine geçilmesini, "beş parmak" veya "beş nokta" örneklemleri ile açıklar. Ona göre "sezgide verilen beşin birimlerini tek tek yedi kavramına eklemek gerekir" çünkü elin parmakları sezgi olarak yardıma çağrıldığında önceden "5" sayısının oluşumunda belirlenen birimler imgedeki "7" sayısına tek tek eklenir ve sonuç olarak "12" sayısı ortaya çıkar (Kant, 2015: B16). Kant açıkça " $7+5$ "in düşünüldüğünü ama bunun düşünülmesinin "12" sayısını çıkarmadığını ifade eder. Kant'a göre aritmetiksel yargılar her zaman sentetiktir ve özellikle büyük sayıların işlemi bu sentetiklik daha net olarak görülür. Sezgi yardımı olmadan sadece kavramların çözümlenmesiyle "12" toplamına asla varılamaz. Kant sentetik yargıların tümünün çelişki ilkesine göre açıklanamayacağını belirtir. Gardner'a göre " $7+5=12$ " sentetik yargı örneğine bakılacak olursa " $7+5$ "in toplamının "12" sayısını içermediği görülür. " $7+5$ " herhangi bir sayıyı işaret etmeden sadece "7" ve "5" in birliği olan bir sayı kavramını içerdiği açıktır. Hangi sayıyı işaret ettiğini belirlemek için Kant, daha çok estetik bölümünde açıkladığı "sezgi" kavramını kullanmıştır (Gardner, 1999: 56).

Kant, matematiksel yargılar gibi geometrik yargıların da sentetik olması gerektiğini savunur. Ona göre "İki nokta arasındaki doğru çizgi en kısa çizgidir." yargısı sentetiktir (2015: B16). Doğru çizgi kavramı, iki noktaya katılan farklı çizgilerin göreceli uzunlukları hakkında herhangi bir bilgi içermez (Gardner, 1999: 58).

Çünkü doğru kavramın büyüklük ile ilgili hiçbir şey kapsamaz; tersine, kapsadığı salt bir niteliktir. En kısa kavramı öyleyse salt bir eklemidir ve hiçbir çözümlenme yoluyla doğru çizgi kavramından çıkarılamaz. Burada sezgiden yardım alınmalıdır ve sentez ya da sentez ancak onun aracılığıyla olanaklıdır (Kant, 2015: B16).

Kant'ın analitik sentetik ayrımı kendinden sonraki felsefeleri etkilemiştir. Bunlardan biri olan mantıkçı pozitivism felsefesi, yargıların sadece dilsel ele alınması gerektiği düşüncesiyle Kant ve önceki mantık felsefelerinden ayrılmıştır. Mantıkçı pozitivistlerden Ayer'e göre felsefe tarihinde analitik önermenin en iyi tanımını Kant vermiştir ancak analitik yargıları çelişki ilkesine göre açıklarken aynı ilkeyi sentetik yargılarda kullanmamıştır. Kant'ın " $7+5=12$ " sentetik yargı örneğinde kullandığı ölçütü "Bütün cisimler yer kaplar." analitik yargı örneğindeki ölçütle aynı olmadığını savunur (Ayer, 1998: 55). Ayer'e göre analitik ve sentetik yargıları ayırmada Kant, aynı ölçütü kullanmaması nedeniyle hataya düşmüştür. İki şey, bir ölçütle ayrılmıyorsa gerçek anlamda da tam olarak ayrılmamışlardır. Dolayısıyla Ayer'e göre Kant, analitik yargılar için mantıksal ölçütü kullanırken sentetik yargılar içinse psikolojik bir ölçüt kullanmıştır çünkü " $7+5$ " ile "12"nin niteliklerini bir tutmamasıyla öznel bir tavra düşmüştür ve belirlediğini düşündüğü ayrımı aslında gerçekleştirilememiştir.

Çelişki ilkesi, " $7+5=12$ " olmadığını bu yargının " $7+5=4+8$ " gibi başka bir yargıyla çelişkili olduğunu mantıksal olmasa da matematiksel açıdan gösterilebilir durmaktadır (Gardner, 1999: 57). Başka bir ifadeyle " $7+5$ ", hem " 12 "ye hem de " $4+8$ "e eşit olduğunu iddia etmek, " X "in aynı anda " Y " ve " Z "ye eşit olması gibidir. Kant, öncüllerle sonuç arasında sentez kurduğu için bu sorunu aşmıştır. Dolayısıyla Leibniz'in, matematiği mantıksal ilkelerden türetilebileceğini varsayması da hatalı olmuştur (Gardner, 1999: 57).

Geometri tarafından öngörülen bazı temel önermeler, gerçekte analitiktir ve çelişki ilkesine dayanır. Ancak yöntemin dizisindeki bağlantılara sadece özdeş önermeler olarak hizmet eder. Örneğin " $a=a$ " diğer deyişle "herhangi bir ' a ' bütünü, kendi kendisine eşittir" yargısı örneklenebilir (Kant, 1929: B16-17). Kant'a göre bu tarz önermelerin analitik olduğunu düşündüren şey onların iki anlama da gelen sözlerden oluşmasıdır. Verilen bir kavrama özünde bulunan bir yüklem eklenmesi istenmektedir ama kavrama düşüncede edimsel olarak neyin yüklenmesi gerektiği hesap edilmeden istenir (Kant, 2015: B17). Bu tarz önermeler, saf kavramlara göre geçerli olsalar da sadece matematikte kabul edilirler çünkü sezgide sergilenebilirler (Kant, 1929: B16-17).

Matematik ve geometride olduğu gibi fizik biliminin yargıları da a priori sentetik yargılardır. Onu bu sonuca götüren Newton fiziğinin yasalarıdır. "Kant, Newton yasalarının her yerde, her zaman ve zorunlu olarak doğru olduğunu savunur" (Rosenberg, 2014: 27). Rosenberg'e göre Kant, bu alana ilişkin bilgilerin a priori temellendirmesini aramıştır.

Yalnızca iki örneğe değineceğim: 'Cisimsel dünyanın tüm değişimlerinde özdek niceliği değişmeksizin kalır'; ve 'Tüm devim iletimlerinde etki ve tepki her zaman birbirine eşit olmalıdır.' İki önermenin de yalnızca zorunlu ve dolayısıyla a priori kökenli olmakla kalmadıkları, ama sentetik de oldukları açıktık. Çünkü özdek kavramında onun kalıcılığını değil ama yalnızca kapladığı uzaydaki bulunuşunu düşünürüm (Kant, 2015: B18).

Özdek kavramının dışına başka bir ifadeyle ötesine geçilerek onda düşünülmeyen bir şey a priori olarak eklenmiş olur. Dolayısıyla yargı analitik değil sentetiktir ve a priori olarak düşünülür ve "doğa biliminin (fizik biliminin) saf bölümlerinin geri kalan yargıları açısından da aynı şey geçerlidir" yani bu tarz yargılar a priori sentetik yargılardır (Kant, 2015: B18).

Kant'a göre "sentetik bilgilerin a priori türetildiği iki bilgi kaynağı duyuşal görünümün saf biçimleri olan uzay ve zamandır" (2015: B55). Duyarlılığı uyaran çoklunun, uzay ve zaman formları aracılığıyla saf görüde tasarımılanmasıyla onlar algı yargılarına dönüşür. Algı yargıları genişleyen özellikte olan sentetik önermelerden meydana gelir. Bilginin a priori bir geçerlilik kazanması için algı yargısının bir kavram altına alınarak deney yargısına dönüşmesi gereklidir. Böylelikle algı yargısından, zorunlu ve geçerli sentetik a priori bir bilgi insanın anlama yetisine kazandırılmış olur. Kant, sentetik a priori bilginin oluşumunu şu örnekle ifade eder:

Hava, yayılması bakımından ona ilişkin yargıyı koşullu olarak belirleyen neden kavramının altına girer. Güneş ışınları bir taşa vurursa, o taş ısınır. Bu yargı, ben veya başkalarınca bu ne kadar sık algılanırsa algılandıkça, sırf bir algı yargısıdır ve hiçbir zorunluluk içermez; algılar yalnızca alışlagelerek böyle bağlanmış bulunurlar. Oysa eğer 'Güneş taşı ısıtır.' dersem, o

takdirde algıya bir de anlama yetisinin neden kavramı eklenir; bu kavramda ısı kavramı güneş ışığı kavramıyla zorunlu olarak bağlanır ve sentetik yargı zorunlu olarak genel geçer, dolayısıyla nesnel olur ve bir algıdan deneye dönüşür (Kant, 2000: 51).

Kant, algı yargısının genel geçer bir deney yargısına nasıl dönüştüğünü şöyle açıklar:

“Hava elastikidir.” yargısı genel geçer ve ilk defa şimdi - hava görüşünü neden ve etki kavramı altına sokan, böylece de algıları sırf öznenin birbiriyle ilgisinde değil, genel olarak yargıda bulunmanın (burada koşullu yargıda bulunmanın) biçimi bakımından belirleyen ve bu yoldan deneysel yargıyı genel geçer yapan birtakım yargıların önce gelmesiyle - deney yargısı olur (Kant, 2000: 52).

Algılanan nesnenin bilgisinin hangi kavramın altına getirileceğini belirleyen şey yargılardır. Kant'ın Öklid geometrisinde geçen “Doğru çizgi, iki nokta arasındaki en kısa çizgidir” önermesinde görülen çizgi anlama yetisinde bulunan büyüklük kavramı altına getirilir. Bu kavram çizgi görüşünden çıkarılacak yargıları nicelik /çokluk kategorisi bakımından belirler.

Sentetik a priori bilgiler; Geometri, Matematik ve Doğa bilimlerinde kesin genel geçer yargılar taşıyan önermeler olarak yer alır.³ Aklın vasıtasıyla zorunlu, kesin, deneyden gelen önermeler üretirler. Matematiksel ve doğa nesnelere yola çıkılarak oluşturulan sentetik a priori yargılar, sentezi içine alacak şekilde ve zamanda anlama yetisi ilkelerini gerektirir. “Zaman, nesnelere koşulları ve onların önceleyicisi ya da a prioridir. Bu sonucu olarak nesnelere sentetik önermeler yoluyla a priori olarak bilebiliriz” (Kant, 2015: A33-B50). Cassirer'in anlatımıyla uzayda yer alan noktalar düşünüldüğünde uzaydaki anlar, birlikte olma ile ardışıklık ilkelerinin içinde olduğu bir sentez sayesinde tasarımılanır (Cassirer, 1996: 173).

Geometri biliminin olanağı için sentetik a priori türünden önermeler şarttır.

Geometri, uzayın özelliklerini sentetik ve a priori belirleyen bilimdir. Uzay tasarımının geometrinin bilgisini olanaklı kılabilmesi için saf görünüm nesnelere öncelemesi ve deneyden çıkarılamayan yani a priori olması gerekir. Çünkü geometrik önermeler, zorunlu bir kesinliğe dayanırlar. Böylece sentetik bilgi olan geometrinin imkânı sağlanır (Kant:2015: B41).

Saf görünümün deneye ait bir şey bulundurmaması geometrik bir sentetik bilginin a priori olmasını sağlar. “Zaman nesneye bağlı bir belirlenim değildir, öyle olsaydı zaman, nesnelere koşulları ve onların önceleyicisi ya da a priori olamazdı. Bunun sonucu olarak nesnelere sentetik önermeler yoluyla a priori olarak bilemezdik.” (Kant, 2015: A33-B50).

Saf Aklın Eleştirisi'nde özellikle uzay ve uzaya ilişkin geometri bilimiyle ilgili çok sayıda kesin sentetik a priori önermeler görmek mümkündür. Onların güvenilirlik ve kesinliklerini anlama yetisinin nasıl sağladığına bakıldığında görülen ve kavramlardan a priori veya a posteriori önermeler yoluyla aldığı görülür. A posteriori önermeler empirik/ görgül kavram ve empirik görüden oluşur. Güvenilirlik ve kesinliği sağlayamadıkları için geometrik önermelere zorunlu ve mutlak evrensellik kazandıramazlar. Zorunlu ve mutlak evrensel bilgiye a priori ulaşma yolu yalnız kavramlardan ve a priori görüden geçer. Yalnız kavramlara analitik önermeler yoluyla

³ Kant, yeni bir bilgi formatı olan “sentetik a priori bilgi”yi epistemolojinin kullanımına sunmuştur. A priori'nin sentetik yargı ile kullanımı öznenin matematik ve doğa bilimleriyle ilişki bağları güçlenir ve bu türden bilgilerin güvenilirliği sınanma imkânına kavuşur.

ulaşmaktadır (Kant, 2015: A47). Ancak yalın kavramlardan yeni bilgiler türetilmeyeceği görüldüğünde görümlere başvurmak zorunlu hâle gelir. Yeni bilgilerin evrensel geçerli olabilmesi için görümlerin a posteriori değil a priori olması gerekir (Kant, 2015: A48). "Kendinize sezgide a priori bir nesne vermeli ve sentetik önermenizi bunun üzerine kurmalısınız" (Kant, 2015: A48).

Sentetik a priori bilgi, görü ve kavram unsurlarından oluşur. Saf görü olan uzayın, sentetik a priori bilgi türleri olan matematik, geometri, aritmetik ve mekaniğin tasarımlarındaki önemli fonksiyonu vardır. Kant'ın bilgi görüşlerinde, özellikle matematik ve geometrinin sentetik ilerlemesi için uzay görüşü a priori zorunludur. Görünün kurgusu önceden verilmesi şarttır. Aritmetik zaman içinde birbirini takip eden sayı dizilerinden oluşur. Mekanik bilimi de saf kavramlarını görüye dayandırmak durumundadır. Bunların önermelerine zorunluluk katan uzayın ve zamanın kendinde ve fiziksel olmayıp düşünsel sınırlarıyla belirlenmiş olmasından kaynaklanır. Bu sınırlar içinde uzay ve zamanda tasarımıladığımız her önerme a priori ve sentetik bilgi hâlini alır.

Değişim ve devinim (yer değiştirme) Kant'a göre yalnızca zamanla olanaklıdır. İçsel ve a priori görü olan zaman, nesneye ait karşıt iki belirlenimi (örnek, eylem-eylemsizlik), tek bir kavramda -devinimde (hareket)- ardışık olarak içine alan ve genişleyen/sentetik a priori bilgilerin olanağını oluşturur. "Öyleyse zaman kavramımız, genel devim öğretisinde kapsanan ve hiç de verimsiz olmayan çok sayıda a priori sentetik bilginin olanağını sağlar" (Kant, 2015: B49).

Sentetik a priorinin ikinci temel yönü olan kavramlar, deneyin bilgisini açıklayamaz. Onlar yalnızca deney bilgisini mümkün kılan düşünce formlarıdır. Algı içeriğinin öznenin bilincinde sistemli birlik hâline getirilmesine yargılarla birlikte aracılık eden unsurlardır.

Saf görü, yargı ve kavram ilişkisini Cassirer şöyle açıklar. Kavram yargı formunu görü açısından belirler. Görünün ise, kavram altına getirilmesi zorunludur. Saf görümler olan uzay ve zamanda tasarlanan şeylerin birbiriyle ilişkisi kavramları gerektirir. Görü unsuru, karakteristiğini ancak görüye dayalı kavramı araya almakla kazanır. Araya alınan kavram saf görüye benzemezken onu belirleme özelliğine sahiptir (Cassirer, 1996: 173).

Sentetik a priorinin her iki unsuru olan görü ve kavramın bir arada ve uyumlu çalışır. Saf akıl kavramları kendi arasında kategorize edilebilir ve anlama yetisinin ilkeleri ışığında empirik nesnelere uygulanırlar. Görü ve kavram unsurlarının transendental kullanımı ise söz konusu değildir.

2.2.2. Bilgi Formu Olarak A Priori

Kant felsefesinde a priori kavramının ikinci kullanımı; nesnenin kendi başına düzene giremeyen çoklusuna düzen vererek, tasarımılayan formlar olarak işlevselleşir. Tasarımlanma faaliyeti, öznde ve bir bilinç dâhilinde gerçekleşir. Nesneyle doğrudan bağlantıya geçen öge

sezgi/görü olduğundan özne, dışsal şeylere ilişkin tasarımının doğrudan bilincindedir. “Dışsal nesnelere dair bilincimizin doğrudan olması, herhangi bir nedensel çıkarıma değil görüye dayanan bir bilinç olmasıdır” (akt. Wood, 2005: 88). Bilgi formları bir bilinç eşliğinde zorunlu ve a priori eylemleriyle pozisyon elde edinirler. Onlar, insan bilincinin zorunlu kavrayış formlarıdır, geçmiş felsefelerde olduğu gibi onlardan öznenin imgelem yetisinin hayali ürünleri olarak bahsetmek geçersiz bir düşünce olarak kalır.

Bilginin deneyimle başladığı konusu kesindir çünkü deneyim, anlık tarafından duyusal izlenimlerden gelen ham verilerin işlenmesiyle bilginin ortaya çıkmasında yer alır (Kant, 2015: A1). Deneyim, bilginin edinilmesinde bir ön koşul durumundadır. Varlığın, farkına varılması deneyimle mümkündür. Yalnız tüm bilgiler deneyimden çıksa da “bundan tümünün deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz” çünkü deneyim bilgisinin kendisi bile izlenimlerle alınan ve insanın bilgi yetisinin sağladıklarının bir birleşimi olabilir (Kant, 2015: B2). Ancak bilgiyi deneyimle sınırlandırmamak gerekir. Deneyim neyin var olduğunu söyler ama gerçek evrensel olanı veremez (Kant, 2015: A2). Kant’a göre deneyimden bağımsız bir bilgi formu vardır. A priori olarak adlandırılan bu bilgi formu, kaynağı deneyime dayanan a posteriori bilgi formundan diğer deyişle empirik bilgiden ayrılır (Kant, 2015: B2). A priori bilgi, deneyimden bağımsız açık ve kesin bir bilgiyken a posteriori bilgi ise deneyime bağlı ve zorunlu değildir. Kant’a göre, deneyimlerden duyulara ilişkin her türlü şey ayrıştırılırsa “geriye kökensel kavramlar ve onlardan üretilen kalır” ve bunlar deneyimden bağımsız a priori olarak ortaya çıkmıştır (Kant, 2015: A2). Bu bilgiler anlıkta yer alır. Nesnelere yönelik deneyimden elde edilen bilgilerden daha fazlası a priorinin olanağı ile mümkündür.

A priori bilgiden her türlü deneyimden mutlak anlamda bağımsız olmanın anlaşılması gerektiğini düşünen Kant, bu bilgiyi saf olarak betimler ama yine de tam olarak belirgin olmadığını düşünür. Kaynağını deneyimden alan bazı bilgilerin saf olan a priori ile karıştırıldığını ifade eder. Evinin temellerinin altını kazan birinin evin yıkılacağını a priori olarak bilebileceği ileri sürülebilir ancak bütünüyle a priori bildiği iddia edilmemelidir çünkü o kişi, önceden cisimlerin ağır olduğunu ve desteksiz kaldığında yıkıldığını deneyim yoluyla öğrenmiş olabilir (Kant, 2015: B2). Diğer bir ifadeyle bu bilgiyi, deneye dayanarak tümevarım yoluyla elde etmiş olabilir. A priori bilgi empirik olanla karışmadığı durumda saftır. “Her değişimin bir nedeni vardır.” önermesi a priori bir önermedir ama saf değildir çünkü değişim deneyim yoluyla türetilmiştir (Kant, 2015: B3).

Kant, yargılarda zorunlu olanla keyfi olanın ayırmasınasına bir dayanak arar. Deneyimin doğada olanı öğrettiğini belirten Kant, zorunlu olarak düşünülen yargının ise a priori olması gerektiğini ve eğer zorunlu olan geçerli bir yargı hariç başka bir yargıdan çıkarılmamışsa onun saltık olarak saf olduğunu ileri sürer (2015: B4). Deneyime dayalı olan a posteriori yargıların ise sadece olasılıklı olarak bir evrensellik taşır. A priori bilgiyi Kant, a posteriori bilgi gibi belirli

nesnelerin deneyimine dayandırmaz. Kant'a göre a posteriori bilgisi, daha önce Hume tarafından deneyimin bir şeylerin böyle ve çok daha fazla şey oluşturulduğundan emin olunan ama başka türlü olamayacağını anlattığı şeyin bilgisidir (Guyer, 2006: 45). Kant'a göre "bir yargı sağın evrensellik içinde düşünülüyorsa o zaman deneyimden türetilmiş değildir ve saltık olarak a priori"dir ve aynı zamanda geçerlidir (2015: B4). Ona göre matematiğin yargıları bu türdendir yani a prioridir çünkü onun yargıları zorunlu ve evrenseldir. Bu aynı zamanda a priori yargıların bilgide edimsel olarak var olduğunun da kanıtıdır (Kant, 2015: B5).

Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi" adlı eserinde bilgi, duyarlık yetisi ve anlık yetisinin bir arada çalışmasının sonucunda duyusal ve a priori unsurların sentezi olarak ortaya çıkan bir tasarımdır. Duyarlık yetisi; duyu çokluğunu toplayan, görüye malzeme sunan ve onlara biçim veren formlara sahiptir. Anlık yetisi ise duyarlıkta tasarımılanan nesnenin yargı ve ona uygun düşen kavramın altına getirilmesini sağlayarak biçim veren düşünce formlarını kullanır. Kant'a göre deneyim, benzer olmayan iki öge içerir. Bunlar; duyumlardan elde edilen özdek⁴ ile onun belli bir düzenleyicisi olan, saf sezginin ve düşüncenin içsel kaynağından elde edilen formdur. Form, saf sezginin ve düşüncenin içsel kaynağından elde edilir. Duyusal izlenimlerin oluşmasıyla saf sezgi ve düşünce, ilkin izlenimleri işler sonra kavramları üretirler (Kant,1929: B119). Duyarlılıkta, duyu çokluğuna biçim veren saf sezgiler uzay-zaman ve anlıkta düşünceye biçim veren kavram ve yargılar, bilginin a priori formları olarak görev alır. Bu formlar deneyimden önce ve onun olanağını sağlaması bakımından a priori özelliktedir. Nesnenin duyusal bilgi ve düşüncesine ait tasarımın olanağını bulandıran formlar, duyum ve deneyimden önce a priori ve ondan bağımsız olarak anlama yetisinde bulunurlar. Bilginin tasarımılandığı zemin insan duyarlılığı ve anlığıdır. Formlar ise bunların a priori koşulları arasında yer alır. Kant'a göre insan, duyarlılığın formları uzay ve zaman ile anlığın kavramları olan kategorilere a priori olarak sahiptir (2015: A86).

Kant'ın görüşlerinde formların a priori olma özelliği; önsellik, doğruluk ve zorunluluk içerir. Bunun yanı sıra empirik olmayan, bilgiye yasallık düzeyinde kurallılık veren, duyusal dağınıklık karşısında düzenlilik kazandıran; kesinlik, evrensellik, nesnel geçerlik ve ideallik unsurlarını da taşır. Böylelikle Kant, a priori formlar aracılığıyla bilgide geniş ve sağlam bir ağ oluştuğunu düşünür.

Formların analizi Kant'ın transandental yönteminin bir işidir. Bununla duyarlık ve anlıktan, anlama yetisine ait empirik görü ve düşünceler uzaklaştırılır. Duyarlıktan geriye kalan saf görünümün formları olan uzay ve zaman iken anlıktan geriye kalan formlar ise kavram ve yargılardır. Kant bunları a priori olarak inceler. Nesne hakkında üretilen tasarımları ontolojik değil epistemolojik tasarımlar olduğunu belirtir. Kant'a göre insan, dış dünyadaki nesnelere potansiyelinin yetersizliği nedeniyle tam olarak görüleyemediği için nesnenin tüm varlığına değil

⁴ Burada özdek kavramı, bilginin malzemesi anlamında kullanılıyor.

görünüşüne yönelip onu bilgisine konu edinir. Başka bir ifadeyle bilginin formlarıyla dış dünyadaki bir nesnenin kendisi değil görünüşü tasarımlanır. Kavramlar olmadan nesnenin tasarımının düşüncesi oluşturulamaz. Dolayısıyla Kant, formların zorunluluk özelliği sayesinde bu güçlüklerin üstesinden geldiğini düşünür. A priori formların sağladığı zorunluluk unsurundan hareketle bilgide kesinlik sağlanmış olur.

Kant'ın görüşlerinde, gelişigüzel ve dağınık hâlde bulunan duyu çokluğundan bilginin elde edilmesi, onlara a priori formlar aracılığıyla düzen verilmesiyle gerçekleşir. Bilginin a priori değil de empirik unsur ya da kavramlara bağlı olması durumunda bilgide arzu edilen; kesin, genel geçer ve zorunlu düzen mümkün olmayacaktı. Ona göre “kavram türlerinin her ikisinin de empirik tündengelimini araştırmak için çabalyor olmak büsbütün kayıptır çünkü onların ayırt edici özellikleri, onların nesnelereyle ilişkilerinde, nesnenin tasarımlarına hizmet eden hiçbir şey deneyimden ödünç alınmaz” (Kant, 1929: A86).

Duyulara, insan bilincine ait olan uzay ve zaman formları giydirilmesiyle duysal tasarımlar /duysal bilgi elde edilir. Bu formlar, duysal çokluğu (görme, dokunma, anda olduğunu hissetme vb.) düzenleyerek; onları biçimler ve tasarımlar. Uzay ve zaman formunun giydirilmediği duysal tasarımlara ait bilgi; dağınık, değişken ve geçersiz hâdedir. A priori açılımında, dışsal bir şeyle ilişkili öznenin tasarımı için uzay formunun zorunlu ve nesnel olduğu ortaya çıkar. “Uzaydan başka dışsal bir şeyle ilişkili olan ve a priori nesnel denilebilecek hiçbir öznel tasarım yoktur” (Kant, 2015: B44-A28). Bu durum zaman formu için de geçerlidir.

Kant'a göre nesnelere görünüş olarak ele alınması onun bilgisine nesnellik katar. Bilginin, nesnenin kendisi değil görünüşü hakkında olmasının sonucu olarak a priori formlar bilgiye nesnel geçerlilik kazandırır. “Tüm şeyler uzayda veya zamandadır.” önermesi, “tüm şeyler ancak ve ancak görünüşler olarak uzay veya zamanda tasarımlanır.” şeklinde bir kural olarak, evrensel ve hiçbir sınırlama olmaksızın geçerlidir (Kant, 2015: B52).

Sıra düşünme etkinliğine geldiğinde anlığın a priori formları olan kavram ve yargılar ile uzay ve zaman sezgilerinin tasarımları biçimlendirilir. Anlığa ait kavram ve yargı formları, sezgi tasarımlarına ait çoklunun sentezini gerçekleştirir. Onlar anlama yetisinden aldıkları yetkiyle çokluyu bir araya getirmek için kural bildirip bilgiye kesinlik katarlar. Anlığın a priori formları içinde deneyime ait bir unsur bulundurmazlar ama deneyimin olanağını oluştururlar.

Böylece tüm a priori kavramların transendental tündengeliminin bir ilkesi de kavramların (kategorilerin) deneyimin olanağı için a priori kabul edilmesidir. Tüm deneyim bilgisinin koşulu, bu kavramlarda/kategorilerde a priori içerilir. Bu yüzden deneyimin olanağının nesnel zeminini veren kavramlar zorunludur (Kant, 2015: A94).

Ayrıca düşüncenin a priori formları olan kavram ve yargılar; tasarımları belli ilişkilerde yeniden biçimlendirerek onlara zorunluluk, objektif geçerlik kazandırır. “Nesne hakkındaki belli ilişkiye objektiflik yükleriz düşünce varlık ilişkisinin formu rastlantısal ve keyfi değil tersine zorunlu-genel geçer bir tasarım altında kavranmış sayılır” (Cassirer, 1996: 159).

Kavramlar, tasarım hakkında yargı vermeyi sağlayan yüklemeler olup mantıksal işlevi yerine getirir. Yargılar ise nesnenin tasarımının tasarımıdır. Kavram ve yargılardan sentetik a priori bilgiyi verecek olan “sentez kuralı ve birlik ilkesi” olacaktır. Bilgilerin nesnesine uygunluğu a priori formlar ile gerçekleşir. Sonuç olarak formlar ile nesne arasında uyum vardır. Nesne ile bilgisi karşılıklı olarak birbirine uyar. Özne, sahip olduğu a priori düşünme formlarına ait zorunluluk unsuruyla nesneye yönelir. Nesnenin yapısı, formların bilgiye taşıdığı zorunluluğun getirdiği birlik düşüncesi altına girmeye eğilimlidir. Bu yapı da nesnelere ilişkili ve uyumlu olmaya uygundur.

Kant'ta a priori kavramı genel olarak önermeye doğruluk, nesnellik katan unsurlar ihtiva eder. Nesnellik, nesnenin kendisinde değil öznenin bilincinde mevcuttur. Nesne kendisinde olarak verilmediğinden, görünüş olarak ancak öznenin tasarımsal bilgisi olarak bilinir. Nesneye ilişkin kesinlik ise ancak bu öznel dayanak üzerinden çıkarılabilir. Burada a priori kavramı; öznenin kesin, değişmez yargılarına dayanak oluşturacak sağlam ve güvenilir bir destek olarak görülür. Kant, salt tikel ve empirik nesnelere çıkarılmamak koşuluyla a priori kullanımıyla nihai olarak evrensel yargılara ulaşmaya yönelmiştir. Düzenli ve birlik içinde, aklın yasalarına uygun bir düşünce sistemi hatta bunu ileriye taşıyarak kurallı bir yargı ve eylem alanı oluşturmayı amaçlar.

2.3. Transendental ve Subjektif Olma

Kant'ın bilgi görüşlerinde transendental ve subjektif kavramları önceki kullanımlarından sıyrılırlar. Yeni kullanımlar kazanmalarının etkisiyle bunların a priori kavramıyla bağlantıları güçlenmiş, a priori kavramını objektiflik ve yöntem açısından analiz etme işlevini üstlenmişlerdir. Transendental ve subjektif kavramı sık sık yan yana gelmiş ve birbirine yakın anlamlarda kullanılmıştır. Ancak kavramların anlaşılma ve açıklanma imkânı birbiriyle ilişkilerine bakıldığında elde edilir.

Kant, transendental kavramını nevi şahsına münhasır kullanımıyla transendental bir felsefe ortaya atar. Transendental felsefe Kant'a göre içerisinde objektiflik formlarını bulundurmaya zorunlu kılar. Bu formların objektif zemini ise subjektiflik kavramıyla sağlanır. Nesneye geçişi sağlayacak özneye ait bilgi formlarına gereksinim vardır. Burada transendental kavramının bilgi formlarıyla ilişkisi gündeme gelir. Çünkü transendental felsefede nesneye ilişkin formların hepsi ancak bilgi formları vasıtasıyla kavranır ve nesneye bu şekilde geçilir (Cassier, 1996: 166).

Kant'ın kavramları nasıl ele aldığına bakılırsa a priori olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türüyle ilgilenen tüm bilgileri “transendental” olarak adlandırır (Kant, 2015: A12). Kant'a özgü bir felsefenin ürünü olarak bilinen transendental kavramı; analitik a priori bilgiyi ve

sentetik *a priori* bilgiyi tamamen içeren geniş kapsamlı bir araştırmayı amaçlar. Bunun yanı sıra bilginin genişletilmesine değil yalnızca düzeltilmesine yönelik bir araştırmadır. Hem *a priori* sayılabilecek her türden bilginin değerini anlamaya yarayan bir ölçüt sağlayan öğretisi hem de transendental bir eleştirinin adıdır (Kant: 2015: A12).

Transendental, bilginin *a priori* biçimde nasıl mümkün olduğunu yani nesnelere dair bilgi edinme yollarının nasıl *a priori* olduğunu açıklar. *A priori* yollardan olanağı sağlanan sentetik bilginin kaynağı ve bilginin sınırına ilişkin bilinçli bir araştırmayı içerir. Böyle düşünüldüğünde “Transendental araştırma; zihnin geçerli sentetik *a priori* yargıları, yani deneyimden bağımsız yargıları öne sürme olanağını nereye kadar götürebileceği bağlamında, bir zihin ve bilinç araştırması” olduğu açıktır (Adorno, 2015: 73). Daha ileri gidilirse aklın temel yapıları ve işleyişinin sistemli bir yoldan gidilerek potansiyellerine dair araştırma olduğu iddia edilebilir.

Kant’ın ifadesiyle sezgi ve kavramların sadece *a priori* uygulanabilirliği veya olanağının nasıl gerçekleştiğini veren bilgi transendental⁵ bilgidir. Onların ve onlara ait tasarımları empirik olmadıklarının, deneyim nesnelileriyle ilişkili olmalarının *a priori* şekilde olanaklı olabileceğinin bilgisini verir. Eğer tasarımlar genel nesnelere ilişkiliyse transendental, yalnızca duyu nesnelileri ilişkiliyse empiriktir. Transendental ayırım bunların eleştirilmesine dayanır (Kant, 2015: B81-A57). Transendental araştırma, kavramların ve sezgilerin olanağının neden empirik değil *a priori* olduğuna yoğunlaşır. Problemin transendental biçimde ele alınışı yöntemli bir tündengelimsel araştırmayı gerektirir. Kant’ın söylemiyle insan nesnelere tamamen *a priori* yolda ilişkili olduğunda, üzerinde uzlaşmış kavramların insanda çoktan beri bulunmakta olduğu anlaşılmaktadır. Başka deyişle duyarlılığın formları olarak uzay ve zaman kavramları ve anlama yetisinin kavramları olarak kategoriler insanda vardır. Kavram türlerinin her ikisinin de empirik tündengelimini araştırmak için çabalamak tamamıyla kayıptır. Çünkü onların ayırt edici özellikleri, onların kanıtlanmalarına hizmet eden hiçbir şey deneyimden ödünç alınmaz. Bu kavramların tündengelimini zorunlu ise, transendental da olmalıdır (Kant, 1929: A86).

“Transendental felsefenin ana probleminden türetilen *a priori* yargılar nasıl ve hangi nesnelere için geçerlidir?” sorusuna yönelik Kant, “*A priori* bir yargıda verilen kavramın ötesine geçmek isteniyorsa, keşfedilecek olan kavramlar değildir; ona karşılık gelen ve *a priori* olan sezgilerle sentetik olarak bağlantılı olanla karşılaşılır. Bu yargılar yalnızca deneyim nesneleri için mümkündür ötesine geçemez.” cevabını verir (Kant, 1998: B75). Deneyime konu edilemeyen ya da nesnesi olmayan şeylerin araştırma bilgisi bilinemez olarak kalır. Kant’ın örneğine bakıldığında yağmur, kendinde şey; yağmurun yağması esnasında havada beliren gökkuşağı, görünüş olarak düşünülebilir. Empirik sezgi olan yağmur parçalarından yola çıkarak ve bunların

⁵ Transendental: bilginin *a priori* olanak ya da kullanımıyla ilgili olan anlamındadır.

insanın duyularıyla bağlantılı olup olmadığı dikkate alınmadan yağmurun (kendinde nesnenin) temsil edilip edilmediği yani tasarım nesne ilişkisinin yanıtı tamamen transendental olacaktır. Burada damlaların bir şeklinin (yuvarlak) olmasının hatta içine düştükleri uzamın bile insanın duysal sezgisine bağlı olması ve transendental nesnenin insan için bilinemez olduğu kabul edilmelidir (Kant, 1998: B63)

Uzaydaki görünüşlerin transendental kavramı, uzayda sezgisi olan şeylerin kendinde bir şey olmadığı ve uzayın kendinde şeye uygun bir form olmadığı, aksine kendinde nesnelere bilinmediği kritik bir hatırlatmadır. İnsanın dış nesnelere dediği şeyin; formu uzay olan ve duyarlılığın tasarımları olması dışında bir şey olamayacağını, duyarlılıkla ilişki kuran gerçek nesneyi (kendinde şeyi) bunlar yoluyla bilmenin ve kendinde nesneyi deneyimde oluşturmanın mümkün olmayacağına işaret eder (Kant, 1998: A30-B46). Kant için transendental kavramının deneyimden bağımsız ve öznenin bilgisinin sınırında kalan bir anlam içerdiği, öznenin bilgisi dışında kalan bilgilerin ise transendent/aşkın kavramında açıklandığı hatırlatılmalıdır.

Kant'ın epistemolojisinde yeni anlam kazanan diğer kavram ise subjektif kavramdır. Felsefede bilinen anlamıyla subjektif kavramı öznenin keyfi; kaynağını olgulardan, objektif dayanaklardan değil zihinsel kurgularından alan; geçerliği olmayan kişisel düşünce ya da yargıların özelliğidir. Kant açısından subjektiflik, deneyim⁶ ve bilgisinin tüm özneler için genel geçer evrensel zorunlu bir belirlenmişliğini ifade eder. Öznenin deneyim ve bilgi üzerindeki yasa koyuculuğunu temsil eder. Bilgi ancak öznesinin yetileriyle nesnel bir özellik kazanır. Böylelikle nesnellik de öznenin bilgi formları tarafından biçimlendikçe kimlik kazanacaktır. Kant hem salt özneye bağlı olan şeylerin hem de tüm duysal nesnelere sezgisinin koşula sahip olduğunu belirtir. Bu koşulun yalnızca deneyimin olanağı için kesin biçimde gerekli görmesi nedeniyle ona genel-geçer özellik yüklemiştir (Kant, 2000: 42).

Adorno'ya göre Kant felsefesine subjektifliği alırken bilginin objektifliğine ilişkin hiçbir şeyi gözden çıkarmaz; bunu öznedeki objektifliği, objektif bir gerçekliğin temeline alarak gerçekleştirir. Kant, önceki felsefelerin öznenin etkisini öne çıkarırken objektifliğini sınırlandıran düşüncelerine karşıdır. Eleştiri'de anlama yetisi ve bilme yetilerinin subjektif yönünü araştırır. Öznelci felsefelerin etkisi altına girme tehlikesine karşı objektifliği muhafaza etmeyi ve onun güvenliğini sağlayan yollarını araştırır (Adorno, 2005: 57).

Subjektiflik kavramının kapsayıcı anlamı Kopernikusçu devrimin özelliği iyice anlaşıldığında elde edilebilir (Cassirer,1996:163). Kant'ın öznenin yetilerinden yola çıkarak oluşturduğu görüşlerine Kopernik devriminin etkisine bakıldığında, bu devrimin Kant'ın

⁶ Genel olarak transendental kavramı, deneyim bilgisinin olanağını sağlayan ve a priori, zorunlu olan koşullarına ilişkin ayrıntılı incelemeyi ifade eder. Başka bir ifadeyle deneyime önsel olması ve öznedeki zorunlu olması bakımından a priori unsurlar üzerine bir çözümlenmedir. Deneyimden önce ve onun koşulu olması bakımından a priori kavramını analiz eder.

görüşlerindeki yansıması bilginin öznenin nesneye dair tasarımı olduğu yönündeki düşünceleridir. Bununla öznenin nesneye kendini uydurması düşüncesine güçlü biçimde itiraz edilerek özne ile nesne ilişkisine yeni bir bakış geliştirilmiştir. Ona göre “bugüne dek tüm bilginin kendini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır; ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi kavramlar yoluyla a priori saptama ve bilginizi bu yolla genişletme” yolundaki çalışmalar bu kabul nedeniyle başarısız olmuştur (Kant, 2015: B7). Bu açıdan Kant, nesnelere kendilerini bilgiye uydurması gerektiği varsayımını araştırmaya koyulur. Kopernik gözlemcinin kendisini döndürüp, buna karşı yıldızları dinginlikte tuttuğu zaman daha başarılı olup olamayacağını araştırmıştı. Nesne, kendini sezgi yetimisin yapısına uydurursa o zaman bunun olanağı kolaylıkla anlaşılabilir. Fakat bilgi hâline gelecekler ise tüm deneyim nesnelere kendilerini zorunlu olarak a priori kavramlara uydurmalı ve onlarla uyumalıdır (Kant, 1998: B8).

Kopernikçi devrimin insana öğrettiği şey nesnenin özneye boyun eğme ilkesini koymaktır. Bu ilke ya da yasaları koyan özne yani insandır. “Empirik gerçeklik bir eleştirel felsefe sabitidir. Olgular görünüş değildir ama bizim etkinliğimizin ürünleri de değildir. Edilgin ve alıcı özne olan insanı etkiler. Kendi başına şey olmadıkları için insana boyun eğebilirler” (Deleuze: 2011, 23). Ancak Deleuze’ un getirdiği eleştiriye bakıldığında nesnenin özneye uyma sorunu Kant’ın idealizm görüşleriyle değil öznel idealizm tarafından daha pratik yoldan çözülebilir. “Onları üreten insan olmadığı hâlde nasıl böyle olurlar? Edilgin bir özne bu yeteneğe zorunlu olarak nasıl sahip olur? Kant’ ta özne ile nesne ilişkisi sorunu, içe taşınma eğilimindedir. Doğadan ayrılan öznel yetenekler arasındaki bir ilişkinin sorunu olmaktadır(alıcı duyarlılık ve etkin algılama)” (Deleuze: 2011, 23).

Görünümlerin algı bilgisine ve onun öznel yanına yasallık ve düzen ancak bir kural ilke ya da kavram yoluyla kazandırılabilir. Kant’a göre şeylerin/görünümler olarak bilginin deneyim yoluyla mümkün olabileceği öznel yasalar aynı zamanda olanaklı deneyimin nesnesi olan bu şeyler(kendinde şeyler değil) için geçerlidir. Tamamen aynı olduğu farz edilse dahi bir algı yargısı, yasalar olmadan deneyim için asla geçerli sayılmaz. Ancak bir olay algılanırsa, o zaman evrensel kurallara göre takip ettiği bir şeyden söz edilir; başka deyişle deneyim her şeyin bir nedeni olduğunu gösterir (Kant, 2004: 49). Algı bilgisinin yasallaşmasında öznenin formlarının incelenmesiyle sağlanan objektifliğin transendental ve subjektif bağlantısından doğduğu anlaşılmaktadır.

Görünümlerin empirik bilgisini dereceli büyüklüklere göre algının beklentileri ilkesi tasnif eder. İlke, a priori bir zorunluluk taşıyarak doğadaki empirik şeylere düzensiz ve öznel ölçülebilir ve objektif olmasını temin eder. Heimsoeth’ın ifadesiyle algının nesnesi olan görüşler, boş görüşler değildirler. Onlar insana bir nesneyi verirler. Bu insana bağlı subjektif bir bilme şeklinde gerçekleşir. İşte bu subjektif empirik bilgide bir dereceleme yapılırsa,

subjektifliğe neden olan gerçek ögeden kurtulmuş olunur. Böylece, insana uzay ve zaman içindeki ölçülebilir taraf kalır (Heimsoeth, 2007: 95).

Uzay, zaman, büyüklük ve sayı, töz, ilk neden gibi kavramlara yalnızca "subjektiflik" bir zorunlu şekilde olanak sağlayabilir. Çıkış noktasının nesnede değil, aksine belli bir objektifliğe dayanağı olan özel bilgi yasallığında aranması gerekliliğine işaret eder. Bu bir defa kavrandığında; "subjektiflik" kavramı, esir edildiği bireysel ve keyfi olma gibi diğer manalardan kurtarılır. Bu kontekste "subjektiflik" kavramı, bilginin aklın zorunlu metodu ve genel yasası içinde temellendirmeye uygunluğunu dile getirir (Cassirer, 1996: 164).

Subjektif kavramı transendental kavramıyla yakından ilişkilidir. Transendental kavramının öznenin yetilerine dair bir araştırma olması, subjektif kavramıyla bağlantı kurmasının sonucudur. "Öznenin yetileri deneyime ne katıyorsa onun bilgisine dayanır." ve bu yönde yapılan inceleme "felsefenin yeni ve temel bir dalını, transendental felsefeyi oluşturur" denebilir (Wood, 2005, 51). Kant'ın felsefesi transendental yani bilginin yeni bir felsefesidir. İki kavramın bu ilişkisi öznenin uzayın a priori tasarımlarını konu alan aynı zamanda sentetik a priori bilgi türü olan geometrinin bilgisinin kesinliği ve koşulları hakkındadır. Cassier, Kant'ın uzay anlayışına yerleştirdiği "subjektiflik" kavramı; uzayın "öz"ünün bir "uzay tasarımı" analizi ya da bireysel psikolojik unsurları ihtiva eden yan anlamları bulunmaz. "Subjektiflik"ten kastedilen öznenin uzay kavrayışının geometrik bilginin doğasına bağlı olmasıdır. Cassier'in yorumuyla transendental araştırma, uzayın ne olduğunu soruşturur Uzay bilgisi geometrik aksiyom ve önermelerin içeriğini koşulsuz, kesin biçimde yalnızca görüde içermelidir (Cassirer, 1996: 164). Öyle ki geometri bilgisinin doğasında kesinlik ve zorunluluk bulunur. Uzayın öznel tasarımlarının zorunluluğu, deneyime önsel ve ondan bağımsız olanı araştıran transendental kavramında sağlanır. Buradan sonra bilgi nesnesinin niteliğini saptamak için bilgi işlevlerinin niteliği üzerine çalışmak gerekir. Bu durumda problem konusu olarak "subjektiflik", bilgi işlevlerinin niteliğine yönelerek kendini gösterir. Sayılar dizisinin sayma "ilke"sinden çıktığı gibi, uzay ve zaman içindeki nesnel düzeni, deney bilgisinin ilkeleri ve koşullarından (nedensellik ve karşılıklı etkileşim "kategoriler"inden) doğar. Aklın bu subjektifliğinin psişik, fiziksel kökenli yahut keyfi bir "organizma subjektifliği"ne evrilmesi olanaksız olur. Kant'ın kullandığı anlamda "subjektiflik", kesin olarak söz konusu olumsuz anlamları gidermek için, onun "transendental" olduğunu göstermek adına konumlandırılmaktadır (Cassirer, 1996: 164). Subjektif kavramı, deneyimin özne çıkışlı objektif imkânını temin eder. İnsanda bulunan yetinin yasaları ve ilkeleri sayesinde bilgiye ilişkin tüm keyfiliği ortadan kaldırır. Adorno, subjektifliğin Kant ile kullanımının hatalı anlaşılması için uyarıda bulunur. Kant, subjektif kavramının özneye dönen yeni ve öncü bir hareket olduğunu iddia etmez. Kavram, Kant öncesi filozoflarda gerçekleşmiştir. Esas ve yeni olan şey, özneye dönüş değildir; bilgide geçerliliğin subjektiflikle yani özneye ait bilgi yetileri, imkânı, sınırından yola çıkılarak temin edilmesidir (Adorno,2005: 85).

2.4. Transendental Ben

Kant'ın transdental felsefesi içinde a priori kavramının yerinin kavranılması için kavramın transdental ben ile olan ilişkisine bakılması gerekir. Bu ilişki, sınırlı öznenin yapısı içinde onun işleyişini aktifleştiren yetilerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Duyarlılık ve anlık yetileri temelinde a priori biçimde bilgiyi inşa eden özne, tüm süreç içinde bir bilinçlilik hali içindedir. Öznenin bilinçliliği hem nesnenin verileri üzerine gelişen tasarımları hakkında düşünen hem de düşünenin kendisi olduğunun farkına varan zihin durumudur.

İnsan ait bir yeti olan duyarlılığın duyular demeti tarafından çokça uyarılmasıyla öznenin bilinci bunlara yönelerek nesnesini belirlemektedir. Duyarlılık yetisi alıcılık özelliğiyle tasarım çoklusunu toplar ve görünüş olarak nesneyi sezgide tasarımlar. Tasarımlar kavramlarda düşünülme üzere anlığa gönderilir. İmgelemin senteziyle duyarlılık ve anlığın tasarımları zorunlu olarak bir araya getirilir. Ancak bunlar vasıtasıyla görünüşler; bilgiye, insan bilincine ve insanın kendisine ait olabilmektedir.

Anlığa gönderilen tasarımlar kavramlarda düşünülürken bağlanıp birleştirilir (Akarsu,1998: 37). Öznedeki empirik ve transendental olmak üzere iki tür bilinçli algılama gerçekleşir. Birleşim sırasında anlama yetisinin bilinçli bir sentez eylemi gereklidir. Bilinçli sentez, birlik işlevini de beraberinde getirir. Bir müzik parçasının notalarına tek tek basıldığında oluşan sesler insanda algısal zeminde bir bilinç oluşmasına olanak vermez. Ancak notalar kurallı, düzenli bir şekilde bir araya getirildiğinde o parçanın ritim veya melodisi insanda bir bilinç oluşturur. Kant düşüncesinde bu oluşum birlik bilinci sayesinde bilinir.

Tüm sezgi çoklusunun sentezinde bilincin birliği ise tam algı yoluyla gerçekleşir. Tam algı, sentezde bilincin birliği ve deneyim nesnelere için a priori bir temeli oluşturur. "Nesnelerin kavramlarının ve deneyim nesnelere transendental bir zemini olmalıdır. Bu zemin yahut zorunlu koşul transendental tam algıdır" (Kant, 2015: A106). Empirik olandan deneyden bağımsız ve onlardan önce anlıkta düşünülmalıdır. Transendental tam algı, sezgi içermediğinden yalnızca anlama yetisinde tahsis edilebilir ve ayrıca üretilmesinde kategori olarak adlandırılan kuralların kullanılması gereklidir. Tüm a priori formların örneğin uzay ve zamanın nesnel birliği sezgilerin bu bilinçle bağlantıya girmesiyle gerçekleşir (Kant, 1998: 142).

Deneyim nesnelere olanaklı kılan birlik olmaksızın bilgilerin olanağı, tasarımlarında birliği ve birbiriyle bağlantıları gerçekleşemez. Tam algı bu birliğin gerisindeki değişmez, saf ve kökensel bilinç olma imtiyazına sahiptir (Kant, 2015: A108). "Uzay, dışsal sezginin şekli ve zaman içindeki içsel sezginin biçiminden ötürü, transendental görünüşte kategorilerin biçimini alır. Özbilinç, anlayışın saf kavramlarını ürettiğimiz transendental koşuldur (Kant, 1998: 361). Şimdi mekânın, zamanın ve başka herhangi bir deneyimin önsel a priori tasarımının, varlığının bir zihin kuramında açıklanacak olan bilinç birliği olarak görülmemesi gerekir. Saf aklın Eleştirisi, bireysel

veya özel bir bilinçle ilgilenmez. Transendental bakış açısı kişisel bilincin aşkın bir halinden ziyade bütün sentetik yargıların en yüksek prensibi olduğuna dikkat çeker (Guyer, 2010: 212).

Kant'ın iç sezgide olup ancak kalıcı olmayan ve değişir durumda olan özbilince empirik tam algı adını verdiği görülür. Buradaki özbilinç sürekli değişken zihin hallerine sahip olduğundan kalıcı bir ben tasarlayamaz. Geçici olarak konumlanmış zihinsel haller veya hallerimizin iç algıdaki tespitlerine göre kendisinin bilincidir bu sadece empiriktir, sonsuza kadar değişkendir (Kant, 2015: A207).

Her deneyim bir özneye bağlanır ve bu özne mekânda ve zamanda belirlenebilir. Küçük tenceremi ocağa oturtmam ve altını yakmam burada şimdidir. Her beliriş empirik bir özneye veya "empirik bir ben"e belirir. Ama her beliriş ardındaki bir öze değil, kendi belirişini koşullandıran mekân ile zaman ve kategoriler belirenin temsil edildikleri biçimlere gönderir (Deleuze, 2000: 23).

Kant, empirik ben kavramının yanında transendental ben kavramını bilinç temelinde geliştirir. Birleşik bir empirik öz-bilincin olması için gerekli olan öz olarak Kant transendental ben kavramına yer açar. Nesnenin inşası, öznenin aktif bağlantıları aracılığıyla nesneyi düşünmesi yoluyla gerçekleşir. Tam algı sırasında insan bir özne olduğunu fark eder. Nesnelere bağıntı kurma ve bilme onu düşünen öznenin yanı sıra öznenin bilincini de zorunlu kılar. Bu özne nesneyi bildiği gibi kendisini de bilir ve fark eder. Ancak bunun çoğu kez farkında değildir. Öznenin nesne karşısındaki durumu aşkındır. Yani özne, nesnenin geçerli a priori bilgisinin formlarını bulundurandır. Transendental ben, düşüncenin formları üzerinden düşüncenin kendiliğinde oluşan öznenin aşkın bir bilinç hali olarak açıklanabilir.

Doğaya yasalarını ve kendi düzenini veren özne; a priori düzeni vermesi yönüyle transendentaldir. Transendental ben, bir bilinç olarak tam algının birliğine kendini bilen bir özne olarak zemin oluşturur. Transendental ben, sezgi ve kavram formları aracılığıyla deneyim sınırları içinde olan fenomene yönelir ancak kendinde olanı bilemez.

Her deneyim bir özneye bağlı olmasının sonucu olarak öznenin bilgiyi kurma koşulu olan uzay zaman özneye içkin bir algılayışın ürünüdür. Bilgi zorunlu olarak bu algılayışa bağlıdır. Nesneyi düşünen özne kendisinde olan bağıntılar vasıtasıyla nesneyi tasarımılar. Duyarıktan gelen tasarımları öznenin düşünmesini olanaklı kılan anlık yetisi ve onun formlarıdır. Transendental ben, öznenin deneyim üzerinde şekillenen zorunlu ve evrensel bilgisine öznel bir bilinç koşuludur.

Tasarımları birleştirmeye yönelik ya da kategorilerde bağlama gibi tüm özne etkinlikleri bilince dayanır. Bilinç tüm kavram ve yargıların öznedeki transendental bilinci olması yönüyle "Transendental bir ben" dir. Söz konusu etkinliklerde bulunduğu ve kendisi olduğunun farkında olan ve empirik olmayan bir bilinçtir. Düşünen ve tasarımlarının kendisine ait olduğunu bilmektedir. "Tüm nesnelere toplu olarak bende oldukları, benim özdeş "kendimin" belirlenimleri olduğu düşüncesi bakıldığında bu düşünce zorunlu olarak bunların bir aynı tam algıda, tam birlikleri olduğuna işaret etmektedir." Ortak özbilinç olmasaydı öznenin tasarımları

tümüyle kendine ait tasarımlar olmazdı (Kant: 2015, B132). Özne bu bilinci taşımasının etkisiyle duyarlıktan gelen sezgi çoklusunu kategori ve yargılarda düşündüğünün bilincindedir.

Öznenin duyarlık ve anlık üzerinden gerçekleştirilen bağlantılar tarafından üretilen bilgi, sentetik ve a priori'dir. Doğa birliğinin içindeki görünüşlerin bağlantıların sentetik birliği, a priori biçimde anlığın kökensel kaynaklarında kapsanır. Bu birliğin öznel zeminleri olmalarıyla anlığın kaynakları nesneyi bilmenin olanağının zemini olarak da geçerlidir (Kant,2015:A125).

Bilinç ve ve bilinçte bulunan başka şeylere, sentetik yönelmelerle bağlanmayan hiçbir şey giremez (Heimsoeth, 2007: 91). Sentetik olan bireşimseldir. Bilgiye bireşimsel yargılarla erişilebilir. Analitik yargılar çözümleyicidir, bu yüzden bilgiyi vermezler. Transendental tam algıda bağlantıları birleştiren sentetik yönelmelerin içine alan bilinç "transendental ben" bir zemin olarak bilginin kuruluşunda yer alır.

Sentetik a priori bilgi, a priori bilme biçimlerini kullanan öznenin tam algıdaki zorunlu birliğini deneyimle bağlantılanmasıyla gerçekleşir ve geçerli olur. "Sentetik a priori yargılar a priori sezginin biçimsel koşullarını, imgelem yetisinin sentezini ve bu sentezin transendental bir tam algıdaki zorunlu birliğini genelde olanaklı bir deneyimin bilgisi ile ilişkilendirildiği zaman olanaklı olur. Deneyimin olanağının koşulları sentetik a priori bir yargıda nesnel geçerlik taşırlar "(Kant, 2015:A158). Birlik deneyimde düşünülmediğinde boş düşünce elde edilecektir. Sentezin zorunlu birliği oluşurken deneyim bilgisine dönüşmesinde aktif olarak yer alan bilinçli bir ben olması zorunludur. Aksi takdirde öznedeki düşünülmeyen bir bilgi tasarlanmış olacaktır.

3. DUYARLILIĞIN A PRİORİ FORMLARI

Özneyi bir dizi duyu çoklusunun etkisine maruz bırakan evren karşısında Kant, alıcılık özelliği olan öznenin çokluyu seçtiğini ve tasarımı tasarımı orada başlayacaktır (Deleuze, 2000: 8). Öznenin bu duyusal çokluyu alması, duyarlılığın alıcılık/reseptör özelliği sayesinde olur (Kant, 2005: B30). Kant, duyu çoklusunu biçimlendirme ve nesneyi tasarlama görevini duyarlılık yetisine verir bu durum çoklunun kullanım değerini yükseltmektedir. Duyarlılığın katkısı, nesnenin özneye sunulmasını sağlayan sezgiyi bulunduran bir yeti olmasıdır. Bilginin özneye verilmesinin ilk koşulu nesnenin ona sunulması ve nesnenin düşünceyle bağlantıya geçmesi sezgiyle gerçekleşir (2015: B34)”. Nesnenin doğrudan bilinmesi bunu sağlayacak biçimlere sahip olan duyarlılık sayesinde mümkündür. İnsan bilinci doğrudan sezgi ve biçimleri tarafından kendisi dışındaki bir nesneye kendisini açar. Nesne bu bilince boyun eğer ve duyarlılığa uyum gösterir. Bununla özne nesneye koşullanmadan ve kendi potansiyellerini kullanarak nesneyi tasarlama imkânını elde eder. Burada duyarlılıkta gerçekleştirdiği bilme faaliyetinin merkezinde subjektiflik ve öznenin bilinci yer almaktadır.

Duyarlılık, bilgiyi elde etmede bağımsız çalışan bir özne yetisi olmalıdır. Rasyonalist filozofların duyarlılığın anlığa bağlanması düşüncesinin burada geçerliliği yoktur. Anlıktan ayrılan bağımsız bir yeti olarak çalışsa da duyarlılığın anlıkla işbirliği içinde aynı şeye hizmet ettiği açıktır.

Kant duyarlılığın, çokluya formel katkıda bulunmasını sağlayan araçlarının formlar olduğunu ifade eder. Formlar duyuların alınmasıyla görünür hale gelen öznenin duyusalının çokluya düzen veren unsurlarıdır. Çoklunun öznenin duyusalının formlarından geçmesi nesneye ilişkin düzenli bir bilginin elde edilmesi için kesin biçimde gereklidir.

Duyarlılığın formlarının çokluyu düzenleyip tasarlaması sonucunda algı bilgisi meydana gelir. Heimsoeth'in vurguladığı gibi formlar a priori/evrensel ve zorunlu olarak ancak duyu verilerinin alınmasıyla görünür olurlar. Duyarlılığın bu formları uzay ve zaman olup öznedeki hazır olarak beklemektedir. Öyleyse uzay ve zaman tüm algıların temel formlarıdır ve bunlar a priori algılardır. Duyusal olmayan, duyumdan bağımsız bir uzay ve zaman algısı Kant'ın tezinin önemli başarılarından (Heimsoeth, 2007: 81).

Kant'ın görüşleri Newton'un mutlak uzay-zaman ve Leibniz'in göreceli/uzay-zaman tartışmalarında önemli bir yeri tutmaktadır. İster somut ister soyut olsun var olan her nesnenin uzay ve zaman algısı insanda bulunmak zorundadır. Onlar insanın nesneyle doğrudan temasını sağlayan zorunlu sezgilerdir. Uzay ve zaman, nesnelere iletişime geçen birer saf sezgi unsurlarıdır. Kant'a göre insan görü/sezgi yoluyla nesnelere doğrudan düşüncenin konusu hâline getirir. Başka bir ifadeyle sezgi, düşüncenin aracıdır ve nesnelere insana verili olduğu zaman anlığı

etkiler (Kant, 2015: B34). Sezginin faaliyette olması ancak insanın nesnelere alabilen bir yetiye sahip olabilmesiyle mümkündür. Bu yeti duyarlılıktır ve duyarlılık aracılığıyla insana verili olan nesnelere sezgileri sağlar ve ancak nesnelere anlama yetisi yoluyla düşünülür. Bu düşünmeden kavramlar doğar (Kant, 2015: B34). Kısacası düşüncenin duyarlılık ile bağlantılı olması zorunludur. Çünkü Kant'a göre nesnelere insan tarafından bilinmesi, tanınması duyarlılıkla mümkündür.

Duyarlılık yetisinin nesne tarafından etkilenmesiyle duyumun meydana geldiğini belirten Kant, eğer sezgi kendini duyum ile ilişkilendirirse empirik olacağını ifade eder. Empirik olan bir nesnenin belirlenmemiş hâldeki nesnesine ise görüngü/görünüş denir (Kant, 2015: B34). Görünüşte duyuma karşılık gelen özdekin insana a posteriori olarak verilir. İçeriği düzenleyen ise duyarlılık için anlıkta a priori bulunan görünüşün biçimidir ve duyumdan ayrı değerlendirilmelidir. Biçim, olanağını saf akıldan alırken içerik ise duyumdan alır (Kant, 2015: A20).

Kant, duyuma ait herhangi bir taşımayan tasarımlara arı/saf adını verir ve duysal sezgilerin arı biçimlerinin a priori olarak bulunduğunu belirterek görünüşlerin belirli ilişkiler içinde sezildiğini düşünür. Eğer bir cisim tasarımından ona yönelik düşünülen ve duyuma ait olanlar yalıtılırsa, ondaki empirik sezgiden geriye uzay ve zaman kalır (Kant, 2015: B35). Uzay ve zaman, empirik ve saf sezgi ile birlikte çalışabilen kendileri saf olan formlardır. Formların, duyumdan önce bir biçim taşıyarak anlıkta bulunuyor olması onların duyarlılıkta a priori olarak yer almasını sağlar (Kant, 2015: B36).

3.1. Arı Sezgi/Saf Görü

Kant, bilginin insana verilmesinin ilk koşulunu, nesnenin ona sunulması olarak belirler ve görü/sezgi (intuition) sayesinde nesnenin düşünceyle ilişkiye geçtiğini düşünür (2015: B34). Kant sezgi terimini diğer erken modern filozoflardan farklı kullanır. Onların "duyum (sensation)" terimine karşılık Kant, "sezgi (intuition)" terimini kullanır ve duyuların temsil ettiği ifadelere gönderme yapar (Bird, 2006: 141-142). Bu açıdan nesnelere ilk olarak duyum (empfindung) aracılığıyla anlığı (gemüts) etkiler. Bu etkiyle tasarımları alma özelliği olan alırlık/duyarlılık (rezeptivitat) devreye girer. Duyarlıktan başka nesnenin bize verilmesini ve nesnelere ait tasarımları sağlayan yeti ya da koşul yoktur. Duyarlılık, duyumu içeren belirli nesnelere anında temsil edilmesi durumunda açık hâlde gelir (Guyer, 2006: 54). Bu nedenle duyarlılık, bilginin elde edilmesinde zorunludur ama bilgi sadece bir nesneyle karşılaşmayla meydana gelmez.

Duyarlılık esnasında devreye giren görüleri Kant, saf ve empirik görü olarak ikiye ayırır (Kant, 2015: B35). Saf görü, bilgi ile görünüş nesnelere doğrudan bağlayan araç görevini görür. Nesne ile doğrudan iletişime geçilmesini sağlar. "Nesne bizi etkilediği sürece, tasarım yetimiz

üzerindeki etkisi (empfindung) olan duyum aracılığıyla nesneyle bağlantılanana empirik görü (empirish anschauung) denir. Empirik görünüm belirlenmemiş nesnesi görünüştür (erscheinungen) ” (Kant, 2015: B34–A20). Empirik görü de saf görü gibi duyarlıktadır.

Duyarlıktan, empirik görü ve anlama yetisinin kavramları yoluyla düşündüğü şeyler yalıtıldığında; saf görümlere ve duyusalığın formları olan uzay ve zamana ulaşılır (Kant, 2015: B36-B37). Kant, nesnelere tasarımılarının uzay ve zamanda verilmesi gerektiğini, uzay ve zamanın saf görü olduğunu ve hem uzay hem de zamanı a priori olarak bilindiğini belirtir (Guyer, 2006: 55).

Görüler, bir tasarımdan ibarettir. Şeylerin kendinde doğası gerçekte görüldükleri gibi olmadıkları için şeylerin ilişkileri, özneye görüldükleri gibi de değildir. Duyusallığa ait insan özneliği ortadan kalktığında bütün bu ilişkiler, tasarımlar ve şeylerin doğasına yönelik her şey de ortadan kalkar. Kant, “Görünümler olarak onlar kendilerinde değil ama yalnızca bizde var olabilir. Nesnelere duyarlılığımızın alıcılığından yalıtılmış olarak doğalarının ne olduğu bizim için bütünüyle bilinemez kalır. Onları algılama yolumuzdan başka hiçbir şeyi bilemeyiz.” demektedir (Kant, 2015: A42).

Kant’ın görüşüyle ilgili vurguladığı başka bir husus da görünümün şeylerin ilişkilerini kapsamı hakkındadır. “Bilgimizde görüye ait olana her şey yalnızca ve yalnızca sezgideki yerlerin, değişimlerinin (devim), bu değişimleri belirleyen yasaların ilişkilerini kapsar” (Kant, 2015: A49). Görünümün nesnesinin ilişkileri ve tasarımları nesnenin özneye ilişkisini ifade ederken kendinde nesneyi, onun iç doğasını ya da özünü bilmeye yetmez.

3.2. Uzay Formu

İnsan, uzayı dışındaki nesnelere tasarımıladığı bir zemin olarak kullanır. Özne nerede olduğunu, nesnelere mekânsal ilişkilerini ve nesnelere diğer nesnelere ile olan mekânsal ilişkilerini uzayda belirleyebilir. Uzayı kullanarak özne nesnelere şekil, büyüklük gibi formlar kazandırarak onu tasarımlar. Öznenin, kendi dışındaki bir nesneyi duyasal bakımdan tasarımılayabilmesi için dış duydandan gelen malzemeye gereksinimi olur. Kant’a göre dış duyu aracılığıyla nesnelere, insanın dışında ve uzayda tasarlanır. Uzayda şekil, büyüklük ve birbiriyle ilişkide olma belirlenir (2015: B37). Uzay, bütün dış sezgilerin arka planındaki a priori ve zorunlu tasarımdır (Kant, 2015: A24). İnsanın kendini, uzayda yer alan dışsal bir şeyle ilişkilendirebilmesi, onları birlikte ya da ayrı yerlerde tasarlaması için uzay, hazır bir zemin olarak önceden a priori bulunmalıdır. Böylelikle dışsal şeyler uzayda a priori tasarımlanır. Şeylerin deneyimi uzay ile gerçekleştirilir. Kant uzayı, dış deneyimden türeyen empirik bir kavram olarak görmez. Ona göre uzay, dışsal görünüşlerinden deneyim ile çıkarılamaz ancak dışsal görünüşlerin deneyiminin kendisi uzay tasarımıyla mümkündür (2015: B38).

Uzayın deneyim yoluyla çıkarılması, uzayı temele alan geometrik önerme ve kavramlarının empirik düzleme taşınmasına yol açar. Bu durumda geometrik bilgi, a priori den sağladığı güvenilirliği yitirir ve empirik olgusalığa terk edilir. Uzay görüşünün a priori oluşunun getirdiği zorunluluğa geometrinin ihtiyacı vardır. Geometri, zorunlu önermelere ve onlardan çıkarılan diğer önermelere dayanır. Kanıtlamalar, önermeler arası ilişkilerden zorunlu olarak çıkarılır. Deneyimin olanağını sağlayan, duyumların düzensiz yapısına biçim veren ve onları belli ilişkiler içinde düzenleyen uzamın, empirik unsurlardan arınmış, saf (reinen) olması gerekir (Kant, 2015: A21). Deneyim; empirik yargılar ve a posteriori bilgilerden oluşur. Deneyimin sunduğu şey, tümevarımla türetilen görelî bir evrenselliştir. Geometrik önermelerin apodiktik güvenilirliği ve a priori çizimleri için, uzayın zorunluluk, evrensellik katan a priori özelliğine gereksinim vardır.

A priori tasarımı olarak uzay, zorunlu bir şekilde dış sezgilerin zeminini oluşturduğu için, nesnenin olmadığı düşünülse bile uzayın olmadığı düşünülmesi mümkün değildir (Kant, 2015: A24-B39). Uzay, tasarım olup görünüşlerin olanağının a priori koşulu olan bir tasarımdır. Kant'a göre şeyler olmaksızın uzay tasarımılanabilir ama uzay olmaksızın şeyler tasarımılanamaz. Boş ve nesnesiz uzay düşünülebilir ama uzaysız nesne düşünülemez olduğundan şeyler açısından uzay, zorunlu a priori'dir.

Kant'a göre uzay saf bir görü olup şeylerin diskursif (parçalı, kısmî, bölümlü) veya genel kavramı değildir (2015: A25). Saf bir görüyü içinde taşıyan uzayda düşünülen nesnelere, yalnızca tek ve bütün hâlindeki bir uzayda tasarımılanabilir. Ona göre "Birçok uzaydan bahsedildiği zaman bundan yalnız bir ve aynı uzayın bölümleri anlaşılmalıdır. Sözü edilen bölümler, uzayın tamamını önceleyemez ancak uzayda düşünülebilir." (2015: A25). Dolayısıyla Kant için uzay sonsuz büyüklükte tasarımılanır. Uzay kavramı olarak düşünülemez çünkü kavramların her biri, tasarımların sonsuz çokluğunda kapsanabilir ve tasarımları da kendi altında kapsayabilir (2015: B40). Başka bir ifadeyle kavramlar, tasarımları benzeri olanından ayırt etmek içindir ve tasarımılanan şeyleri ifade etmeye yarar. Ancak hiçbir kavram, kendi içinde sonsuz tasarımlar çokluğunu kapsıyormuş gibi düşünülemez. Bu tarz düşünce, insanın sentetik bilginin olasılığına dair bir ön yargı olarak kabul edilebilir (Holzhey & Mudroch, 2005: 120). Çünkü böylesi bir tasarımın oluşturulması deneyim açısından mümkün değildir. Kant bu durumun düşünülmesinin sadece uzay için olanaklı olduğunu belirtir. Çünkü ona göre uzayın tüm bölümleri sonsuza dek aynı zamandadır. O hâlde uzay, kavram değil yalnızca a priori bir sezgidir (Kant, 2015: B40).

Tüm geometrik ilkeler örneğin "Bir üçgende iki kenarın toplamı üçüncü kenardan büyüktür." gibi önermeler; "üçgen" ve "kenar" gibi kavramlar, genel kavramlardan çıkartılamaz. Bu ilke ve kavramlar; tümünü kapsayan tek bir saf sezgi olan uzaydan, apodiktik güvenilirlikle a priori çıkarılabilir. Parçaların ya da cisimlerin birbiriyle ilişkisinden çıkarılan ilintisel (parçalı) uzay anlayışının karşısında; parçaların kendi başına değil, bir ve aynı bütüne ait olduğunu

belirten bir uzay anlayışı ileri sürmüştür. Tek bir bütün hâlindeki uzay, parça diye adlandırılan kısımlara önseldir. Bu özelliği uzayda parçaya ait tasarımını, bütün tasarımından çıkarmayı mümkün kılar. Bu durum geometrik şekillerin parçalı tasarlanabilmesine olanak tanır.

Uzayın sonsuz ve devamlı sürdürülebilir oluşu, Geometri'ye, cisimlerin çalışılması için yer ve yüzey belirlenmesi olanağını sağlar. Uzayı, uzaysal tasarım bölümlerini kendi altında kapsayan sonsuz büyüklükte verili bir tasarım olduğunu düşünen Kant, matematik ve geometri kavram ve aksiyomlarının nasıl düşünüldüğünü ortaya koymuş olur. Herhangi bir geometrik çizginin sonsuza kadar uzatılabilmesi ya da matematiksel bir dizgenin sonsuza kadar sürdürülebilmesinin koşulu, görü temelinde uzay ve zamandır (Kant, 2015: B4). Geometrik şekiller bir bir gözlemlenebilir objeler olsaydı onlara yönelik genel yargılara ulaşamazdı çünkü onların tek tek hâllerinin toplamı bu tarz yargıları veremez. O yargılar kurma ediminin sonucunda oluşabilir (Cassirer, 1996: 169).

Geometri, görünün alanında malzemesini toplar ve bu eylemini öznenin duyusalılığına ait a priori olan uzay formu eşliğinde gerçekleştirir. Özneye ait uzay formunu akıl sahibi tüm varlıklar için ortak olması ile öznellikten kurtarmıştır. Önermelerin sentetik olarak genişlettiği görünün a priori işleviyle Geometri; insan açısından sadece çıkarım, kurgu ve imgelem ürünü olmaktan çıkar. Bu durum geometrik önermelere ait bilginin özneliliğinin önüne geçerek kesin güvenilir zorunlu bilgi hâline gelmesini sağlar.

Ayrıca uzayın bütünsel olmasından, uzayın genel bir kavram olduğu anlaşılmalıdır. Kant'a göre uzay, bir kavram değildir (2015: A25). Kavramın, sınırlı yüklem alması uzay için kapsayıcı olamaz. Hiçbir kavram tek tek uzayın bölümlerini, tasarımlarını sonsuz kapsayamaz. Kavramın getirdiği güçlükleri ise ancak görü ile giderir. Kaynağı görü olan uzay, nesnelere dair tasarımları ve bölümleri sonsuz kapsayabilir. Bu nedenle uzay, kavram olamaz yalnızca görüden gelen saf formdur.

Uzay, öznenin duyusal görüye ait formlardır (biçimleridir). Bu form, nesnelere ancak görünüşler olarak göründükleri sürece onlara uygulanabilir ancak uygulanması kendinde bir şey sunmaz. Görünüşler dışında nesnellik ve geçerliliği olmamakla birlikte nesnel geçerliliği, görünüşler alanında söz konusudur. Uzayın olgusalılığı sınırlandırılıp, uzayı görü formu olarak belirlenmiştir. Bu sınırdaki mutlak (saltık) olgusalıcı uzay anlayışı ile farkı ortaya koyulmuştur. Uzayın yöneldiği nesnenin yöneldiğinde olgusalılık kazanır. Uzay, kendinde nesneye değil görünüşe yönelir. Olgusal olmasının dışında nesneye değil özneye ait olan ideal bir biçimdir (Kant, 2015: B56-58, A40-41).

Geometrinin önermelerin a priori sentetik önermeler olduğunu ve uzayda içerildiğini düşünen Kant, bu tür önermelerin evrensel olarak geçerliliğinin neye dayandığını sorgular (2015: A47). Ona göre burada anlığın temel dayanağı kavramlar ve sezgilerden başka bir şey değildir ve bunlar ya a priori ya da aposteriori verili olduğu söylenebilir. Geometrik bir önerme için sezgiye başvurmanın zorunlu olduğunu düşünür. Başka bir ifadeyle a priori zorunluluk şarttır çünkü

geometrik şekillerin tasarımı anlıkta gerçekleşmektedir. Sentetik önermeler sezgide a priori bir nesne üzerine olanaklıdır (Kant, 2015: A48).

Aklın sınırlarının belirlenmesi ancak önceden a priori belirlenmiş bir gerekçeye göre yapılabilir. Hiçbir zaman tamamen kaldırılmayacak bir bilgisizliğin belirsiz bir bilgisi olan sınırlama, aynı zamanda geride kalan bilinmesi beklenenler yoluyla a posteriori olarak da kavranabilir. Bilgisizlik zorunlu değil olumsal ise nesnelere ilkin a posteriori olanaklı bilginin sınırlarını eleştirel olarak ele almaya yönelmelidir (Kant, 2015: A758). Olumsal olanın tamamı bilinemez olsa da bilinebilecek olanları a priori bir uzay zemininde tasarımılanarak ilkeler yoluyla bilinebilir.

Eğer yeryüzü (duyusal görünüşüne göre) düz bir tabak gibi tasarımılanırsa hangi noktaya dek uzandığını bilinemez ama deneyim ne denli gidilirse her zaman çevrede bir uzay görüleceği ve oradan daha öte ilerleyebileceğini öğretir; öyleyse her zaman edimsel yeryüzü bilginin sınırları bilinir ama tüm olanaklı coğrafyanın sınırları değil. Ama yerin bir küre ve yüzeyinin bir küre yüzeyi olduğunu bilecek denli gidilmişse, o zaman onun küçük bir bölümünden, örneğin bir derecenin büyüklüğünden, dünyanın çapı ve bütün bir alanı, e.d. yüzölçümü belirli olarak ve a priori ilkelere göre bilinebilir. Gerçi bu yüzeyin kapsayabileceği nesnelere açısından bilgisiz olursa da, yine de kapsadığı erim(ulaşılacak uzaklık) büyüklük ve sınırları açısından bilgisiz olduğu söylenemez (Kant, 2015: A759).

Görüldüğü gibi yeryüzü tasarımı düz tasarımılandığında ne kadar uzağa genişlediği bilinemez, her zaman bir boşluk görülür. Ancak, dünyanın bir küre olduğu ve onun yüzeyinin bulunduğu bilinirse yüzeyinin küçük bir kısmından, içerebileceği nesnelere konusunda bilgi sahibi olunamaz ancak onları içeren uzay zeminin büyüklüğü ve sınırları a priori ilkeler ile bilinebilir.

Kant, öznenin a priori bir sezme yetisinin (duyarlılığın) bulunmaması ve dış görünüm nesnesinin olanağını sağlayan evrensel a priori koşulu olan uzay tasarımılanın olmaması durumunda kendinde nesneyi bilme sorununun ne olacağını değerlendirir. Buna göre “eğer nesne özneye ilişkili olmadan kendinde bir şey olsaydı” geometrik bir şekil olan üçgen tasarımılanın öznel koşullarda bulunmasına rağmen kendinde bir üçgene ait olduğu söylenemezdi (Kant, 2015: B66). Diğer bir deyişle tasarımısal nesneyi (üçgen tasarımı) öznenin nesneye ilişkisi olmadan kendinde şey olarak düşünülduğünde, nesneyi ortaya koymak için (üçgeni çizmek için) öznenin zihinsel yetilerinde zorunlu olarak bulunan şeyin zorunlu olarak kendinde nesneye (kendinde üçgene) ait olduğu söylenemez. Dolayısıyla bu durumda dış nesnelere üzerinde sentetik a priori bilgiler tasarımılanamazdı. Böylelikle uzay kendinde şey olmayıp yalnızca görünüm biçimi olmanın dışında kendinde nesne hakkında bilgi ya da tasarımı veremez, yalnızca görünüşün olanağının koşuludur (Kant, 2015: A48, B66).

3.3. Zaman Formu

Kant'ın zaman görüşleri, öznenin varoluşunu ve nesneyi tasarımılamada zamana yüklediği kurucu işlevi üzerinden ele alınmalıdır. Kant zamanı, öznenin varoluşunun bilgisinin zorunlu

koşulu ve görünüş olarak nesnenin bilgisinin koşulu olarak tasarlamıştır. Zaman sayesinde görünüşlere ardışıklık, eşzamanlılık ilkeleriyle form kazandırılır. Bunun sonucunda Kant, zamanı nesneye ait ve nesnelere birbiriyle ilişkisinden doğan bir özellik yahut ölçü olmaktan çıkarıp nesne hakkında öznenin gerçekleştirdiği bir tasarım haline getirmiştir. İnsan, varoluşunu yalnızca zamanda tasarılar. Deleuze'a göre zaman öznenin varoluşunun biçimsel koşuludur (2000: 8). İnsan uzamsal olarak nerede olduğundan emin olmasa bile şuan var olduğunu kesin olarak bilir. Öznenin bunu bilmesinde zaman, uzay dâhil tüm biçimsel koşullara önsel yer alır. Özneye bu bilme sırasında eşlik eden bir bilinç vardır. Özne şuanda ya da zamanın bir bölümünde olduğunun bilincindedir (Wood, 2005: 61). O halde özne olarak insan var olduğunu ancak zamanda bilebilir (Deleuze, 2000: 8).

Zaman, bütün görülerin temelinde yatan zorunlu tasarımdır. Şeylerin görüsü, özne koşullarından uzaklaştırıldığında geriye zaman kalır. Görünüşler, zamandan soyutlansa ya da onların tüm edimselliği ortadan kalksa zaman yine devam eder. Zaman görünüşlerin edimsel olanaklarının evrensel (allgemeine) ve a priori koşuludur (Kant, 2015: A31). Bu açıdan görünüşlerle ilgili durumların, kalıcı ve devam eden zamanda gerçekleştiği söylenebilir.

Uzay ve zaman tüm olası empirik sezgilerin gerekli koşuludur (Hanna, 2001: 198). Ancak zaman deneyimden gelen empirik bir kavram değildir. Kant'a göre uzay ve zaman duyuşal özellikler olmadan algılanabildiği için bu saf sezgiler, diğer sezgiler gibi mutlaka duyuşal bir deneyimi gerektirmez (Hanna, 2001: 198).

A priori olan zaman formu, eş zamanlılık ya da ardışık zamanlılığın olanağının temelinde yatan tasarımdır (Kant, 2015: B46). Zaman ilişkileriyle ilgili apodiktik (kesin zorunlu) temel ilkelerin ya da temel önermelerin olanağı a priori zorunluluk taşır. Bu ilişkilerde farklı zamanlar birbirini izleyebilir, ardışık olabilir ancak aynı anda eş zamanlı olamaz (Kant, 2015: B47). Dolayısıyla bu ilkeler deneyimden çıkarılamaz. Başka bir ifadeyle deneyim, bu ilkelerin ve önermelerin kesin bilgisini mümkün kılmaz. Çünkü ilkelerin nasıl öyle olduğunu betimlerken ilkelerin nedenini, nasıl olması gerektiğinin bilgisini sağlayamaz.

Zaman, ne çıkarım ne de evrensel bir kavramdır çünkü kavramlar kendilerini de kapsayacak zorunluluk taşıyacak genel ilkeler ortaya koyamazlar. Dolayısıyla zaman, uzay gibi mutlak olmayan saf bir sezgidir (Kant, 2015: A32).

Belirli zaman büyüklükleri ya da nesnenin bölümlerinin büyüklükleri kökensel zaman tarafından sınırlanır. Sonsuz verili büyüklük olan zamanda nesnenin tasarlanması sınırlama yoluyla gerçekleşir. Tüm zaman tasarımlarını kapsamaya kavramların gücü yetmez. Onlar yalnızca bölümlerin tasarımlarını kapsar. Bu nedenle tasarımların temelinde kavram değil nesneyle doğrudan bağlantılanan görü bulunur (Kant, 2015: B48).

Değişim ve devim (yer değiştirme) kavramları Kant'ın görüşlerinde yalnızca kavramda değil zamanda da olanaklıdır. Hiçbir kavram aynı nesnede değişimin karşıt hâllerini (tek bir yerde

aynı nesnenin varlığı ve yokluğunu) bir arada, çelişkisiz barındıramaz. İçsel görü ve a priori görü olan zaman, nesneye ait karşıt iki belirlenimini tek bir şeyde ardışık kapsayabilir. Dolayısıyla Kant'a göre zaman kavramı, "genel devinim öğretisinde kapsanan ve hiç de verimsiz olmayan çok sayıda a priori sentetik bilginin olanağını sağlar" (Kant 2015: B49).

Kant, hareket (devim) kavramı üzerine temellenen saf mekanik ilkelerini ve aritmetiğin sayı kavramını, tamamen zaman tasarımına ve zamansal ilkelere dayandırır. Ona göre "aritmetik kendi sayı kavramlarını, zaman içinde birbirini izleyen birimlerin eklenmesiyle meydana getirir. Özellikle saf mekanik, hareket kavramlarını sadece zaman tasarımı sayesinde oluşturabilir" (Kant, 2000: 32).

Kant'a göre zaman ne kendi içinde kalıcı ne de şeylere yönelik nesnel bir belirlenimdir çünkü birinci durumda "kendisi edimsel bir nesne olmaksızın edimsel kalan bir şey olurdu", ikincisinde ise "nesneleri onların koşulları olarak önceleyemez ve sentetik önermeler yoluyla a priori bilinemez sezilemezdi" (2015: B49). Başka bir ifadeyle bu durumda nesnelerin, sentetik önermeler aracılığıyla a priori olarak görülmesi mümkün olamaz. Bu olumsuzluğu Kant; zamanın, görüye ait bir a priori öznel koşulu olmasıyla ortadan kaldırır çünkü zaman iç görünüm biçimi olması bakımından nesnelere önce a priori tasarlanmalıdır (2015: A33, B50). Kant, zamanı hem insanın iç duyusunun hem de iç görüsünün biçimi olarak düşünür. Zaman, dış görünüşlerin sağladığı belirlenim olmadığı gibi onların, şekil ve konumuna ait bir tasarım da değildir. Zaman tasarımının kendisi, zaman ilişkileri olarak bir dış görüde (uzayda) ifade edilmesiyle mümkündür (Kant, 2015: B50).

Kant için uzay, yalnızca dış görünüşlerin olanağının a priori koşulu ve dış görünümün saf a priori biçimi olarak sınırlandırılırken zaman ise genel olarak tüm görünüşlerin ve tüm görülerin biçiminin a priori koşuludur. Ona göre "Duyuların tüm nesnelere zamandadır ve zorunlu olarak zaman ilişkileri içinde dururlar" (2015: A34, B51). Kant'ın uzaya kıyasla zamanı daha önemli gördüğü burada anlaşılmalıdır. Bu önem tasarımların ilkin zamana bağlı olmasıyla yakından alakalıdır. Bütün tasarımlar; duyuların(iç ya da dış duyuların) ve iç görünümün formu olan zamanın altında durur ancak zaman belirleniminde iç durumların art ardalığı yine de öznel durumlarına ulaşılan bir dış nesnel gerçekliğin varlığına bağlıdır (Wood, 2005: 89).

Kant'ın ölçeğinde tüm görünüşlere uygulanan zamanın, nesnel bir geçerliliği vardır. Bilgiye obje olarak duyusallığın nesnelere olan görünüşlerin alınması, zamana nesnel geçerlik kazandırır. Zaman, görünüşler tasarımlama yetisini uyaran şeyler olduğu sürece nesnel geçerliği (objektive gültigkeit) olan öznel bir koşuldur ancak duyusallıkta ya da tasarımlama yetisinden uzaklaştırıldığında nesnel geçerliğini kaybeder (Kant, 2015: B51). Kısacası Kant, zamanı bütün görünüşlerin temelinde ve deneyim sırasında karşılaşılabilecek bütün şeyler bakımından, zorunlu olarak nesnel görür (2015: A35, B52). Ayrıca tüm şeylere değil tüm görünüşlere gönderme yaptığını belirtir.

“Tüm şeyler zamandadır.” yargısında şeylerin kavramında görülenmelerinin tüm kipleri soyutlanmaktadır. Zamanın, nesnelere kavramında görülenmelerini sağlayan koşul olarak görü yer almalıdır. Eğer koşul kavrama yüklenip ve “Tüm şeyler görünüşler (duyusal sezginin nesnelere) olarak zamandadır” denilirse temel ilkenin geçerli bir nesnel doğruluğu ve a priori evrensel olduğu söylenir (Kant, 2015: B52). Böylelikle zamanın, duyularımıza sunulabilecek tüm nesnelere açısından nesnel geçerliliği (objektive, gültigkeit) tesis edilir.

Nesnenin doğadaki varoluşunun olanağını sağlayan deneyimin a priori ilkeleri, zamansal ilişkiler ile birlikte nesnel geçerli yargıların temelinde yer alır (Kant, 2000: 59). Kant’ın düşüncesinde tüm görünüşler zamandadır ve eş zamanlılık gibi varoluş, bir arada yalnızca onda tasarımılanabilir. İçinde görünüşlerin tüm değişiminin düşünülmesi gereken zamanın kendisi kalıcı ve süreklidir. Görünüşlerdeki değişimin arkasında onu belirleyen kalıcı bir unsur olarak töz vardır. Kalıcılık olmazsa zamansal ilişki olmaz ve zaman kendinde algılanamaz. Kalıcılık, zaman dizisinin değişik bölümlerine süre denilen büyüklükler katar. Kalıcılık ilkesi töze yüklenir, töz zamanda kalıcıdır. Değişme ise görünüşler için söz konusudur. Kant’a göre değişme kavramı, zamanda gerçekleşir ve “zamanın kendisi değil ama zamanda olan bir şey değişmektedir. Bu nedenle değişim kavramı a priori verileri arasında yer almaz. Öyleyse değişim kavramı için herhangi bir varoluşun belirlenimlerinin ardışıklığının algısı ve dolayısıyla deneyim gereklidir.” (Kant:1995,B58-59). Deneyimin nesnesinin ardışık ya da eş zamanlı oluşu nesneyle değil onun altında yatan değişmez kalıcı olan töz ile bilinebilir (Kant, 2015: B225-226). Töz, değişimi belirleyen kavram olduğu için a prioridir. Tözler, birbirini karşılıklı etkilemeleri sonucu zaman ilişkilerini ve nedensellik yasasını belirler. Dolayısıyla tözler zamanın temelidir. Görünüşlerdeki birbirini izleyen art arda hâlleri ya da görünüşlerin herhangi bir zamanda bir arada (birlikte), eş zamanlı olarak nesnel biçimde belirlenmesi her hâli bir diğeriyle bağlantılanacak zorunlu bir kuralı gerektirir (Wood, 2005: 87). Bağlantı kategorisinin analogisine göre “Zaman, görünüşlerin varoluşunun zamansal ilişkiler açısından sentetik birlik kazanmasını sağlar” (Kant, 2015: B262). Bu ilişkileri belirleyen ihtiyacımız olan bir yasa olarak nedensellik yasası bulunmaktadır. “Kant’a göre böyle bir yasanın benzerinin Newton’un yer çekim yasası olduğu açıktır” (Wood, 2005: 88). Yer çekim yasasına göre iki cisim, kütleleri ve aralarındaki mesafeye göre işleyen bir yasa ile birbirine kuvvet uygular. Kant, zamansal ilişkilerin ve uzayın nesnelliğini belirlerken Newton’un nesnelere hakkında kesinlik bildiren determinist yasalarından etkilendiği söylenebilir.

Sezginin biçimi olarak zaman, anlıkta düşünülmesi dışında temsil edeceği nesne bulunmadığında anlığın kendi kendine etkileniş kipidir yani iç duyudur (Kant, 2015: B68). Özneye ait, bir görünüşün tasarımı bir de kendi kendinin tasarımı vardır. “Bir duyu yoluyla tasarımılanan her şey her zaman o düzeye dek görünüşdür” ve ayrıca Kant’a göre “duyunun nesnesi olan özne, ancak görünüş olarak” tasarımılanabilir (2015: B68). Öznenin kendi kendini nasıl sezdiğini bilmenin güçlüğü bulunmaktadır. Kant’a göre kendinin bilinci yalnızca ben tasarımıdır.

Öznedeki tüm duyu çoklusu sadece ben tasarımı yoluyla kendiliğinden verili değildir. Eğer verili olsaydı iç sezgi anlık olurdur. Kendilik bilinci önceden verili olan görünümün iç algısını gerektirir. Duyu çoklusunun anlıkta kendiliğindeniz veriliş kipi duyarlık adını alır. Kendinin bilincine varmak için bilincin anlığı etkilemesi gerekir. Bu arada kendilik bilinci, kendi sezgisini (öz sezgi) türetir. Zaman tasarımında çoklunun anlıkta bir arada oluş kipi öz sezginin (görünümün) biçimi tarafından ortaya konur. Böylelikle kendini dolaylı olarak içten etkilendiği ve kendinde görüldüğü şekliyle sezer (Kant, 2015: B68).

3.4. Uzay ve Zamana Diğer Yaklaşımların Eleştirisi

Duyusal görümümüzün saf biçimleri olan uzay ve zaman, sentetik bilgilerin a priori türetildiği iki bilgi kaynağıdır (Kant, 2015: B56). A priori bilgi kaynakları, anlığın değil duyusallığın koşulları olmaları ve nesnelere kendilerine değil görünüşlerine uygulanmaları sayesinde geçerlilik kazanır. Kant'a göre bu sınırlamanın dışına çıkıldığında uzay ve zaman nesnel geçerliliklerini kaybeder. Başka bir ifadeyle kendinde şeyleri bildiremez. Bu nedenle geçerlilik sınırının dışında kalan uzay ve zaman görüşleri eleştirel bir incelemeye alınır.

Kant'a göre uzay ve zamanın kendi kendine var olduğunu ve hiçbir şeye bağlı olmadan olgusal olduğunu savunan görüşler vardır. Bunlar uzay ve zamanın mutlak olduğunu ileri süren Newtoncu görüş ile onun ilintisel/ilişkisel olduğunu savunan Leibnizci görüştür. Bunların her ikisi de uzay ve zamanı ele alış yönleriyle deneyimin ilkeleriyle çelişkiye düşmektedir (Kant, 2015: B56). A priori sezme yetisinin varlığı sayesinde dışardaki nesneye yönelik yargıda bulunulabildiğini belirten Kant, nesnenin özneye ilişkisi olmasaydı yani nesne sadece kendinde şey olsaydı ona ilişkin bir yargıda bulunmak imkânsız olacaktı çünkü nesne kendinde verili olduğundan öznenin onu bilmesi gerçekleşmezdi.

Öznel taşıyan duyular ortadan kalkacak olursa uzay ve zaman da tüm anlamını yitirir (Kant, 2015: B42). Sezgiler görünüşün tasarımıdır ve görünüşe konu olan şeyler aslında sezildikleri gibi değildir. Bir cismin sezgideki tasarımı sadece algılandığı kadardır. Bu nedenle nesnelere algılanamadığı takdirde bilinir olamazlar. Bilgi, alıcı duyarlılığa bağlıdır ve ötesine geçilemez. Diğer bir deyişle Kant için nesnelere algılanış yolundan başka hiçbir şey bilinir değildir (Kant, 2015: B60). Uzay ve zaman bu yolun saf biçimleri olduğundan a prioridir ve tüm edimsel bilgidен önce bilinebilir olduğundan aynı zamanda saf sezgidirler. Dolayısıyla Kant'a göre a priori bir sezgi olarak uzay ve zaman olmasaydı “dış nesnelere üzerine a priori ve sentetik olarak ne olursa olsun hiçbir şey” oluşturulamayacağı için uzay ve zaman sezginin öznel koşullarıdır (2015: A49). Bu açıdan nesnenin bilgisi için uzay ve zamana ihtiyaç vardır ve bilgiler deneyime bağlıdır. Nesne, uzay ve zaman içinde insana verili olduğundan insanın bu sınırın dışındakini bilme ihtimali yoktur. Başka bir ifadeyle bilgi açısından uzay ve zamanda bir sınıra ulaşamamak

insanın alın yazısıdır (Heimsoeth, 2007: 60). Buradan hareketle açıkça uzay ve zamanın özneye, duyarlılığa ilişkin bilgilerin de uzay ve zamana bağlı olduğu söylenebilir.

Kant, bir koşulun duysal görünümün formuna dayanmadan şeylerle zorunlu olarak ilişkisi olmadığını söyler (2015: B52, A36). Zamanın kendi kendine bağımsız olan olgusalılığı yönündeki görüşü reddederken onun empirik olgusalılığı (empirische realitat) vurgular. Bu açıdan Kant, Newtoncu mutlak zaman görüşüne karşı çıkar. Mutlak zaman anlayışına göre zaman, hiçbir dış etki olmaksızın kendi başına vardır ve hem edimsel hem de sonsuzdur. Uzayda yer kaplayan şeylerin kesintisizliğini ve sonsuz bölünebilirliğini ileri sürer (Heimsoeth, 2007: 46). Ayrıca Tanrı'nın mutlak gücü, mutlak zamana yansıdığından bu zaman anlayışı teolojik kökenlidir (Wood, 2005: 60). Daha çok matematik ve doğa araştırmacılarının benimsediği uzay ve zamanı öncesiz ve sonrasız ya da ilksiz ve sonsuz olarak kabul eden bir görüştür (Kant, 2015: B56).

Kant'a göre zamanın idealliği karşısında mutlak olgusalılığı savunan, iddialarını apodiktik (zorunlu) biçimde ortaya koyma girişimlerinin olmayışı ve nesnelere edimselliklerinin tam bir tanıtlamaya açık olmadığını dile getirmeleri nedeniyle yetersiz kalmışlardır. Temelde dış duyumun nesnelere edimselliğini ortaya koyarken iç duyumun nesnesini belirsiz bırakırlar. Kant'a göre iç duyumun nesnesinin edimselliği doğrudan bilinç tarafından onaylanmalıdır (Kant, 2015: B55). Dolayısıyla Kant'ın bu görüşe yönelik itirazının temeli, onların uzay ve zamanın idealliğini görmezden gelmesidir.

Kant, Newton'un zamanın mutlak ve nesnel olgusalılığına ait görüşünün; zamanın edimsel oluşunu açıklamadığını düşünür. Kant, değişimler zamanda olanaklı olduğu için zamanın edimsel olduğu yönünde kendisine karşı çıkıldığını belirtir (2015: B53). Tüm değişimlerin edimsel olduğu ve zamanda gerçekleştiği düşünülecek olursa zamanın da edimsel olduğu söylenebilir ama sadece iç sezginin edimsel biçimi olduğu ileri sürülebilir (Kant, 2015: B54). Dolayısıyla zamanın olgusalılığı yalnızca iç deneyim açısından ve zamana yönelik belirlenimlere ilişkin bir tasarım mümkündür. Öyleyse zaman, insanın kendisinin bir nesne olarak tasarlanması kipi olarak anlaşıldığında edimsel olabilir. Kant için zaman, nesnenin kendine değil onu görüleyen özneye bağlıdır (2015: A38). Kant'a göre nesnenin görünüşüne değil de kendisine yönelindiğinde uzay ve zaman, bu durumu karşılayamaz çünkü anlama yetisinin ötesine geçilmiş olacaktır.

Mutlak (bağımsız) olgusalılık sadece kendinde şey için mümkündür. Kendinde şeyin bilgisi duyularda verilemediği için nesneye ilişkin zamanın mutlak olgusalılığı imkânsızdır. Bu aynı zamanda Kant'a göre zamanın öznenin duysalılığına bağlı bir koşul olarak transendental bir idealliği olduğunun göstergesidir (Kant, 2015: B53). Dolayısıyla zamanın öznenin duysalılığından soyutlandığında anlamsız olduğunu düşünen Kant'a göre "zaman hiçbir şeydir ve kendilerinde nesnelere (sezgimizle ilişkisi dışında) ne kalıcı ne de ilintili olarak yüklenemez" (2015: A36, B53).

Uzay ve zamanı özneye bağlı ve transendental olarak düşünen Kant, duyuya konu olan nesnenin olgusallığını ancak iç ve dış duyumun nesnesinin gerçekliğinin zorunlu olması koşuluyla onaylar. İç ve dış duyumun nesnesi zorunluluğunu duyumun nesnesi sağlayamaz çünkü nesnenin kendisinin doğası olasıdır ve özneye görüldüğü kadarıyla bilinebilir. Duyumun nesnesinin, bilincin gözetiminde olan uzay ve zamanın müdahâlesine uğraması gerekir. Bu iş birliği içindeki hareket, nesneyi ve ona ilişkin bilgiyi zorunlu ve geçerli hâle getirir (Kant, 2015: B56).

Kant'ın uzay ve zamana yönelik eleştirdiği ikinci görüş, uzay ve zaman tasarımının olanağını parçaların birbiriyle ilişkisinde arayan Leibnizci ilintisel uzay-zaman anlayışıdır. Bu görüşe göre uzay ve zamanın içinde olan madde, bölünemeyen ve bağımsız olarak en son ögelerin birliği olarak düşünülür (Heimsoeth, 2007: 32). Leibniz, maddenin bu bölünemez ve bağımsız hâline monad adını verir. Monad, "bileşiklere giren yalın bir tözden başka bir şey değildir" ve buradaki yalınlık onun başka bir şeyle ilişkili olmadığını gösterir (Leibniz, 2011: 7). Başka bir ifadeyle Leibniz monadları şeylerin birer ögesi olarak düşünmüştür. Dolayısıyla uzayda yer alan cisimler, monadların bir araya gelmesiyle oluşur (Heimsoeth, 2007: 32).

Leibniz'in öğretisine göre varlıklar yani cisimler, monadlara dayanır. Pencereleleri birbirine kapalı olan monadlara, kendinin dışında bir nedenin etkisi olmadığı gibi bir cismin başka bir cisme etkisinden söz edilemez. Monadlardan oluşan varlıklar, birbirlerine benzemez. Biri diğeriyle eksiksiz olarak aynı olan iki varlıktan bahsedilemez. Varlıkların birbirinden farkı, iç nedenle yani içsel ayrımla belirlenir (Leibniz, 2011: 13-15). Buna göre, cisimler benzer ve eşit biçimde değil farklı tasarımlanır. Cisimlerdeki farkları belirleyen ise onların iç özellikleridir. Kant'ın düşüncelerine göre cisimlerin birbirine benzememesi iç özelliklerinin farklı oluşundan değil uzayda farklı tasarımlanmalarından ve ayrı uzaylarının olmasından kaynaklanır. Bu durum farklı cisimlerin olduğu gibi benzer ve eşit cisimlerin de uzayda tasarlanmasını mümkün hâle getirir. Buna rağmen içsel özellikleri ve görüntüsü benzer ve eşit olduğu düşünülen cisimlerin birinin görüntüsü; diğeriyle aynı görünse bile, onu birebir karşılamaz. Kant, Prolegomena'da bu durumu "sağ el" ve "sol elin" aynadaki yansıması üzerinden verir. "Sağ ele" birebir eş, benzeyen en yakın şey olarak onun aynadaki görüntüsünün olduğunu belirtir. Onun görüntüsü bile aslında gerçek olan "sağ ele" benzemez. Çünkü sağ elin görüntüsüne dikkatlice bakıldığında gerçekteki bir sol el gibi görünür. Bir eli diğer elin yerine koyamayacağımız açıktır. Benzer bir şekilde sağ el için kullanılan eldiven sol el için kullanılamaz. Duyular bize ellerimizin içsel özelliklerinin farklı olduğunu gösterir (Kant, 2000: 36). Benzer cisimlerin aynı tasarlanmayışının nedeni cisimleri uzayda tasarlayan öznenin görüşünde, cisimlerin farklı uzaylarda tasarlanmasıdır. Bu tasarlanma deneyimle birlikte ele alınmalıdır.

Kant'a göre Leibniz ve ardılı Wolff ile oluşan felsefe, duyuşal olanın anlaksal olandan ayrımını sadece mantıksal gördüğü için hatalıdır. Bu ayrım transendental olduğundan şeylerin

doğaları bilinemez ve dolayısıyla bu felsefe, bilgilerin doğası ve kökenleri üzerine yürütülen araştırmaları yanlış yönlendirmiştir (Kant, 2015: B62).

Leibnizci görüş kabul edilecek olursa uzay ve zaman, görünüşlerin deneyimlerinden soyutlanmasıyla tasarlanan ilişkiler olarak (bitişiklik ve ardışıklık olarak) ele alınması bu görüşü savunanların, “a priori matematiksel öğretilerin edimsel şeyler açısından geçerliliklerine” ilişkin kuşkuya yer vermeden kesin olarak karşı çıkmaları gerekecektir (Kant, 2015: B57). Ancak Kant'a göre bu kesinlik hiçbir zaman a posteriori nitelikte olmayacaktır çünkü deney hiçbir zaman kesinliği sağlayamaz. Diğer bir deyişle dış dünyaya yönelik oluşan yargılar, kökenleri dışarıda olduğu için olasılık bildirmeleri nedeniyle kesinlik taşımaları mümkün değildir. Kant'a göre Leibnizci anlayışta a priori uzay ve zaman kavramları, sadece imgelem yetisinin yaratıdır. Bununla beraber imgelem, kendisiyle bağı olmayan olgusal alanda bulunan bir nesne üzerine evrensel olanı kapsayan bir şey olarak düşünülmüştür. Leibniz'in, imgelemi metafizik açıdan ele aldığı söylenebilir. Kant için imgelemin kaynağı gerçekte deneyimde aranmalıdır. Dolayısıyla Kant'ın Leibnizci görüşe ilişkin, matematiksel aksiyomların edimsel olanla bağının kopmuş olduğunu ileri sürdüğü söylenebilir. Görünüşleri sadece anlama yetisinde yargıladıkları için uzay ve zaman tasarımı bir sorun oluşturmaz. Ancak gerçek bir a priori sezgiden yararlanamadıkları için bu görüşler, a priori matematiksel bilgilerin olanaklarını açıklayamadığı gibi empirik/duyusal önermeleri matematiksel öne sürümlerle zorunlu bir ilişki hâline getiremezler.

Kant, kendi geliştirdiği a priori uzay zaman anlayışı ile birbiriyle çatışan Leibniz-Wolff geleneği ve Newton'un doğa ilkeleri veya geometrisini karşılaştırmıştır (Heimsoeth, 2007: 32). Bu görüşlerin güçlü ve zayıf taraflarını göstermeye çalışan Kant, hem metafiziği hem de onun doğrultusunda dış dünyada bulunan olgular üzerine oluşan bilgilerin geçerliliğini ve kesinliğini tartışmıştır. Buradaki güçlük, monadlar birbirinden bağımsız maddenin ögeleri olarak birleşip cisimleri bir araya getirmesiyle uzayın Newton'da olduğu gibi kesintisiz kabul edilememesidir. Oysa Newton'a göre uzay sonsuza kadar bölünebilir (Heimsoeth, 2007: 32). Kant, bu güç durumun uzay ve zamanın duyarlılığın a priori formları olarak düşünülmesiyle aşılabileceğini belirtir (Kant, 2015: B59). Uzay ve zaman hem deneyimlerin hem de Newtoncu doğa bilimlerinin ön koşuludur ama varlığın ilkeleri değildir, sadece algıların kendi yapısına bağı formlardır (Heimsoeth, 2007: 60).

Kant'ın transendental idealizmi, Leibniz'in dogmatik rasyonalizminden aynı zamanda deneyimi kabul etmesi bakımından ayrılır. Kant nesnelere öznenin bağımsız olarak düşünmez ve dış nesnelere uzay ve zamanda anlığa göründükleri gibi kabul etmenin onların salt görünüşten veya yanılısamadan ibaret olduğunu düşündürmemelidir. Kant'ın bu noktada Berkeley'in idealizminden ayrıldığı söylenebilir. Kant Berkeley gibi dış dünyayı salt yanılısamaya indirmemektedir (Gardner, 1999: 97). Dışımızdaki Nesne, sezgi kipine bağı olarak kendinde nesneden ayırt edilir (Kant, 2015: B69).

Anlığın öz sezgisi (görüsü), öznenin duyuları etkiledikleri ve özneye göründükleri gibi nesnelere ve insan anlığını temsil etmez. Nesnelere yüklenen özelliklerin edimsel verili gibi görüldüğü düşünülse de görünüşteki nesnelere, kendileriyle ilişki içindeki öznenin sezgi kipine bağlı oldukları için kendinde nesneden ayrılır (Kant, 2015: B69). Uzay ve zamanın niteliklerinin insanın sezgi türünde bulunmaları, cisimlerin hem dış dünyada hem de ruhun öz bilincinde verili olarak görüldüğü anlamına gelir. Görünüş, bir gölge ya da yanılısama olmadığı gibi nesnel olgusalılığı da içermez. Kant, nesnelere dünyasını kabul ederken onların insan ruhunda verili şekilde görülebilir olduğunu belirterek transandental idealizminin öznel idealizm ile arasındaki ayrımı ortaya koymuştur (2015: B69-71).

İç ve dış duyumun nesnelere edimselliği doğrudan öznenin bilinci eşliğinde elde edilir. Fakat duyumun nesnelere yalnızca öznenin bilincinin ürünleri değildir. Onların, dış dünyada gerçekliği olmayan tasarımlar ve özneye ait tasarımsal kuruntular olmadığını aynı zamanda olgusalılığının yani edimselliğinin hatırlatılması gerekir.

Söz konusu uzay zaman anlayışlarında bilgi tasarımının tam olarak apaçık uygun bilgiyi karşıladığı söylenemez. Nesneye ait tasarımların bilgilerin köken ve içeriklerinden bağımsız yalnızca bulanık ya da duruluklarıyla ele alan Leibniz'in yaklaşımını Kant, bilginin nesnesiyle uygunluğu açısından yetersiz bulmuştur. Leibniz, duyuların bilgisinin bulanık ya da açık bilgi türü olarak adlandırılmasını ruhta bıraktığı etki ölçüsünde belirlemiştir. Kant ise duyumdan gelen olgu doğrularının rastlantısal olduğunu ve nesnenin kendi doğasına ait duyusal bilginin bulanık ya da açık olanına ulaşmanın mümkün olmadığını ortaya koymaktadır (2015: A44).

Kant, görünüşlerde özsel olarak görülmeye bağlı olanı, aynı görülmeye yalnızca olumsal bir yolda ait olandan ve duyunun tikel durumlarıyla (duyarlılıkla ilişkisi olmaksızın) ilişki içinde geçerli olandan ayırır (2015: A45). Görünüşlerde görülmeye bağlı olanın bilgisi kendinde nesneyi, görülmeye olumsal yolda bağlı olan ise empirik bilgiyi verir. Ona göre empirik görü kendinde şeyle ilişkili "hiçbir şeyi kapsamayan bir görünüş olarak görülmeye geçilmezse transandental ayırım sona erer" (Kant, 2015, A45). Bu transandental ayırım, nesnenin ister olumsal olanın ister zorunlu olanın bilgisinin görünüşün ötesine geçerek bilinemeyeceğini, onlara nesnel bir olgusalılığın-gerçekliğin (objektive realite) yüklenemeyeceğini belirtir.

Kant'a göre uzay ve zamandaki sezgi kipini insan duyarlılığına sınırlanması gerekmediği ve insan duyarlılığının anlaksal sezgi içermediği, türevsel olduğu unutulmamalıdır (2015: B72).

4. ANLIĞIN A PRIORİ FORMLARI

Kant, bilgi anlayışında iki uç olarak belirlediği duyarlılık ve anlığı sentez ile birleştirir. Bilen özne duyarlılıkta sezgilerle tasarımlar ve yargı formunda kavramlar yoluyla tasarımlar düşünülür. Özne, yargılarda sentezlenenin bilincine varır. Bilginin elde edilmesinde bu yolu takip eden özne; nesneyi yetilerine ve bilincine uydurur.

Duyarlılık, bir nesneyi bilmeyi ve tanımaya sağlarken nesnenin deneyim bilgisi için düşünmeye ihtiyaç vardır. Öyle ki öznenin nesneyi deneyime başvurmaksızın bilmesi olanaksızdır. Nesnenin algısı üzerine düşünmek; anlama yetisinin zorunlu bir eylemidir. Düşünmenin kendiliğindenliği anlığın kategorilerinde ve yargılarında işlevsel hale gelir. “Kategoriler, düşünmenin kendiliğindenliğinin temel formlarıdır” (Heimsoeth, 2007: 91). Bunlar, öznenin anlığının nesnelere düşünme araçları olarak görülmektedir. O hâlde bilginin diğer a priori koşulu ise anlama yetisidir. Algıyı temin eden sezginin biçimi duyarlılıkta, düşüncenin biçimi anlama yetisindedir. Düşüncenin biçimleri ise anlaktan gelen biçimler olan kavram ve yargı formlarıdır. “Saf sezgi şeylerin sezilme biçimini, saf kavramlar da nesnenin düşüncesinin biçimini içerir. Ancak saf sezgiler ve saf kavramlar a priori mümkündürler” (Kant, 2015: B75). Anlığın formları/biçimleri olan kavramlar ve yargılar a priori yani zorunlu ve deneyimden bağımsızdır. “Kategoriler kendi yanlarında uzay ve zaman sezgisinde verilen bir çokluğu bir bilinçte a priori birleştirme gibi mantıksal bir yeti kapsayan düşünce biçimleridir” (Kant, 2015: B306). Kategorilerin/kavramların tasarımların bir bilincin varlığında gerçekleşen birleştirme işlevi bulunmaktadır. Yargılarda anlama yetisinin yalnızca biçimini göz önüne alındığında düşüncenin yargıda mantıksal işlevi oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra deney yargıları için düşünmenin biçimleri yahut kurallarıdır denilebilir.

Yargılar, verilmiş tasarımların bir bilinçte birleştirilmelerinin sırf koşulu olarak görüldükleri sürece, kuraldırlar. Bu kurallar, birleştirmeyi zorunlu olarak sundukları sürece, a priori kuraldırlar ve kendilerinin türetildikleri daha üst kurallar yoksa ilkedirler. Şimdi, düşünmenin sırf biçimi olarak görüldüğünde tüm deneyin olanağına gelince: deney yargıları için, görünüşleri - görünüşlerin çeşitli biçimlerine göre - deneysel yargıyı nesnel geçerli kılan anlama yetisinin saf kavramları altına sokan koşullardan başka koşullar söz konusu olmadığından; bu ilkeler olanaklı deneyin a priori ilkeleridirler (Kant, 2000: 57).

Deney duyusalığa ait görülerden ve yalnız anlama yetisinin işi olan yargılardan oluşur. Ancak bu yargılar duyusal görüde verildikleri gibi algıları bağıntı içine aldığından henüz deney yargıları olamazlar. Deneyde neyi içerdiklerinin belirlenmesi gerekir. Burada sentetik birlik biçimden yargıları belirleyen kavramlara ihtiyaç vardır. “Anlama yetimizin saf kavramları aracılığıyla deney alanının dışında hiçbir şey düşünülemez; çünkü bunlar verilmiş görülerle ilgili olarak yargının sırf mantıksal biçimini belirlemekten başka bir şey yapamazlar” (Kant, 2000: 68).

4.1. Anlığın A Priori Kavramları

Anlama yetisinde a priori ve saf birtakım kavramlar yer alır. “Onlar düşünmenin temel, kurucu, bağlayıcı formlarından başka bir şey değildirler; bunlarsız bilince hiçbir şey giremez; onların öznenin bilebileceği her şeyde geçerlikleri vardır” (Heimsoeth, 2007: 91). A priori olma özelliğinde olmaları nesnenin tasarımıyla önce anlama yetisinde yer almalarındandır. Bu kavramların görevi nesneyi tasarımıyla önce anlığın formları olarak anlama yetisinde tanımlı olmalarıdır. Öznenin bu formlarıyla nesnenin tasarımıyla objektif geçerlilik kazanır. Nesnenin tasarımıyla kavramların aktif hâle gelmeleri ilk önce sezgi ve onun üretiminin gerçekleşmesiyle sağlanır. Sezgi yoluyla üretilmiş uzay ve zaman büyüklüğü olmaksızın onun kavramı tasarlanamaz. Bu durumu çizgi örneğiyle izah etmek gerekirse; bir çizgi önce sezgide çizilir sonra tüm parçaları tek noktadan birbirinin peşi sıra üretilerek düşüncede çizgi kavramı olarak tasarlanır. Sonunda uzayda kapsamlı büyüklüğü elde edilir. Bu durum, diğer sezgi biçimi olan zaman için de geçerlidir (Kant, 1998: B203). Duyuların uzay sezgisinin altına getirilmesiyle çizgi tasarımı kurulmuş; devamında çizgi tasarımıyla çizgi kavramının tasarımıyla gerçekleştiren bir biçim verme yolu kullanılmıştır.

Kavramlar, nesnenin deneyimin bilgisinin olanağını sağlayan zorunlu a priori koşullar olarak düşünülür. Doğaya ilişkin hakikati bilmede kavramlar, anlığın zorunlu ön dayanaklarını oluşturur. Bu dayanaklar “Olanaklı bir deneyim için yalnızca a priori koşullar olmalıdır ve nesnel olgusalılıkları buna bağlı olabilir. Bu biçimsel ve nesnel koşulu evrensel ve yeterli olarak anlatan bir kavram, saf anlama yetisi kavramı olarak adlandırılacaktır” (Kant, 2015: B129, A97). Görüldüğü üzere deneyimin olanağının tek nesnel dayanağı, a priori koşullar olan kavramlardır.

Kant’ın a priori kavramları, bilginin merkezine özne ya da nesnenin alınması sorununa Kopernikçi çizgide yeni bir anlayışı getirir. O, şimdiye kadar tüm bilgilerimizin nesnelere uyması gerektiği varsayımını ve nesnelere hakkındaki bilgiyi kendilerine göre kavramlar yoluyla genişletmek için yapılan tüm girişimleri başarısız bulmuştur. Ona göre nesnelere bilgiye uyması gerektiği düşüncesi nesnelere özneye verilmeden önce varsayılmalıydı. Bu düşünce bilgiyi genişletecek kavramlar aracılığıyla gerçekleşme imkânı bulabilir.⁷ Kant, gök cisimlerinin hareketlerini bütün bir yıldızlar kümesinin gözlemcinin çevresinde döndüğü varsayımıyla açıklamada Kopernik’in iyi bir sonuç alamadığını, gözlemcinin kendisini döndürüp, buna karşı yıldızları dinginlikte tuttuğu zaman devriminin başarılı olabildiğini saptamıştır. Kant Eleştiri’nin ön sözünde metafizikte de, deneyim ve nesnelere sezgisi açısından benzer bir yol denenebileceğini, öznenin sezgileri ve nesne açısından araştırmaya koyulur. İddiası şudur: Sezgi,

⁷ Şimdiye kadar gök cisimleri gözlemcinin etrafında döndüğü kanısı yaygındı ancak Kopernik, gözlemcinin dönmesini ve yıldızların sabitlenmesini sağlamak ile iyi bir başarı elde edip edemeyeceğini denedi. (Kant, 1998: Bxxvi) Onun evren anlayışı, gök cisimlerinin hareketlerinin gözlemciyi merkeze alacak şekilde gerçekleştiğini dile getirirken geleneksel anlayışı ters yüz eder.

nesnelerin yapısına uyması gerekiyorsa nesnelere bunun nasıl a priori bilindiğinin belirlenmesi mümkün değil. Fakat nesne (duyuların bir nesnesi olarak) sezgi yetisinin yapısına uygunsuzsa, bu varsayımın nasıl gerçekleşebileceği uygun biçimde tasarlanabilir. Bilgi hâline gelecekseler bu sezgilerle kalmak yetmez, onların kendileri gibi bir şeyle veya tasarımlarla ilişkilendirilmesi gerekir. Elde edilen kavramların nesneye uygun olduğunun ya da verilen nesnelere tek başlarına bilinen deneyimlerin kavramlara uymasının kabul edilmesi gerekir. Deneyim, kendisi anlama yetisini gerektiren bir bilgi türüdür ve anlama yetisine ait öngörülmesi gereken kuralları vardır; bunlar özneye herhangi bir nesne verilmeden önce özneye a priori yer alır ve a priori kavramında ifade edilirler. Kurallar a priori kavramlarda ifadelerini bulurlar. Tüm deneyim nesnelere bu a priori kavramlarla zorunlu olarak uymalıdır. Kant Metafizik üzerine bu incelemeyi, bilimin güvenli biçimde kendisine uygun nesnelere deneyimlerinde verilebileceği a priori kavramlarla ilgili olduğunu dile getirir. Ayrıca incelemeyi a priori bilginin olanağını ve doğanın temelindeki a priori yasaların ispatını gerçekleştiren başarılı bir ders olarak nitelendirir (Kant, 1998: Bxvi-xix). Kant'ın Metafizik açısından bu yeni yorumunun devrim niteliği, özne ile nesne arasındaki uyum yerine öznenin nesneyi boyunduruğu altına alması hatta buyruğu öznenin kendisinin vermesindedir (Deleuze, 2011: 522). Dolayısıyla kavramların nesnelere hükmeden yapısı düşüncede yer alan özerk ve nesne ötesi bir yapıdır. Kavramlar, düşüncede nesnelere tikel ya da tekillere deneyimlenmesinden bağımsız olarak vardır. Nesnenin tasarımı olarak bilgi; nesne tarafından belirlenen ontolojik ve geleneksel bir belirlenim olmaktan, öznenin anlama yetisine ait ve evrensel olan kategorilere taşınmıştır. Kategorilerle öznenin, nesnelere ve doğayı belli bir düzene göre düşünmesine olanak sağlanır.

Parçalı ve dağınık şekilde verilmiş kavram ve ilkeleri, a priori bir prensipten türetmek Kant'a göre bir filozofun en çok arzu ettiği şeydir. Bunun için kavramların bölümlenmesinin zorunlu gerçekleştiği bir sisteme sahip olması gerekir. Geçmişte geliştirdiği başarılı sistemiyle bunun ilk örneğini Aristoteles vermiştir. Saf ve temel kavramları kategoriler adı altında bir araya getirmiştir.⁸

Aristoteles kategorileri, yüklemeler olarak varlığa veya konuya yüklenen genel kavramlar olarak tanımlamaktadır. Kant' ta ise kategoriler zihne aittir; bunlar zihinde tecrübeden önce mevcuttur ve bilgi ancak bunlar vasıtasıyla elde edilir. Dışardan gelen intibalar, ancak zihindeki bu kalıplardan geçtikten sonra bilgi hâline gelirler (Öner, 1986: 32).

Onlar töz nicelik, nitelik, görelilik (relatio), yer, zaman, durum, sahip olma, etki ve edilgiyi ifade ederler. Örneğin insan, at tözdür; iki dirsek uzun, üç dirsek uzun niceliktir; ak, gramerci nitelik; misil, yarım, daha büyük görelilik; Agora'da yer; dün, geçen yıl zaman; yatmıştır, oturmuştur durum; ayakkabıları ayağındadır, silahlıdır sahip olma; o kesiyor, o yakıyor etki; o

⁸ Bunlara, aynı zamanda "yüklemeler" adını aldı. Onları töz, nicelik, nitelik, bağıntı (relaito), yer, zaman, etki, edilgi, durum, sahip olma olarak on bölüm hâline getirdi (Kant, 2004: 119).

kesiliyor edilgidir (Aristoteles, 1989: 6). Kant tarafından bunlar yeniden canlandırılmış ve tartışılarak sentetik a priori bilginin olanağını göstermek adına bazı ayrımlara uğramıştır.

Bunlar felsefe tarihinde yeterince ele alınmamasına rağmen geleceğin metafizikçilerin faydalanacağı ipuçları taşırlar. Kant, insan bilgisinin saf unsurları (empirik olmayan) arasında yer (uzay) ve zaman kategorisini duyarlılığın saf temel kavramları olarak belirlerken onları anlama yetisinin kavramlarından güvenilir biçimde ayırır (2000: 323). Yer ve zamanın yanı sıra Aristoteles kategorileri arasından Töz, nicelik, nitelik, bağıntı, etki ve edilgi başlıkları Kant'ın yeni kategoriler listesine eklenmiştir. Kant, diğer kategoriler ve arka yüklemeleri ise ilkelerinin olmaması ve empirik özellikte olmaları gerekçesiyle onları dışarıda bıraktığını dile getirir (2000: 323). Aristoteles kategorileri çok kapsamlı ve bazısı yararsız yüklemelerin bir listesi olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Aristoteles'in kategorileri bazı empirik kavramlar içermekteydi.

Saf anlama yetisinin kategorileri yalnızca gerçek kök kavramları ve saf türev (etki, edilgi gibi) kavramları içermeliydi. Kategoriler saf duyarlılığın kipleriyle veya birbirleriyle bir araya getirildiğinde büyük sayıda türevsel a priori kavramlar temin edildi. Böylelikle kökensele varsa türevsel kavramları ekleyerek saf anlama yetisinin soyağacı tam olarak çizilebilirdi (Kant, 1929: B107). Kategorilerin duyarlık kipleriyle bir araya geldiğinde a priori ama saf olmayan türev kavramlar vermesi kavramların sayısını artırmaktaydı. "Türev kavramların tamamını ortaya çıkarmak faydalı ancak burada bağışlanabileceğimiz bir uğraştır" (Kant: 1929: B107). Düşüncesiyle türevsel kavramların tam bir listesinin verilmesi nazikçe ertelemektedir.

Kant, anlama yetisinin a priori tüm kökensele ve saf sentez kavramlarının listesini kategoriler tablosunda ortaya koyar. Kategorilerin a priori bölümlenmesinde bazı hareket noktaları belirler. Kategoriler dört gruptan meydana gelir ve her bir grup üçer kategori bulundurur. Kategoriler tablosu bu şekilde on iki sayısını tamamlanmış olur. Birliği sağlama işlevi olan kategorilerin tümü ayrıca tabloda yer almamış birtakım başka kavramları da bulundurur.

Tablo 4.1. Kategoriler Tablosu

Nicelik	Nitelik	Bağıntı	Kiplik
Birlik	Olumlama	İlntilik ve kalıcılık	Olanak/Olanaksızlık
Çokluk	Olumsuzlama	Nedensellik ve bağımlılık	Varoluş/Varolmayış
Tümlük	Sınırlama	Topluluk	Zorunluluk/Olumsuzluk

Kategoriler birbirlerinin birleşiminden meydana gelebilir. Örneğin her kategoride bulunan üçüncü kavram birinci kavramla ikincisinin birleşmesinden ortaya çıkar. "Nicelik kategorisinin sonuncu kategorisi olan tümlük, birlik olarak görülen çokluk; nitelik kategorisinde sınırlama kategorisi olumsuzlama ile birleşmiş olgusalıktan meydana gelir (Kant, 2015: B111). Nicelik kategorisinde denklemler ile birlikten tümlüğe gidilirken nitelikte karşıtlar ile bir şeyden hiçe

gidilir. Nitelik kategorisinde bu durum gerçeklik, sınırlama, tam olumsuzlama şeklinde gerçekleşir (Kant, 2000: 78).

“Bağıntı kategorisine ait topluluk kategorisi birbirini karşılıklı olarak belirleyen tözlerin nedenselliğinden; kiplik kategorisine ait zorunluluk kategorisi olanak yoluyla verilmiş varoluştan meydana gelir” (Kant, 2015: B111). Bağlantı ve kiplik kategorileri denklerini ve karşıtlarını birlikte getirir (Kant: 2000: 78).

Kategorilerin serimlenmesine bakıldığında nesne hakkında bilgiye erişilmesinde onun empirik kavramlardan farklı bir konuma sahip olduğu anlaşılır. Wood’a göre kırmızı, köpek veya konserve açacağı gibi kavramlar duyuşal içeriğe bağılı deneyime uygulanabilen veya uygulanamayan empirik (görgül) kavramlardır. İnsan zihni empirik kavramları deneyime getirir. Deneyim getirme süreci, kavramlara ilişkin yargıların tedarik edilmesini sağılayan yargı biçimlerine uygun olarak gerçekleştirilir. Empirik kavramlara karşılık gelen kategoriler vardır. Empirik olan köpek kavramının kategorisi hayvan cevheridir, kırmızı cevhere bağılı özellik ve gerçekliktir. Konserve açacağı bir cevherdir ve konserve kutusunu açmak için nedensel yeteneğı vardır (Wood, 2005: 70).

Kavramların zihin kategorileri sayılması uygundur. Bunlar, gerçekliğı bilme ediminin insan anlığındaki a priori ön dayanaklarını soruşturan Kant için salt mantık unsurları değıldir (Özlem, 2004: 150). Daha önce dile getirildiğı gibi nesne kavramını oluşturabilmeleri için kategorilerin ilkin duyuşal sezgilere başvurması gerekmektedir. Anlama yetisinin kavramları, yargılar ile onları nesnel biçimde belirlemenin koşulu ilişkiye alındığında ortaya çıkmaktadır. Prolegomena’da kavramların bir başka işlevi, yargıda bulunma işlevi açısından belirsiz olan deney yargılarının yargı işlevi bakımından belirlenmesini sağılamaktır. Onlar deney yargılarını genel geçer sağılamaya, yargılar aracılığıyla deney önermelerinin olanağını sağılamaya yararlar (Kant, 2004: 324).

Deneyim esnasında empirik nesne ya da doğaya ilişkin bilginin elde edilmesinde kategorilere uygulanan anlama yetisinin birtakım ilkeleri bulunur.⁹ “Anlama yetisi ilkeleri nicelik kategorisinde “görü aksiyomları”, nitelik kategorisinde “algının beklentileri”, bağıntı kategorisinde “deneyin analogisi”, kiplik kategorisinde “empirik düşüncenin postülatları” olarak uygulanır (Kant, 2015: A161). Eleştiri’de saf anlama yetisine ait olan ilkeler grubunun ilk ikisi matematiksel özellikte olup sezgisel güvenilirliğe sahiptir. Nicelik ile nitelik kategorisi a priori

⁹ Kavramların empirik kullanımını belirleyen anlama yetisi ilkeleri, kategorilerin mekân ve zamanın birliğı içinde nasıl yer aldığı açıkça ortaya koyamadığı bir kısmının eksikliğini giderir. Guyer’e göre uzam ve zaman çok daha büyük birlikler gibi görünüyordu. Uzay ve zaman algılayıcılığın birliğınden çok daha büyük birlikler gibi görünmekteydi. Yani zihinsel öznelere birleşik öz-bilinçlerine atfettiğı tasarımların birçoğunun birleşik nesnelere (ev ya da su bardağını dondurmak gibi) tasarımının bir parçasını teşkil etmediğı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, algılamının kapsamı, aynı zamanda tüm mekân ve zamanın birliğınden daha küçük olmasına rağmen, bir kimsenin deneyimindeki birleşik nesnelere etki alanından daha büyüktür (Guyer, 2006: 149).

belirlenmesi bakımından bu ilkelere denk gelir. Birbirine zorunlu şekilde ait olmayan homojen çoklunun bir araya (bireşim hâline) gelmesiyle sentez gerçekleşir. Örneğin, bir karenin köşegenine bölünmesiyle sonra oluşan iki üçgen, mutlaka birbirine bağlı ya da ait değildir. Burada homojen olanın matematiksel olarak işlenebilecek her şeyde sentezi gerçekleşmektedir. Matematiksel olan homojen çoklunun sentezi de böyle gerçekleşir. Bu sentezin kendisi, birinci ilkeyi geniş, kapsamlı büyüklüklere ve ikinci ilkeyi yoğun miktarlara uygulayan toplanmalara ve birliklere bölünebilir (Kant, 1929: B202).

Son olarak üçüncü ve dördüncü ilkeler, dinamiksel özelliğe ve diskürsif (çıkarımsal) güvenilirliğe sahiptir. Bağlantı ile kiplik kategorisi a priori belirlenmesi bakımından bu iki ilkeye denk gelir. Heterojen olan ya da türdeş olmayan çoklunun varoluşunun zorunlu bağlantısını ilgilendirdiği için dinamiksel ve mutlaka birbirine ait olduğu bir sentezi gerektirir. Örneğin İlineğin bir töze ya da nedenin bir etkiye sahip olması gereklidir (Kant, 2015: A162). Kategori gruplarının güvenilirlik türü de farklılık gösterir. Nicelik ve nitelik kategorisi nesneyle doğrudan ilişkiye giren sezgisel güvenilirliğe sahipken, diğerleri nedensellik durumunda diskürsif (çıkarımsal) güvenilirliğe sahip olması söz konusudur.

4.1.1. Nicelik Kategorisi

Görünüşlerin sezgideki tasarımlarını büyüklük kavramında bir araya getiren ve nesnenin tasarımına olanak sağlayan şey nitelik kategorisidir. “Sezgide bulunan türdeş(homojen) çoklunun birleşimi sırasında bir nesnenin tasarımı nicelik(büyüklük) kavramında düşünülür” (Kant, 2015: B203). Tasarımların içindeki çoklunun yeniden tasarlanması, bunların birleştirilmesi ve çoklunun sentetik birliği “büyüklük” kavramında gerçekleşir.

Nesnenin tasarımlarının bilgisi için büyüklük kavramı öncelikli ve zorunludur. “Uzay ve zamanda görülen nesneyi belirlemede ilk iş, nesnenin kaplamsal bağlamda niceliksel olarak tasarlanması olacaktır” (Cassirer, 1996: 189).

Görünüşün tasarımlarının bilgisi için başvuru temel ve başlangıç kategori görünümündedir. Ayrıca nicelik kategorisi aynı zamanda görünüşlerin görüye çıkabilmeleri için döküleceği kalıptır (Wood, 2005: 49). Görünüşlere ve onlara ilişkin tasarımların bir bilinçte bir araya geldiği düşünme yüklemeleridir (Dicker, 2004: 68). Nicelik kategorisi görünüşlerin tasarımlarının bir bilinçte bir araya getirildiği form olduğu söylenir.

Nicelik kategorisinin empirik nesnelere yönelik kullanımını gerçekleştiren şey “tüm görünüşler sezgilerine göre uzamlı (extend) büyüklüklerdir” ilkesidir (Kant,2015: B203). Her nesne tasarımının bir büyüklüğü olması gerektiği açıkça ifade edilir. Bu ilke ile uzayda ya da zaman içinde oldukları için tüm görünüşlerin geniş (yayımlı) bir büyüklüğe sahip olduğu ima

edilir. Ne kadar büyük oldukları ya da ne kadar sürdükleri ile ilgili sorular sorulabilir veya cevaplanabilir (Dicker: 2004: 68).

En küçük zaman parçası dâhil tüm zaman parçaları ardışık olarak birbirine eklenir. Sonunda birtakım zaman büyüklükleri elde edilir (Kant, 2015: A163). Burada varış noktası parçaların birbirine belli büyüklük hâlinde eklenerek bir bütünü oluşturmasıdır. Bu durum uzay parçalarından büyüklükler elde edilmesinde de geçerlidir. Nicelik kategorisinde uzay ve zamana ait parçalar devamlı ve ardışık biçimde birbirlerine eklenerek bir bütün oluşturması görüşlerinin uzam ve zamana katılarak ölçülmesini sağlar.

Uzay ve zamanda tasarımılanan görüşlerinin boyutlu, kapsamlı büyüklükler olduğu kabul edilmektedir. “Bu görüşler ölçülebilir, sayılabilir şeylerdir. Boyutlu büyüklükler, bütünü tasavvur edilebilmesi için bir parçası yeten büyüklüklerdir. Görüşlere ait bu ilke matematiğin kullanımına büyük olanak sağlar ” (Heimsoeth, 2007: 95).

Matematik ve geometrik sayı, kavram veya aksiyomların zorunlu bilgisini gerçekleştirme imkânını bulur. “Uzam matematiği (geometri) belitleriyle birlikte şekillerin üretiminde, üretken imgelem yetisinin bu ardışık sentezi üzerine dayanır. “İki nokta arasında salt bir doğru çizgi olanaklıdır” ya da “iki doğru çizgi bir uzayı kapatamazlar.” bunlar genel olarak büyüklükleri ilgilendiren aksiyomlardır” (Kant, 2015: B204) Uzamda tasarımılanan, belli bir büyüklüğü olan bu önermeler bilgimizi genişleten ve empirik yolla elde edilmemiş sentetik a priori türden önermelerdir.

Nicelik kategorisi; birlik, tümlük ve çokluk kategorilerinden meydana gelir.

Birlik (unity) kategorisi, çokluk hâlinde homojen parçaların, belirli bir büyüklük (magnitude) biriminden tasarımılanmasını sağlayan birlik kategorisi, çokluğun sentezlenerek bir tümlüğe ulaşılmasını sağlar. “Birliğin çokluk olarak görünmesinden tümlük doğar. Ayrıca birinci kategorinin kendi sınıfından ikinci kategori ile birleşmesinden üçüncü kategori doğar” (Kant, 2015: B111). Birinci kategori olarak birlik, ikinci kategori olan çokluğun tümlüğe kazandırılmasını sağlar. Guyer’in yorumuyla birlik (unity) kategorisi, tümlüğün (totality) veya bir bütünü (whole) oluşumu için bu parçaların art arda sentezinden sorumludur (Guyer: 2010: 153). Birlik kategorisinin tümlüğe varmada bir aşama olduğu anlaşılmaktadır. Birlik kategorisi, bilginin evrenselliğe varmasında hiyerarşik sıranın ilkini teşkil eder (Dicker, 2004: 68).

Çokluk (plurality) kategorisi, uzay ve zamanda tasarımılanan çokluğu bir araya getirerek yeniden tasarımılayan kategoridir. Kant’a göre görüşler, uzayda çoklu parçalar hâlinde çeşitli büyüklüklerde tasarımılanabilir, tek ve bütün bir uzay tasarımı zemininde gerçekleşir.¹⁰ Tasarımlar çokluk kategorisinde bir araya getirilerek yeniden tasarımılanır. Çokluk kategorisi,

¹⁰ Transendental estetikte pek çok uzaylardan konuşulması aynı, tek ve bir olan uzayın parçalarından anlamına gelmekteydi (Kant, 2015: A25).

tasarımlanan unsurların tümlük kategorisine taşınmasını sağlar. Çoğulluk üzerine bir bütünlük oluşturulur. Bu durum, anlama yetisinin özel bir eylemiyle gerçekleşir.

Görünüşün görüde herhangi bir formlal özelliği tasarımılandığında onun büyüklüğünün belirlenmesi hatta geniş kapsamlı büyüklük olarak tasarımılanması zorunludur. Kant, “doğru, iki nokta arasındaki en kısa çizgidir” önermesinde çizginin büyüklük kavramı altına alınmasını varsayar. Çizgiye ait yargıları kurmak için büyüklük kavramı, çizginin sezgisini niceliğın çokluğu bakımından belirler (Kant, 2000: 52). “Kapsamlı bir büyüklük”, tasarımı olanaklı hâle getiren parçaların tasarımılandığı yerdir. Çoklu (pluraty) homojen parçalar, belirli bir büyüklük (magnitude) biriminden tasarımılanır ve nesneyle ilgili sezgilerle ilgilidir. Guyer’in açıklamasıyla nesnenin kapsamlı (extensive) büyüklüğü, doğrudan biçimde ancak insanın uzay ve zaman sezgi biçimlerinden türetilir. Tekil bir nesneye atıfta bulunan herhangi bir belirlenimin sezgisi, nesnesinin doğrudan kapsamlı bir büyüklüğünün olduğunu işaret etmez. (Guyer, 2006: 153). Uzay ve zaman sezgisi herhangi bir sezgiden öte nesne için doğrudan başvuru olan tek kaynak olarak önemi ortaya çıkmaktadır.

Tümlük (totality) kategorisi, birlik ve çokluk kategorilerinde tasarımılanan ile ilişkiye girerek bir bütün meydana getirir. Tek tek yargılardan yola çıkıp tümlüğe doğru gidildiğinde, tümlükle ilgili herhangi bir bağ henüz eklenemez. Ancak tümlüğü dışarıda bırakılmamak kaydıyla çokluk tümlüksüz düşünülebilir (Kant, 2000: 52). Tümlük kategorisi birlik (unity) olarak görülen çokluktan başka bir şeyi ifade etmez (Kant, 2015: B111). Tümlük, birlik ile çokluğun birleşmesinden meydana gelmesi tümlük evrensellik ile eşitlendiğinde mümkündür. Tekil olan birliğin, evrensel (universal) olan tümlüğün altı çizilir (Smith, 1984: 443). Tümlüğün ortaya çıkmasında evrensellik kavramı zorunlu olarak yer alır.

Tümlük kategorisinin ortaya çıkarılışında, birinci ile ikinci kategorinin oluşmasında anlama yetisinin uyguladığından daha başka bir hareketi gerekir. Transendental analitikte bir sayı kavramının (tümlük kategorisine ait) çokluk ve birlik kavramlarının olduğu her yerde mümkün olmadığı(örneğin, sonsuzun tasarımıında) gerçekleşmesi için anlama yetisinin özel bir edimine işaret edilir (Kant, 1998: B111). Birlikten tümlüğe, tümlükten evrenselliğe ulaşarak görünüşlerin genel yasalarına varılır. Doğanın ve bilimlerin düzeninin insanın zihninde kurulması sağlanmaktadır (Dicker, 2004: 68).

Görünüşlerin tasarımılarına kavram ve ilkelerin uygulanması sonucunda matematiğin ve doğa bilimlerinin kesin yargılarına, ideal doğrularına, sentetik a priori bilgisine varılması amaçlanır. Matematiksel aynı zamanda sezgisel olan nicelik kategorisi, saf veya empirik kavramlarla hareket eder (Kant, 2015: B110). Matematiksel obje, kavram ve önermelere olanak tanır, onlara sezgisel güvenilirlik katar.

Matematiksel ya da geometrik önermelerin zorunlu, evrensel geçerli olması için a priori sentetik olmaları gerekir. Büyüklük kavramının sezgide üretimi, görünüşler hakkında sentetik a priori önermeleri temin eder (Kant, 2015: B206).

Bu kategorinin birlik ve çokluk kategorilerle ilişkisinin amacı bir tümlük içinde çokluk oluşturmak, üzerine çokluktan hoşlanılmadığı bir tür birlik kazandırmaktır. Eğer çokluk bir dizi ise, diziyi bir tamamlamak, sonlandırmaktır. Bu ayırım genellikle tamamlanmış bir diziye sınırlı bir tümlük yükler. Görünüşün uzay ve zamanda tasarımlanmasının yanı sıra bu tasarımların kategoriler altına getirilmesini sağlayan sentetik birlik ilkesidir. Paton'a göre bir evi algıladığımda uzayın zorunlu birliği uzayın çokluğunun sonucu olarak farz edilir. Uzaydaki çoklunun zorunlu sentetik birliğine uygun olarak evin şekli çizildiğinde bir evin tek sezgisinin içine art arda verilmiş görünüşleri birleştirilir (Paton, 1936: 544). Başka bir ifadeyle görünüşlere ait algılar birleştirilerek anlama yetisinde tamamlanır. Nicelik kategorisinde ve daha çok tümlük kategorisinde zorunlu birlik düşüncesiyle uzay formundaki soyutlamayı dikkate alındığında tam algıyla türdeş ve ona uygun bir sentetik birlik olmalıdır. Sentezleme uzayında homojen olan sentezlenir çünkü uzay homojendir ve her belirli özel (particular) uzay, uzaylardan oluşur. Ev, uzayda birbirlerinin dışında parçalardan meydana gelmelidir. Bu parçalar uzaysal, zorunlulukla homojen olmalıdır. Parçalar, içinde çok fazla küçük miktarlara bölünebilirler. Bu şekilde ev, kapsamlı bir büyüklük olmalıdır (Paton, 1936: 544). Nicelik kategorisinin tüm nesnelere uygulanmasının yanı sıra insan sezgisinde uzay ve zaman formu içinde verilen tüm nesnelere için gerekli olduğunu açıklar. Çünkü görünüşler uzay ve zamanda niceliksel bir şekilde algılanarak tamamlanır.

4.1.2. Nitelik Kategorisi

Nitelik kategorisi empirik nesnelere kapsama alındığı ve onların olanağını mümkün hâle getiren kurgusal bir koşuldur (Cassirer, 1996: 243). Görünüşte empirik olanın duyumdan gelen özdeğini, objektif denilebilecek bir biçimde organize eder. A priori bir sezgi, görünüşlere ait empirik nesnelere ya da durumları tasarımlarken; anlama yetisine ait kategoriler bu tasarımların bir kavramda sentezlenerek birliğe getirilmesini sağlar (Kant, 2015: B203). Nitelik kategorisinin empirik olana uygulanmasında Kant, görünüşlere ait niteliklerin yoğun büyüklükleri olduğunu varsayar. Bu durum kaynağını "görünüşlerde duyumun ve nesnede duyuma karşılık düşen olgusalın yoğunluklu (instensive) bir büyüklüğü yani derecesi vardır" ilkesinden alır (Kant, 2015: B207). Başka bir deyişle görünüşler az ya da çok yoğunlukta nitelikler bulundurmaktadır. Bir ses, yalnızca belirli bir süre için devam eder ve desibel cinsinden ölçülebilir belirli bir yüksekliğe veya yumuşaklığa da sahiptir. Bir renk yaması (kumaş parçası) sadece belli bir boyuta sahip değil, aynı zamanda daha az ya da daha fazla doygundur (Dickers,

2004: 67). Görünüşlerin belli bir yoğunluk taşıdığı açık biçimde görülür. Dickers'a göre sesin şiddeti ve renk yamasının doygunluğu yoğun büyüklüklerdir. Böylelikle görünüşteki olgusalın da çeşitli derecede büyüklüğü olduğu söylenir.

Görünüşlerin sürekli büyüklükler olması, nesnelere onlardaki değişimini "tüm değişimlerin (bir şeyin bir durumdan ötekine geçişinin) sürekli olduğu" iddiası yoluyla kolayca ve matematiksel kanıtlarla ispat edilebilir. Yalnız değişimin nedenselliği, transendental felsefenin sınırları içinde ele alınmış ve empirik ilkelerin önceden bulunmuş olması gerekir (Kant, 1998: B213). Algıların birbiriyle sürekli bağlantısının olması, cisimle ilgili algıların aşamalı seyir alması ve bir durumdan ötekine geçiş değişmeyi getirir.

Algı empirik bilinçtir. Empirik bilinçten arı bilince aşamalı bir değişim olanaklıdır. Çünkü ilkinde olgusalılık kaybolurken geriye uzay zamandaki a priori saf biçimsel bilinci kalır. Ayrımsamadaki empirik bilinç 0' dan (sıfırdan) ona verili ölçüye kadar büyüyebilir. Bu yoğun bir büyüklük olup bir duyumu kapsadığı sürece algının tüm nesnelere yüklenmelidir (Kant, 2015: B208).

Hareketin zaman içindeki değişiminde cismin olgusal varlığını anlayabilmek için cisme yüklenen dereceli büyüklük baştan tasarıma alınmalıdır. Kant'a göre büyüklükler üzerine a priori bir nitelik olarak "süreklilik" bilinebilir. Tüm niteliklerin (görünüşlerdeki olgusalın) dereceleri olmasından başka hiçbir şey a priori bilinemez (2015: B218). Süreklilik ilkesiyle Kant, görünüşlerdeki niteliksel çokluğu karşılayacak kaplamsal bir kavramı kastetmektedir. Ayrıca değişmeyi nitelik bakımından tasarlayabilmemiz için ara değerlerin bilinmesi gerekir. Cismin "A" ile "B" derecesi arasındaki değişimini ifade eden değerlerin bilenebilme imkânı olmasaydı hareketi söz konusu olan cismin, "A" da ve "B" de farklı cisimler olduğu anlamsızlığına varılırdır (Cassirer, 1996: 241). Cisimle ilgili algıların küçüklü büyüklü dereceleri vardır. Bir cismin "A" derecesinden "B" derecesine empirik olarak geçişi sıçrama şeklinde mümkün değildir. "A" ile "B" arasındaki geçişte bir değişme gerçekleşir. Değişme denen şey duyumla kanıtlanamaz çünkü duyumlar objektif denebilecek bir niteliği sağlayamaz (Cassirer 1996: 240). Duyumun niteliği her zaman yalnızca empiriktir ve hiçbir biçimde kendi başına a priori tasarlanamaz ancak dereceli olarak bir büyüklükte a priori tasarımlanabilir (Kant, 2015: B218). Duyum tekil veriyi sağlayabilir. Ancak genel nitelik duyum yoluyla bir araya gelmiş şeylerin toplamından veya empirik biçimde elde edilmiş şeylerin sonlu kapsamından çıkmaz.

Görünüşlerde yer alan empirik unsur subjektiflik, bulanıklık, belirsizlikler içerir. Bunlar ancak empirik unsurun algıya taşındıktan sonra dereceleme yapılması yoluyla elenir. Kant'a göre nitelik kategorisi, görünüşlere ilişkin empirik olanın yoğunluklu biçimde alınmasını sağlayarak a priori geçerliliğe olanak sağlar (Kant,2015: B203). Nitelik hem saf hem empirik sezgi nesnelereyle ilgili olan olgusalılık, olumsuzlama ve sınırlama kavramlarından meydana gelir (Kant,B110). Bu kategori birbirine denk olmayan karşıtlar ile bir şeyden hiçe gider. Bu durum olgusalılık, olumsuzlama (sınırlama), tam olumsuzlama şeklinde gerçekleşir (Kant, 2000: 78).

Olgusallık (realite) kategorisi; görünüşlerin olgusallığını, belli olan dereceler altında onaylanmasını gerçekleştirir. Olgusallık (gerçeklik), empirik sezginin bir duyumda karşılığının olmasıdır. Duyum gibi olgusallık da tek bir anda kavranır. Duyumun kavranması parçadan bütüne ilerleyen bir tasarım olmadığından onun kapsamlı (extensive) bir büyüklüğü yoktur (Kant, 1929: A168).

Duyumun yalnızca yoğunluklu büyüklüğünden bahsedilebilir. “Görülerde olgusal olanı gösteren duyumdur ve duyum doğrudan doğruya büyüklük kavramının altına alınmaz çünkü duyum, uzam ve zaman içeren bir görü değildir. Duyumda büyüklükler dereceler, yoğunluk şeklinde alınır” (Kant, 2000: 58). Kant’a göre olgusallığın (realitenin) duyuma bağlı olarak artan azalan büyüklüğü vardır. Her duyumun, dolayısıyla görünüşte her olgusallığın her ne kadar küçük olursa olsun, bir dereceye, yani, her zaman azaltılabilen yoğun bir büyüklüğü vardır (Kant, 2015: B211). Yoğun büyüklüğün anlaşılması yalnızca duyum aracılığıyla bir anda gerçekleşir. Görünüşlerin sadece duyu yoluyla fark edilmesi (anlaşılması) bir anı kaplar. O anda duyuların olmayışı, anın boş olarak, yani “=0” (sıfır) olarak gösterilmesini içerir (Kant, 2015: A167-168). Duyumun yalnızca yoğunlu bir büyüklüğü vardır, yoğunluğu artmaya ya da azalmaya açıktır. Olgusallık ile sıfır arasında farklılaşan bir büyüklük bulunur. Işık ile karanlık, sıcaklık ile soğukluk, ağırlık ile mutlak hafiflik, dolu uzam ve boş uzam, bilinçlilik ve tam bilinçsizlik arasında her zaman az bile olsa dereceler düşünülebilir (Kant, 2000: 58).

Kant, olgusallık kategoriyle görünüş alanındaki olgusallığın dereceli ölçülen yoğunlu büyüklüğünü “an”lara bağlar. Böylelikle görünüşler yoluyla doğadaki yoğunluğun a priori bilinebildiğini ileri sürer. “Bu sayede doğa bilimleri, matematik kullanarak genişleme imkânı bulur” (Heimsoeth, 2007: 96). Bunlarla beraber görünüşün bilimsel bir şekilde ele alınması, onun “nesne” olarak kavranmasını sağlar (Cassirer, 1996: 194).

Olumsuzlama (negation) kategorisi nesnelere karşılıklı dışlayan kavramların nesnelere uygulanmasına imkân tanır. Duyuma empirik sezgide karşılık gelen şeyin varlığı olgusallık iken duyuma empirik sezgide karşılık gelenin yokluğu olumsuzlama (negation) “= 0”dır. Her duyum azalabilir ve yavaş yavaş ortadan kaybolabilir (Kant, 1998: B209). Olgusallık ile olumsuzlama arasında bir geçiş söz konusudur. Görünüşte olgusallık ile olumsuzlama arasında, olası çok sayıda ara duyumların sürekli bir bağı bulunur. Bunların birbirlerinden farkı verilen ile sıfır veya tam olumsuzlama arasındaki farktan daha küçüktür. Her bir renk, örneğin kırmızı, bir dereceye sahiptir, ancak ne kadar küçük olursa olsun, asla en küçük değildir, sıcaklık ile yerçekimi momenti de aynıdır (Kant, 2015: B210-211).

Olumsuzlamanın düşünüldüğü yerde tüm şeylerin ortadan kaldırılışı tasarımlanır (Kant, 2015: A575). Olumsuzlama kategorisi ile nesnelere karşılıklı olarak dışlayan kavramları nesnelere uygulanabilecek biçimde organize eder (Paton, 1936: 554). Örneğin “Karanlık siyahtır.” diyerek siyah olmayan renkler (gri, beyaz, ...) olumsuzlanır, dışarıda bırakılır.

Olumsuzlama yapılanın düşünülmesi karşıt bir doğrulama temele alınmadan kesin biçimde belirlenemez. Doğuştan görme engelli kimse karanlık tasarımı, “ışık tasarımına sahip olmadığı” için oluşturamaz. Yabani hayat yaşayan kimse yoksulluğun tasarımı, “refahı bilmediği” için oluşturamaz. Bilgisizin, bilgisizliğe dair hiçbir kavramı bulunmadığından “bilim üzerine tasarımları” yoktur (Kant, 1998: A575).

Sınırlama (limitation) kategorisi, olgusal ile olumsuzlama kategorilerinin birleşmesiyle meydana gelir. Bu birleşim onun türevsel bir kavram olduğu anlamına gelir (Kant, 2015: B111). Bir şeyde olduğu veya o şeyde olmadığı belirtilen nitelikler, bu niteliklerin tamamından sınırlama kategorisi yoluyla çıkarılır (Heimsoeth, 2007: 86). Sınırlama, olgusal olan ile onun olumsuzlanmasının bir arada olduğu yerde gerçek bir olumsuzlama (değilleme) olarak ortaya çıkar. “Olgusallık ‘tümü ideası’ndan başka bir şey değildir. Tüm gerçek değillemeler sınırlamalardan başka bir şey değildir eğer sınırsız olan (tümü) üzerine dayandığı için böyle adlandırıldı” (Kant, 2015: A576).

Sınırlama kategorisinde nesnelere ait özdeğin sınırsız olgusallığın sınırlandırıldığı görülür. Sınırsız özdeği olan bir şeyin sınırlandırılması, taşıdığı olgusalığa bağlı olmasından önce sınırlamayı sağlayacak kavramı hazır bulundurmaldır. Kant’ a göre şeyler açısından sınırsız olgusallık, tüm olanağın özdeği ve onun sınırlandırılmasını sağlayan biçim olarak görülür. Bir şeyi belli bir yolda belirlemek için biçimsel sezgiden sonra o şeyin kavram bakımından verilmesi gerekir (Kant, 2015: A267).

Bir cismin belirli bir büyüklüğü, olgusallığın olumsuzlanması sonucu sınırlama ile ortaya çıkan sınırlı bir olgusallık derecesi olarak belirlenir. Kant, “Doğa Biliminin Metafiziksel Temelleri” adlı eserinin “Dinamik” bölümünde, nitelik kategorilerinin maddeye uygulanması hakkındaki açıklamalara bakıldığında uzaydaki katı madde gerçekte(olguda), itici kuvveti sonucu boşluğu doldururken; çekici kuvveti, eğer madde tarafından tutulursa, tüm boşluğa nüfuz edeceği ve katılığı tahrip edebileceği kadar olumsuz (negative) olduğu saptanır. Birlikte ele alındığında ikinci (çekici) kuvvet, birinciyi maddenin belirli bir uzay bölgesini dolduracak şekilde sınırlar. Sınırlandırma, gerçeğin(olgusalın) olumsuzlanması yoluyla mümkündür ancak gerçeğin sınırlandırılması maddenin uzay bölgesini doldurma derecesine bağlıdır. (Kant, 2004: 39). Kuvvetlerin uzayda, yoğunlukları ve dengesi vardır. Herhangi bir belli bir uzayın kullanımı, bir dizi kararlı atomun o bölgedeki varlığından değil Dickers’ a göre o bölgedeki merkezlenmiş çekici ve itici kuvvetlerin yoğunluğu arasındaki dengeden kaynaklanmaktadır. Optikte, aydınlatmanın yoğunluğu aydınlatılan nesnelere sayısına ve ışık kaynağından uzaklığına bağlı gibi görünebilir, daha temel fiziksel teoride bu tür ölçütlerin kendisi, parçaları olmayan çekici ve itici kuvvetlerin yoğunluğuna bağlı olacaktır (Dickers, 2004: 71).

4.1.3. Bağntı Kategorisi

Deneyimde görünüşlerin birbirine uymalarını, bağlantılarını ve görünüşlerin deneyimle ilişkilerini deneyin yargısına olanak sağlamak amacıyla anlama yetisinin biçimsel koşullarıyla gerçekleştiren kategoridir (Kant, 2000: s59). Nesnelere, zamanda kendi doğalarında ele alındıklarında bilinemezler. Onlar görünüşler olarak alındığında birbiriyle zaman bağıntı (ilişki) kategorisinde anlaşılma imkânı bulurlar. Kant için doğa, yalıtılmış hâldeki bir nesneyi değil görünüşlerin birbirine ilişkin bağıntısına ve bu bağıntı içinde oluşturdukları çok yönlü bağıntıların formuna yönelir (Cassirer, 1996: 243). Birden fazla nesnenin birbiriyle çok yönlü ilişkisinin ele alınması bağıntı kategorisinin diğer kategorilerden farklı bir yönünü oluşturur.

Doğada nesnelere varoluşları bakımından bağlantı içine alınmasıyla gerçekleşen objektif geçerli deneyim (erfahrung) yargıların temelinde a priori ilkeler bulunur (Kant, 2000: 58). Deneyimin analogileri ilkesi sözü edilen deneyimin bilgisini (yargısını) olanaklı hâle getirir. A priori olan bu ilkeye göre deneyim ancak algıların zorunlu bir bağlantısının tasarımı yoluyla olanaklıdır. Deneyim empirik bir bilgidir yani nesneyi algılar yoluyla belirleyen bir bilgidir (Kant, 2015: B218). Ona zorunlu bir biçim verilmelidir.

Görünüşler arasında olup bitenler zamanda geçer. Tasarımlar aynı ve bir zamanda gerçekleşirken görünüşlerin zamansal bir düzende algılanması gerekir. Bağıntı kategorisi görünüşlerde zaman ilkelerine(kurallarına) uygun biçimde ilişki kurar. “Görünüşler süreklilik (kalıcılık), eş zamanlılık ve bir aradalık olarak üç zamansal kurala uyarak ilişki sağlar” (Kant, 2015: B219). Bu kurallardan süreklilik (kalıcılık) tözün; eş zamanlılık nedenselliğin; bir aradalık topluluk kategorilerinin görünüşlere uygulanmasında görev alan zaman kipleridir.

Görünüşlerin duyular ve algının malzemesiyle ilgileri onların bağıntı kategorisinin töz, etki-neden, topluluk kavramlarıyla birleştirilmesiyle gerçekleşir (Kant, 2000: 59). “Görünüşler, varoluşun tüm belirlenimlerinin temelinde bulunan töz kavramı altına; görünüşlerin art ardılığı (bir olay için), bir nedenle ilgisinde sonuç kavramı altına; son olarak zamandaş olma bir deney yargısıyla bilinecekse, topluluk (karşılıklı etki) kavramı altına getirilmelidir” (Kant, 2000: 58).

Töz/ilinti kategorisinde, görünüşlerin; duyu ve algı malzemesiyle ilgilerinin töz kavramının altında birleştirilmesini sağlar (Kant, 2000: 59). “Görünüşler, bir deney yargısıyla bilinecekse varoluşun tüm belirlenimlerinin temelinde bulunan töz kavramı altına getirilmelidir” (Kant, 2000: 58). Görünüşlerin varoluşunda tüm belirlenimlerinin temelinde töz kavramı yer alır. Görünüşlerin, varoluşları açısından bağıntısı(ilişkisi) töz kavramıyla kurulan bağlantısı yoluyla deney yargılarına ulaşılır. Tüm olgusalın (şeylerin varoluşuna ait olanın) temeli tözdür. Onda varoluşa ait olan her şey salt bir belirlenim olarak düşünülebilir. Bu nedenle görünüşlerin zamansal ilişkilerinde kalıcı yön görünüşteki tözdür (Kant, 2015: B225). A priori ilke olan

“görünümlerin tüm değişiminde töz kalıcıdır ve tözün nicesi doğada ne artar ne azalır” deneyim analogisi ile deney yargılarının objektif ve geçerli olanına ulaşılır (Kant, 2000: 58).

Töz¹¹ kavramı ağaç, metal vb. tikel tözlerin kavramı değildir. Töz kavramı bu tikel kavramları üreten form, boş çerçeve veya mantıksal köktür. Form olarak empirik içerikle doldurulmayı bekler. Böylelikle görünümlere ait tikel kavramlar üretir. Töz, tikellerin tasarımına ilişkilendirilen bir yüklem olarak düşünülmelidir, tözün kendisinin bilinmesi mümkün değildir. Kant’a göre anlama yetisi tözsel olanın kendisini düşünemez çünkü anlama yetisi, doğal yapısı gereği her şeyi çıkarımsal olarak yani kavramlarla dolayısıyla sadece yüklemle düşünür (Kant, 2000: 86). “Dumanın ağırlığı nedir?” sorusu sorulduğunda “yanan odunun ağırlığından kalan ağırlığı çıkarırsan dumanın ağırlığını bulunur” diye yanıtlayan felsefecinin ateşte bile özdeğin (töz) yitmediğini ama salt biçim değişimine uğradığını söylemeye çalıştığını belirtir. Öyle ki, görünüme ait geçmiş, şimdi, gelecek zamanda sahip olduğu tüm belirlenimleri o ve onun kalıcılığı tarafından ortaya konulur.

Görünümlerde zaman belirlenimlerinde töz, kalıcı yöndür (Kant, 2015: B226-229). Tözün kategorisinde görünümlere kalıcılık yüklenir. Kant, töz kavramının deneyde kullanımını anlama yetisi ilkelerinden “tözün kalıcılığı ilkesine” dayandırır (2015: B226). Görünümler zamanda tasarımı fakat zamanın kendinde algılanırlığı yoktur. Onlar değişime tabi olurken değişimleri zamanda gerçekleşir. Onun algılayandan bağımsız ve kalıcı olmayışı zamanın deneyde kalıcı bir şeyle ifade edilmesini gerekli kılar. Öyle ki deneyde gerçekleşen değişimin arkasında onu belirleyen kalıcı bir kavram aranır. Değişimde görünümlerin zamanda, varoluştaki ilişkileri ardışık ya da eş zamanlı bilinebilir. Değişimde ve zamanda algıların eş zamanlılığını ve art arda gelişiminin hangi kurala göre gerçekleşeceğini belirleyen kavram tözdür (Kant, 2015: B225). Görünümler zamansal ilişkilerde olup her zaman değişime uğrarken töz belirleyici ve değişimden muaftır. Görünümlerle ilgili kesin ve a priori bilinebilen tek şey zaman içindeki değişiklikler, değişmeyen bir şeyin varlığını gerektirdiğidir. “Doğa bilimlerinin sentetik a priori bilgilerinin kalıcılık ilkesine dayandırıldığı husus buradadır. Doğada ne hiçten bir şey çıkabilir, ne de bir şey hiç olabilir” (Heimsoeth, 2007: 97). Bu doğa bilimlerinin temellendiği bir ön kabuldür. Görünümlerde zaman içinde saptadığımız değişimler bulunmaktadır. Kadim bir düşünce olan “değişimlerin arkasında değişmeden kalan bir şeyin ya da tözün olduğu düşüncesi”, Kant’ın töz kategorisi ile a priori bir zorunluluk kazanır.

¹¹ Aristoteles’te töz, özü ile var olan şeydir. Varlığını devam ettirmek için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Mesela taş vasıflarından ayrı olarak kendi başına bir cevherdir. Onun rengi, şekli, ağırlığı vs. ilintileridir. Çeşitli taşlarda bu vasıflar farklı oldukları hâlde, hepsinde ortak bir şey vardır ki, o da onun taş olmasıdır. İşte bu, taşı taş¹¹ kılan onun cevheridir. Cevher, azalıp çoğalmaya elverişli değildir. Daha az insan, daha çok insan veya daha az taş ve daha çok taş olamaz. Cevherlerin karşıtları da bulunmaz. İnsanın, taşın, atın karşıtları yoktur. Fakat karşıtları kabul ederler, soğuk olan, bir değişimle sıcak olabilir, siyah bir şey beyaz olabilir. Bu değişimlerde cevher hep aynı kalır (Öner, 1986: 29). Töz tikel kavramların tözüdür, onların varlığına yüklenmiş belirlenimlerdir.

İlinek kategorisi tikel tözlerin varoluşlarını ilgilendiren kategoridir. “Her zaman olgusaldır çünkü tözün varoluşuyla ilgilidirler. Tözde bir şeyin varlığının yüklü olmasının aksine olumsuzlama tözde bir şeyin yokluğunu anlatan belirlenimlerdir. Tözde bulunan olgusala tikel bir varoluş yüklenirse bu varoluş ilintilik adını alır (Kant, 2015: A186).

Öznel için özel koşullara göre değişen, görelî durumlar ilinti kategorisinin konusu edilir. Nesnelere değişme içindeki tüm özellikleri ilinti kavramında anlaşılır. “Cisimleri bilmemizi sağlayan bütün gerçek özellikler yalnızca ilinektirler” (Kant, 2000: 87). İlintinin değişen durumlara uygulanışı çağrışım sayesinde mümkündür. İlinek kategorisinde görünümlere, kalıcılık ve görelîlik (değişirlik) yüklenir. “Kalıcılık, değişime uğrayan görünümlerde “bir arada varoluşu” zaman yoluyla ortaya koyar. Kalıcılık zamansal ilişkiden önce söz konusudur. Zamansal ilişki için zaman kendinde var olan bir unsur değildir. Kalıcılık zamansal ilişkilere süreli büyüklükler ekler” (Kant, 2015: B226).

Nedensellik ve bağımlılık/ neden etki kategorisi; görünümlerin, duyu ve algı malzemesiyle ilgilerinin a priori neden kavramının altında birleştirilmesini gerçekleştirir. Kant’a göre deneysel yargıların genel geçerliliği bir görünüm deneysel bilincinin genel bilinç hâline getirilerek neden kavramında sağlanır (Kant, 2000: 51). O hâlde neden kavramı altına getirilen sezginin yargıda nasıl bulunulacağını saptar. Kant, “neden kavramı altına aldığı hava görüsünü genel olarak yargıda bulunma bakımından belirler yani yayılma bakımından hava kavramı, koşullu bir yargıda önce gelenin sonra gelenle ilişkisinin kurulmasını” sağlayacağını belirtir (2000: 51).

Felsefe tarihinde neden kavramı üzerine derinlemesine düşünen filozoflardan Hume bir şey olduğu için başka bir şeyin de nasıl zorunlu olarak olmasının gerektiğinin, dolayısıyla böyle bir bağlantılılık kavramının a priori olarak nasıl getirileceğinin bilinemez olduğunu ifade etmiştir. Akıl neden kavramıyla kendisini aldatmakta, onu yanlış yere kendine ait sanmaktadır. Oysaki bu kavram, deney tarafından meydana getirilmektedir. Neden, bazı tasarımları çağrışım yasası altında toplayan ve buradan çıkan öznel zorunluluğu, yani alışkanlığı süren hayalgücünün ürününden başka bir şey değildir (Kant, 2000: 6). Hume’un neden kavramına getirdiği bu yoruma karşılık Kant, Hume’ un kendisini dogmatik uykusundan uyandırdığını belirtir. Deneyimlerin sonucunda ortaya çıkan öznel zorunluluğun ötesine geçmek ve bunun imkânını araştırma gereksinimi uyanır.

Hume’un itirazının genellenerek tasarımlanıp tasarımlanamayacağını denedim ve çok geçmeden gördüm ki, neden-etki bağlantısı kavramı, anlama yetisinin şeylerin bağlantılılığını a priori olarak düşünmesini sağlayan bir kavramdır. Hume’un aksine kavramın deneyden türetilmeyip, saf anlama yetisinden kaynaklandıklarına artık emin oldum (Kant, 2000: 8).

Neden kavramı deneyimden çıkmayan ve deneyim yaşantılarına zorunluluk kazandıracak bir kavram olarak belirlenmektedir.

Neden kavramı bu tartışmadaki yerinin yanında doğa bilimlerinin nedensellik ilkesinin temelini de oluşturur. Doğâ nesnelere görünüş olarak sentetik a priori bilgisinin elde

edilmesinde “neden etki kategorisi, algı formlarından zaman içinde olup biten olayların art arda gelmesine dayanır” (Heimsoeth, 2007: 97).

Nedensellik ve bağımlılık kategorisinde, deneyimde uygulanan a priori ilkesi, nedensellik yasalarına göre zamansal ardışıklık temel İlkesidir (Kant, 2015: B233). Birbirinden kopuk duyularımızı bir düzene koymak için bir kural olarak nedensellik kavramı gereklidir. Ardışıklık ilkesine göre duyular bu kavram altına getirilir. Bununla duyuların ardışıklık ilkesine göre hareket ettiği ya da görünüşlerin birbirini izlediği kastedilmez. Bu ilke insanın öznel yapısının algıların üstüne koyduğu onları deneyime dönüştüren sentezleyici bir kuraldır. Objeyi tasarımıladığı geçerli mantıksal bağıdır.

Bu bağ, tasarımları birbirine bağlamayı belli bir tarzda zorunlu kılmaktan ve onları (tasarımları) bir kural altına yerleştirmekten başka hiçbir şey yapmaz. O bunu ancak, öbür yandan tasarımlarımızın zamansal sıralanışında bir kesin düzenin zorunlu olması, bunlara objektif bir anlam verilebilmesi hâlinde yapılabilir (Cassirer, 1996: 200).

Algıların kendi içindeki subjektif düzenden geçerli zorunlu bir düzen elde edilemeyeşi insanın nedensellik kavramında gerçekleşen bir kural koyuculuğunu gerektirir. Nedensellik algıda hangisinin önce hangisinin sonra olduğunu belirleyen ve zaman zemininde bir kurala bağlar (Cassirer, 1996: 200). Neden kavramı; art arda gelen algılardan, duyulardan ya da deneyimden türetilemez çünkü bu kavram deneyimin ve nesnesinin olanağını sağlayandır.

Topluluk/ etken ve edilgen arasındaki karşılıklı kategorisi görünüşlerin, duyu ve algı malzemesiyle ilgilerinin topluluk kavramının altında birleştirilmesini sağlar. Topluluk aynı zamanda etken ve edilgenler arasındaki karşılıklı etkiyi ifade eder (Kant, 2015: B106). Topluluk kavramı, zamandaş(eş zamanlı) olmanın bir deney yargısıyla bilinmesini sağlar (Kant, 2000: 58). Topluluk kategorisinin üretimi, töz kavramı ile neden- etki kavramlarının birleşmesinden meydana gelir. Fakat birinci ile ikinci durumda uygulanan ile aynı olmayan anlama yetisinin özel bir eylemini (edimini-act) gerektirir (Kant, 2015: B111). Topluluk kategorisinin üretimi farklı bir yol izlenmesiyle gerçekleşir.

Görünüşler uzay ve zamanda algılanan tözler olarak sürekli bir karşılıklı etkileşim içindedir. Heimsoeth’a göre deneyim dünyamızda sadece içe dönmüş, dış dünyadan gelen etkiye kapalı bir şeye rastlayamayız. Bu yüzden görünüşlerin sürekli karşılıklı etki içinde olduğu açıktır. Öyle ki gök cisimlerinin birisinin ötekisiyle zamandaş olup olmadığını, yörüngesini çizerken diğerinin yörüngesini etkileyip etkilemediğini doğrudan ya da dolaylı saptayabiliriz (Heimsoeth, 2007: 99). Bu saptama görünüşlerin uzamdaki birlikte ortaya çıkma bağlantısını veren “karşılıklı etki ilkesi” sayesinde mümkündür. Kant’ın, “uzayın tüm konumlarındaki sürekli etkileri tarafından duyularımızın nesnelere arasında karşılıklı taşınabildiği” düşüncesi deneyimlerden çıkardığı bir sonuçtur (Kant, 2015: B260). Algıların topluluk kategorisine alınmasında etkili olan karşılıklı etki ilkesinin ardından “eş zamanlılık” ilkesi gelir.

Görünümler olarak tözlerin deneyimde karşılıklı etkileşimde olmalarının sonucu olarak eş zamanlı oldukları bilinebilir. Karşılıklı etkilerde, etki eden birinin algısından diğerinin algısına götürür. “Tüm tözler, uzayda aynı zamanda algılanabilir oldukları sürece etkileşim içindedirler. Eş zamanlı oldukları sürece şeyler, eğer sezgide birinin algısı ötekisinin algısını karşılıklı olarak izleyebilirse eş zamanlıdır” (Kant, 2015: B257). Böylelikle zamandaki görünüşün algısının varoluşundan haberdar olunur.

Salt var oluştan başka A' nın B için ve evrik olarak B'nin A için zamandaki konumunu belirlemesini sağlayan bir şey olmalıdır çünkü ancak bu koşul altında sözü edilen bu tözlerin eş zamanlı olarak var oldukları empirik olarak tasarımılanabilir (Kant, 2015: B257).

Kant, eş zamanlılık ve karşılıklı etki ilkelerinin yanında onları kapsayan bir “topluluk” kavramına ihtiyaç duyar. Deneyimde nesnenin olanağı söz konusu olduğundan tözler, dinamik topluluğun altında toplanmalıdır. “Öyleyse görünüşteki tüm tözlerin eş zamanlı oldukları sürece birbirleriyle baştan sona giden bir etkileşim topluluğu içinde durmaları zorunludur” (Kant, 2015: B259).

Kant'ın düşüncesinde eş zamanlı bulunan “A” unsuru ile “B” unsurunun karşılıklı geçişinin zorunlu dolayısıyla nedensel bir ilişkiyle gerçekleşmesi gerekir. Cassirer'e göre bu nedensel ilişki, neden etki kategorisindeki gibi tek yönlü olmayıp “A” dan “B” ye, “B” den “A” ya iki yönlü gerçekleşen ve iki unsurun da aynı anda kavranması şeklinde gerçekleşir (Cassirer, 1996: 201). Topluluk kategorisinde, “A” ve “B” unsurunu taşıyan, birbirini karşılıklı belirleyen, birbirlerine geçişi olan tözlerin nedenselliğinden meydana gelmektedir. Böylelikle unsurlar arası bir geçiş sistemi oluşturulur. Uzayın tüm konumlarında yer alan sürekli etkinin, duyularımızı bir nesneden ötekine götürebildiği deneyimlerde anlaşılır. Örneğin gözler ile göksel cisimler arasında oynayan ışık onlar arasında dolaylı bir topluluk yaratır ve bu yol onların eş zamanlılığını gösterir (Kant, 2015: B260). Bu etkiler uzayı, içindeki nesnelere objektif zorunlu ilişkisini ve onun bütün hâlinde algılanması sağlar. Bu şekildeki bir sistem, matematiksel fiziksel eşitlik kavramında belirir. Böyle eşitlikler de Newton'un yerçekimi yasasından türetilir. “Birbirine geçişli, karşılıklı etkileşim, fiziksel uzayın objektif bütünlüğünü onun tek tek parçalarının düzenleniş ve zincirlenişinin kurgulanmasını sağlar” (Cassirer, 1996: 201). Sonuç olarak Kant'ın düşüncelerinde matematik ve doğa nesnelere uzayda kurgulanması için eş zamanlılık ilkesi ve topluluk kategorisi bir arada a priori koşulu olarak yer alır.

4.1.4. Kiplik Kategorisi

Görünümlerin deneyle ilişkisini ve anlama yetisinin biçimsel koşullarıyla uyumları kiplik kategorisinde içerilir. Deney yargıları, görünüşlerin deneyle ilişkilerinin uygunluğunu ve bağlantılarını bulundurur. Kiplik kategorisinin sentetik birliğe katılmasıyla doğa yasalarına uygun biçimde objektif deney yargılarına varılır (Kant, 2000: 59). Empirik olan hakkındaki

yargının kategoriye ilişkin kavramlarda birleştirilerek objektif deney yargılarına dönüşmesi sağlanır. Kiplik, anlama yetisinin deneyim nesnesiyle ilişkiye girme biçimi ve nesneyi objektif bilme imkânı olup deneyim bilgisini oluşturma koşulu olarak yer alır.

Kiplik kategorisi anlama yetisinin empirik olanla ilişkisinin kavramlarda kurulmasını sağlayan birliğe katılır ve bilgi yetisinde birleşme yolunu gösterir. Bu esnada anlama yetisi uygun kavramla ilişkilendirilmiş olur. Bir şeyin kavramı tamamen tamamlansa bile hâlâ bu nesnenin olanaklı veya edimsel olup olmadığı eğer edimsel ise zorunlu olup olmadığı sorulabilir (Kant, 1998: A219). Dolayısıyla nesnenin kendisinde ek bir belirlenim düşünülmez. Kiplik, kavramları yargılara özel bir yüklem olmayan ve şeylere bir belirlenim katmayan ancak tamamı yararlı bir tür fikir yürütmedir (Kant, 2000: 78). Görünüşe ait yeni bilgiler sunmadığı, yeni bir belirlenim ortaya atmayan özel bir işlevinin olduğu anlaşılır.

Kiplik kategorisinde nesnenin tüm belirlenimleri, anlama yetisi ve onun empirik kullanımı ile ilişkisinin nasıl olduğu hatta empirik yargılar ve aklın deneyime yönelik kullanımı için empirik yargılama yetisi ile ilişkisi sorulabilir (Kant, 1998: A219). Aynı zamanda kiplik, nesnenin diğer kategorilerden farklı bir konumda kavranmasını sağlayan bir kategoridir. Görünüşün bilgisinin imkânının kiplik kategorisinde hem duyum hem düşüncede aranması ve nesnenin kiplik kategorisinin kavramlarıyla yeniden konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Kiplik; bir nesnenin varoluşunu ve onu düşünme tarzlarını olanak, varoluş, zorunluluk kategorilerinde aynı zamanda doğa yasalarını göz önünde bulundurarak oluşturur (Kant, 2015: B266). Kategoriler olanak- olanaksızlık, varoluş-varolmayış, zorunluluk-olumsallık şeklinde bir araya gelirler. “Kiplik kategorileri denklemleri ve karşıtlarını birlikte getiriyorlar” (Kant, 2000: 78).

Kiplik kategorisinin nesneyle ilişkisini belirleyen ilkesi empirik düşüncenin aksiyomlarıyla Kant, içinde yaşanan doğal dünyadaki bir nesnenin veya olayın olanaklı, edimsel veya zorunlu olduğunu söyleyerek ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır (2015: B266). Sırasıyla olanak, varoluş ve zorunluluk kategorilerinin empirik olanlara uygulanmasında görev alırlar. Bu aksiyomlar şöyledir:

1. Deneyimin biçimsel koşulları ile (sezgi ve kavrama göre) bağdaşan olanaklıdır.
2. Deneyimin özdeksel koşulları(duyum) ile bağlı olan edimseldir.
3. Edimsel olanla bağlantısı deneyimin evrensel koşullarına göre belirlenen zorunlu olarak vardır (Kant, 2015: B266).

Olanak/olanaksızlık kategorisi, bir şeyin ya da durumun deneyimin şartlarına uygunluğunu bildirir. İnsan zihni erişim koşullarını sağladığında doğada bir şeyin ya da durumun olanaklı veya olanaksız olduğunu ortaya koyar. Empirik düşüncenin aksiyomlarından ilki, bir şeyin olanaklı olabilmesi deneyimin biçimsel koşulları olan sezgi ve kavram ile bağdaşması gerektiğini söyler (Kant, 2015: B266). Buna uygun bir örneğe bakıldığında; eğer bir termit

(böcek) bugün(zaman) evde (uzay) görülürse termitin olanağına dair yargıda bulunulabilir (Dickers, 2004: 80).

Bir şeyin olanaklı olduğunu söylemek, hem sezginin hem de düşüncenin koşullarına uygun olmalıdır, aksi durumda şeyin olanağından söz etmek mümkün değildir. Kant'a göre iki düz çizgiyle sınırlandırılmış kapalı bir geometrik şekilden söz etmek çelişkili görünmez. Fakat böyle bir geometrik şekil yine de olanaksızdır. Çünkü uzay tarafından önceden belirlenmiş bir sezgi, biçimsel olarak belirlenen şartları karşılamaz (Kant, 2015: A221).

Olanak kategorisi anlama yetisinde tek başına, deneyimden bağımsız ve saf durumdadır. Onun görünüşler dışında, yalnız başına transendental kullanımı sakıncalıdır. O, anlama yetisinde yalnızca empirik kullanım için vardır. Olanak, kavramsal ve mantıksal bir çerçeve olarak düşünülür. Sezgiyi içermeden kavramlar böyle düşünüldüğünde boş bir içerikten ibaret sayılır. İçeriğinin empirik olan ile dolması ise sentetik kurallar ve ilkeler sayesinde gerçekleşir. Kant, deneyimin biçimi ve nesnelerin empirik olarak bilinmelerinin olanağını onun sentetik birlik ile tüm ilişkide olmasına bağlar (Kant, 2015: A222).

Varoluş/ var olmayış kategorisi, nesnenin varoluşuna ait özellikleri bildirmeye yetkilidir çünkü olanak kategorisi bunları belirlemeye tek başına yetemez. Varoluş, nesnenin var olup olmadığını nesneyi algısıyla ilişkilendirip edimselliğini onaylayarak gerçekleştirir. “Şeylerin edimselliğini bilmede varoluşu bilenecek olan nesnenin kendisinin algısı gerekir ve bir görünüşteki tüm olgusal bağlantıları sergileyen deneyim anolojileri ile uyum içinde nesnenin herhangi bir edimsel algıyla bağlantısını gerektirir” (Kant, 2015: A225).

Algı, deneyimin özdeksel koşulları (duyum) ile bağ kurarak görünüş olarak düşünülen şeyin edimsel olmasını sağlar. Varoluş kategorisine uygulanan empirik düşüncenin ikinci aksiyomun “deneyimin özdeksel koşulları (duyum) ile bağlı olanın edimsel olduğunu ileri sürer (Kant, 2015: B266). Görünüşün(objenin) deneyin içeriksel koşullarına yani duyuma uygun düşmesi sayesinde olgusalılığı ortaya koyulur. Bu durum görünüşe edimsellik kazandırır. Termit örneğinden hareket edilecek olursa evde termitlerin bulunduğu belirlenmesi varoluş kategorisini uygulayarak kanıtlanmış bir hakikattir (Dickers, 2004: 80).

Belli içeriğin edimsel olarak “var olan bir şey olarak” gösterilebilmesi için onun duyumsanması yetmez, en az bir algıyla ilişkilendirilmesi gerekir. “Tüm cisimleri çeken manyetik bir özdeğin veya cismin varoluşunun kanıtlanması doğrudan duyusal yolla gerçekleşmez. Demir tozlarının birbirlerini çektiğinin algılanmasıyla saptanır” (Kant, 2015: B274). Cismin varoluşunu ortaya koymak için ihtiyaç olan şey Kant'a göre nesnenin edimsel bir algı ile bağlantısının bir deneyimle tanımlanmasıdır. Şeylerin varlığına ilişkin bilgiye ancak deneyim aksiyomlarına göre algı ve ilerleyişinin genişlemesi ölçüsünde ulaşılır. Deneyimden başlanmaz veya görünüşe dair deneyimin aksiyomlarına uygun olarak ilerlenmezse herhangi bir şeyin varoluşuna dair tahmin veya arayışlar boş bir gösteriden öteye geçemeyecektir (Kant, 1998: B274). Deneyimde çizilen bu

çerçeve takip edilmediğinde insanın kendi ve başka şeylerin varlığını tahmin etme veya sorgulaması sadece öylesine bir şey yahut boş bir bahane olarak kalacaktır.

Görünüşün varoluşunun kanıtlanmasının yanı sıra bilinmesi de zaruridir. Bunun için sentetik birliğin sağlanması zorunludur. Bir şeyin varoluşu ona ilişkin bilgiyi vermede yeterli gelmez. Kant, uyku ile uyanıklık arasındaki farka bakılırken hayalin karşısına edimselliği, deneyimin doğruluğunu koyar (2000: 132). Ancak düş ve uyanıklık ayrımını Cassirer'e göre ne sadece saf bilinç içeriklerinde kalarak, ne de dağınık algılarda kalarak yapmak mümkündür. Bu bakımdan ikisi de aynı durumdadırlar. Düş ve uyanıklık arasındaki ayrım ancak veriler toplamını kendi içinde uyumlu yasal bir bütünlük içinde bir araya getirip kavranabilinmesi hâlinde yapılabilir. Aksi hâlde veriler, bağlantısız bir yığılma olarak birbirlerine çarpıp duran tek tek izlenimler hâlinde kalırlar (Cassirer, 1996: 204). Onun düşüncesi deneyimin algısı, kavram ve ilkeleri ile birlikte hareket etmesi zorunluğunu öne çıkarır.

Zorunluluk/olumsallık kategorisi, olgusal olanın deneyin formsal koşulları ile bağıni sağlayarak nesnenin bilgisini zorunlu biçimde belirler. Zorunluluk, nesnenin varoluşu bakımından olanaklı olmasını ön gerektirir. Aynı zamanda zorunluluk, olanak kategorisi ile verilmiş bir varoluştur (Kant, 2015: B111). Var olan yani edimsel olan nesne olanaklıdır. Edimsel olma(varoluş), algının duyum ile bağlantısının olmasıyla gerçekleşir.

Kavram, yalnızca anlama yetisinde deneyimin biçimsel koşulları ile bağıntı içindeyse, nesnesi olanaklı olarak adlandırılır. Algı, (duyuların özdeği olarak duyum) ile bağlantı içindeyse ve algı yoluyla anlama yetisinin aracılığıyla belirleniyorsa nesne edimseldir. Eğer algıların bağlantısı yoluyla kavramlara göre belirleniyorsa nesne zorunlu olarak adlandırılır (Kant, 2015: A234).

Buna ilişkin olarak termit örneğine dönülecek olursa evdeki termitin gelişimi ve davranışlarıyla ilgili yasalar ile evin inşasıyla ilgili gerçekler bilindiğinde ve zorunluluk kategorisinin uygulanmasıyla orada neden termitin olduğu ve neden olması gerektiği anlaşılacak dahası bunun zorunlu olduğuna dair yargıda bulunulabilecektir (Dickers, 2004: 80).

Doğa alanında kuramsal bilgi, var olanın bilinmesini sağlayan bilgi olarak tanındığında aklın kuramsal kullanımını bir şeyin a priori bilinmesini sağlar. Eğer bir şeyin olduğu olgusu hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak kadar kesin yine de bunun herhangi belirli koşulu mutlak olarak zorunlu olabilir (Kant, 2015: B662). Bunun yanı sıra nesnenin zorunluluğu "Edimsel olanla bağlantısı deneyimin evrensel koşullarına göre belirlenen nesnenin zorunlu olarak var olduğu" empirik düşünce ilkelerine göre temellenir (Kant, 2015: B266-B274). Zorunluluk kategorisi, doğa bilimlerindeki hesaplamalarda gelecekteki yordamlar hakkında bilgi sağlar.

Deneyim dünyasında bütün doğa bilimleri araştırmalarında zorunluluk kategorisi verimli bir ilke olarak önemli rol oynar. Fakat bu, "kendi başına var olan" varlıkta olduğu düşünülen "mutlak" zorunluluk değildir. Buradaki zorunluluk, görünüş dünyasında olup bitenlerin birbiri ardından gelmeleri zorunluluğudur; yani göreceli bir zorunluluktur. Bu türlü zorunlu olma, bize, örneğin astronomide, bir kuyruklu yıldızın tekrar ne zaman görünmesi gerektiğini önceden hesap ettirir. Astronomideki hesaplar, bir yandan önceden yapılmış gözlemlere, yani duyu verilerine dayanan algılara, öte yandan, doğanın form yasalarına; yani zaman, mekân ve

nedenselliğe dayanırlar. O hâlde, Kant'ın diliyle: Deneyimin genel koşullarına dayanarak gerçeklikle olan bağları saptanan şeyin varlığı -var olması- zorunludur (Heimsoeth, 2007: 100).

Kant tarafından dillendirilen, “edimsel olanla bağlantısı deneyimin evrensel koşullarına göre belirlenen, zorunlu olarak vardır” ifadesi zorunluluk kategorisine ait bir empirik düşünce ilkesidir ve görünüşlerde gerçekleşen durum ya da olayda zorunluluğun nasıl sağlandığını anlatır.

Kant'a göre olanaklı, edimsel ve zorunlu kavramları herhangi bir diziye götürmez ancak varoluştaki olumsalın her zaman koşullu olarak görülecek olması ve anlama yetisinin kurallarına göre onu zorunlu kılan bir koşulu göstermesi hariç. Söz konusu koşul ise kendi payına daha yüksek bir koşulu göstermeye devam eder. Ancak bu durum; usun bu dizinin bütünlüğünde koşulsuz zorunluluğu bulmasıyla nihayete erer (Kant, 2015: B415).

Cassirer'e göre Kant için zorunluluk kategorisi, kavramların mantıksal bağıntı içinde olmaları anlamına gelmez, tersine empirik düşünmede yer alan ve temellenen bir bilgi değerine işaret eder. Bu düşünme içinde belli bir olgunun olgu olma hâlini genel bir yasadan dolayı beliren bir sonuç olarak görüp gösterildiği sürece “zorunlu” gözüyle bakılır. Örneğin gezegenlerin hareket kuralları, Kepler'in söz ettiği form içinde ilk bakışta sadece bir olgusal saptamayı ifade eder gibidir. Algı ile yasa ilişkisi özelden genele doğru yürülür, algı ve duyumun gösterdiği tek bir duyuma dayanırken; burada edimsellik ilkesi, fiziksel tümevarım formuna dayanır. Ama gezegenlerin hareket kurallarına ilişkin Newton'un yerçekimi yasasının genel formülünü bulmasıyla bu kurallar bir empirik “zorunluluk” seferine yükselmişlerdir. Bu zorunluluk “mutlak” değildir tersine sadece “hipotetik” (varsayımdır). Algı ile yasa ilişkisinde genelden özele yürünür; yasadan tek duruma gidilir. Zorunluluk kavramı ise fiziksel tümdengelim formuna uyar. Kuşkusuz bunlar hep birbirinin yerine geçerler ki zaten genellikle “deneyin” formunu belirleyen şey onların bu bağlaşımasıdır (Cassirer, 1996: 205). Zorunluluk kavramı fiziksel nesnelere yönelik olması nesnelere ontolojik durumuyla ilgili değildir. Kendinde varlık numenler dünyasında zorunlu varlık olarak düşünülür. Kant' a göre nesne bir görünüş olarak ele alınmadığında ve nesne kendinde salt anlaşılır olarak düşünüldüğünde bir nesne olarak numen ile ilgili transendental kullanımı olanaksızdır. Nesnelere deneyim nesnelere olarak, görünüşlerin baştan sona giden bağıntıları içinde düşünülmelidir. Aksi hâlde onlar insan için bilinemez kalır (Kant, 2015: B314-315).

Kant'ın bilgi görüşünde zorunluluk, görünüş dünyasında olup bitenlerin birbiri ardından gelmeleri zorunluluğudur; yani görelî bir zorunluluktur (Heimsoeth, 2007: 100). Söz konusu yalnızca var olan olduğu için (var olması gereken değil), deneyimde verilen koşullu olan da her zaman olumsal olarak düşünülür. Bu nedenle ona ait koşul mutlak zorunlu olarak bilinemez fakat yalnızca görelî zorunlu olarak ya da daha doğrusu gerekli olarak hizmet eder. Eğer bir şeyin mutlak zorunluluğu kuramsal bilgi alanında bilinecekse bu ancak a priori kavramlardan

sağlanabilir ama hiçbir zaman deneyim yoluyla verili varoluş ile ilişki içinde neden olarak bilinmesi söz konusu olamaz (Kant, 2015: B662).

4.2. Anlığın A Priori Yargıları

Özne sezgileriyle tasarımılamakta, bir yargı formunda kavramlar yoluyla düşünmektedir. Aynı zamanda yargılarda gerçekleşen sentezin bilincindedir (Dursun, 2006: 51). Özne algılayan ve hükümler veren bilinç sahibi bir varlık olarak görülür. Yargılar, öznenin bilgiye formsal olarak son a priori katkısıdır.

Sezgi, formlarının biçimlendirdiği algı tasarımlarını kavramlarda bir araya getirilerek yeniden tasarımılanması sağlar. Bu yolla elde edilen bilgi tasarımısal olup nesnenin tasarımısal tasarımıdır. Hiçbir kavram, sezgi olmaksızın nesnenin tasarımıyla bağlantıya geçemediğinden doğrudan değil dolaylıdır. Kavramlarla düşünme veya yargıda bulunma yoluyla gerçekleştiğinden insan bilgisi nesnenin dolaylı bilgisidir (Kant:2015: B93).

Öznenin nesne tasarımı ve kavramıyla kurduğu birtakım bağıntılar vardır. Kavramlarla kurduğu bağıntılar arasında yargı bildirenler bulunur. Bildirilen her yargı ise objektif değildir. Kavramlarla kurulan bağıntıların onaylanması ve objektif olması için bağıntıların geleneksel mantıksal yargı formlarından geçmesi Kant' a göre yararsızdır. Bu türden yargı formları; yargıları kavramlara yalnızca taşır ve yargıları derinlemesine analiz etmez. Bünyelerindeki kavramlar ise yetersiz sayıdadır. Öyleyse nesneyle bağıntıların objektif kurulduğu, yargıları ve onların taşındığı kavramların daha çeşitli ve yeterli olduğu bir zorlu inceleme tarzı olan transendental ve a priori yargılara gereksinim vardır (Kant, 2015: B75-87). Transendental yargıların nesneyle kurduğu objektif bağıntılar, ancak çok türde ve sayıda kavram aracılığıyla gerçekleşir.

Kavramlar, nesnenin sezgisel tasarımına yargının olanaklı (possible) bir yüklemi olmak için hazırdır. Kavramlar, yüklem olacakları yargılar sayesinde diğer tasarımılar gibi yargıların birlik işlevine dâhil olurlar. Yargılar, tüm tasarımıları bir bilinçte bir araya getirir (Kant, 2015: B94). Transendental yargılar, doğrudan tasarımılar arasında birliği sağlayan işlevlerdir. İnsan bilgisi nesneyle doğrudan bağlantıya geçen sezgi tasarımıından başlayarak daha yüksek tasarımılar olan kavramlara geçer.

Kavramların yargıyla ilişkisini biraz açmak gerekirse her yargıda birçok tasarım (vorstellung) için geçerli olan bir kavram vardır. Bu kavramın kapsadığı tasarımılar arasında nesneyle doğrudan bağlantıda olan sezgi tasarımıları da bulunur. "Bütün cisimler bölünebilir" yargısında "bölünebilirlik kavramı, başka diğer kavramlara uygulanabilir. Burada "bölünebilirlik" kavramı, özellikle "cisim" kavramına ve görünümlere uygulanır (Kant, 2015: A69). Böylelikle nesnelere, "bölünebilirlik" kavramı yoluyla dolaylı olarak tasarımılanır.

Kavramlar, bulanık veya belirlenmemiş hâldeki nesnenin herhangi bir tasarımıyla olanaklı yargıların yüklemeleri olarak bağ kurarlar. Cisim kavramı, örneğin bu kavram ile bilinebilecek bir metal kavramına işaret eder. Ayrıca nesnelere ile ilişki kurulabilmesini sağlayan başka tasarımları da kapsar. Kavramlar olanaklı bir yargının dayanağıdır. Cisim kavramı “her metal bir cisimdir” şeklinde olanaklı bir yargının yüklemine oluşturur. “Tüm cisimler bölünebilir” yargısında daha geniş olan “bölünebilir” kavramı, dar olan bir “cisim” kavramı ile aynı şekilde durabilen ve daha dar olan “metal” kavramı ile ilgilidir (Kant, 2015: B93-94). Bir metal kavramı, daha sonra altın parçaları hakkında yapılan bir yargıyı belirleyebilir. Dahası, Paton’a göre yüklemelerinin kapsamı daha dar olan “Her külçe altın, bir metaldir.” yargısına erişilebilir (Guyer, 2006: 67).

İnsan yargıda bulunurken kavramlar yoluyla nesnelere hakkındaki düşünce ya da bilginin olanağına ulaşır. Kant’a göre nesneyi tanıma ve bilme gerçekleşir doğrudan tasarım arkada bırakılarak dolaylı tasarımı ve çeşitli başka tasarımları içeren üst bir tasarıma geçilerek ve böylece olanaklı olan çok fazla bilgi tek birde toplanır. Yargıların, kavramlar aracılığıyla nesne hakkındaki bütün tasarımlar arasında gerçekleşen birliğin işlevleri olarak görev alır. Anlama yetisi bu durumda yargı, karar, hüküm verme yeteneği olarak düşünülebilir. Anlama yetisi aynı zamanda düşünme tarafından kavramlar bilgisidir (Kant, 1929: B94). Yargı, hüküm, birlik, düşünme temelde anlama yetisinin işlevleri arasında görülmektedir.

Kant, anlama yetisinin yalnızca biçimi göz önüne alındığında dört başlık altında bir araya getirdiği, her birinin üçer unsur ihtiva ettiği düşünmeye ait yargı formlarını bu tabloda listeler. Bunların eksiksiz olduğunu ve görevlerinin tasarımları bağlamak olduğunu ilave eder (Kant, 1929: B95).

Tablo 4.2. Yargılar Tablosu

Nicelik	Nitelik	Bağıntı	Kiplik
Tekil	Olumlayıcı	Kategorik	Problematik
Tikel	Olumsuzlayıcı	Hipotetik	Assertorik
Evrensel	Sonsuz	Ayrık	Apodiktik

Yargılar tablosu anlama yetisinin, yargılardaki mantıksal işlevini listelemektedir. Tablo, gerçekliği ifade etme sırasında insan zihninin uyum sağladığı kalıpları sıralar. Bunlar Mantık ve kavrama ve bilme kapasiteleri tarafından insan zihnine buyrulur. Ayrıca yargının kalıplarının bir özelliği, düşüncenin içeriğine biçim verip form kazandırmasıdır.

Düşüncenin dört biçimi olarak sınıflandırılan yargılar tablosunda ilk yargısı olan niceliğine göre yargılardır. Niceliksel yargılara ait tekil yargılara, geleneksel mantıklılığın aksine evrensel veya tikel yargılardan ayrı ve özel bir yer verilir. Niteliğine göre yargılarda sonsuz yargılar, olumlayıcı yargılardan ayrılır. Bağıntısına göre yargılar, kavramlar ya da iki yargının

ilişkisi kurularak edinilir. Kipliğine göre yargılar ise yargının içeriğine yeni bir şey kazandırmayan ancak özel bir edimi olan başka bir yargı formudur (Kant, 2015: A71-75).

Kant'ın mantıktaki yargı anlayışı özne terimi, yüklem terimine "dır" kopulası aracılığıyla bağlanmasıyla gerçekleşir. Yargı, önerme ifadesi olarak da kullanılır. Wood'un Kant'ın yargı anlayışıyla ilgili ifadesine göre yargı özne ve yüklemden oluşur. "Ö, Y'dir." Öyleyse farklı olanaklı yargı çeşitleri özne, yüklem terim ve kopula türlerinin ve bunların birbiriyle bağıntılarının çözümlenmesiyle gösterilebilir (Wood, 2005: 69)

4.2.1. Yargıların Niceliği

Düşüncenin dört biçimi olan yargılardan ilki, niceliği (miktarı) bakımından yargılardır. Burada belirtilen nicelik yargının içeriği olarak değil yargının formu olarak anılır (Smith,2013:435). Niceliği bakımından yargılar, yargının içeriği soyutlandığında düşüncenin anlama yetisindeki biçiminin bir işlevi olan yargılardır. Niceliksel yargılar tekil, tikel ve evrensel yargıları içerir (Kant,2015:B95). "Tümü", "Hiçbiri", "Bazı", "Biri" gibi mantıksal nicelleştiriciler veya bunlara uygun atıf yapan ifadelerle kullanılabilir. Yargıların niceliği tekil yargının, sonsuza kadar birlik olarak evrensele katıldığı bir birlik şeklidir (Smith, 1984: 435).

Tekil yargılar, özne kavramına ait bir kaplamının bulunmamasına rağmen kavramının başkasının bir parçası altında içerildiği yargılardır. Kavramın bir parçasıyla ilişkilendirilerek diğer parçalarından dışlanmayan yargılardır. Yargının yüklemi, kavram açısından sınırlama olmaksızın geçerlidir. Yüklem, kavram açısından dışarıda bırakılmadığından ona genel bir kavram ve yüklemi anlamca geçerli sayan bir kaplama sahipmiş gibi davranılır (Kant, 2015: A71). Böylelikle çıkarımda tekil yargının kullanımı evrensel yargı gibi ele alınabilir.

Kant tekil yargının iç geçerliliğini böyle belirlerken büyüklüğü bakımından genel yargıya göre çok bilgi içermediğini ancak genel yargıdan özsel olarak farklı olduğunu belirtir. Ayrıca onun yargılar tablosunda yerinin işlevsel ve özel olduğunu ekler (Kant, 2015: A71).

Tekil yargının birlik olarak evrensele katıldığı bir işlevi vardır (Smith, 1984: 435). Tikel bir nesne hakkında evrensel bir yargıya varmak için Kant nesnenin tasarımıyla bağlantıya girecek birtakım kavramlara gereksinim duyar. Bu kavramlar tekil nesnelerin tasarımlarını genelleştirerek genel kavramların altında yeniden tasarımlar ve nesneye ait evrensel yargı oluşturmaya zemin hazırlar. Bu duruma ilişkin "yerdeki şey, bakır bir parçadır" yargısı tekil bir yargıya örnek olarak gösterilebilir.

Yargıların ikincisi tekil yargılar, öznenin kavramının yüklemde bir parçadan fazla içerildiği ve kalan parçalardan büyük bölümünde dışlanmayan yargılardır. Bunlar tikel yargılar ile birlikte evrensel yargılara katılır. Bilgi olarak düşünüldüğünde büyüklükleri tikele göre geniş,

evrensel yargılara göre sınırlıdır (Kant, 2015: B97). Tekil yargılardan evrensel birliğe bu şekilde ulaşılabilir.

Yerde görülen bir bakır parçası “metal” kavramında tarif edilir. Tikel olarak bakır parçası, benzer tikellerin genelleştirilmesiyle tekil bir kavram olan “metal” kavramı altında tanımlanır. “metal” kavramının altında tanımlanan nesnelere, tümel bir kavram olan “elektriği iletme” yüklemine toplanır.

- Elde tutulan tek bakır parça elektriği iletmektedir. (Tekil yargı)
- O hâlde yerdeki çok sayıda olan bakır parçası elektriği iletir. (Tikel yargı)

Yargıların sonuncusu olan evrensel yargılar, öznenin kavramının yüklemde tamamen içerildiği ve parçalardan tamamında dışlanmayan yargılardır. Tekil yargılardan bilgi olarak büyüklük bakımından daha kapsamlıdır (Kant, 1929: A71). Bu durum tümel bir yargı içinde tikelin bilinmesine ya da var olmasına olanak tanır. Evrensel yargının kapsamı tikelleri de kapsamakta olup tikele bir yasa bir ilke koyma konumundadır. Nicel bir karşılaştırma yapılarak tekil yargılar bilinebilir.

Örneğe dönülecek olursa bakır parçası diğer bakır parça tikelleri ile elektriği iletme kavramının altına getirilmiştir. Bütün bakır parçalarını kapsayan bir yargıda bulunmak için onları genel bir kavramda bir araya getirmeli ve bunu yine “elektriği iletme” yargı yüklemiyle gerçekleştirmelidir.

- Elde tutulan tek bakır parça elektriği iletmektedir. (Tekil yargı)
- Yerdeki çok sayıdaki bakır parçaları elektriği iletir. (Tikel yargı)
- O hâlde bütün bakırlar parçaları elektriği iletir. (Evrensel yargı)

Bu durumun gereği olarak tüm metallerin elektriği iletmesi evrensel biçimde beklenir.

4.2.2. Yargıların Niteliği

Düşüncenin ikinci biçimi olan niteliği bakımından yargılar Kant için öznenin, atıfta bulunulan yüklem ya da başka bir yüklem altında düşünülüp düşünülmediğini bildiren yargılardır. Niteliği bakımında yargılar olumlu (affirmate), olumsuzlayıcı (negative) ve sonsuz (infinite) yargılardan meydana gelir (Kant, 2015: A72). Kant, özne ile yüklem terimini bir yargı üzerinden niteliği bakımından açıklar.

Niteliğine göre yargıların ilki olan olumlu yargılar; öznenin, atıfta bulunduğu yüklemde düşünüldüğü yargılardır. Bu yargılar, atıfta bulunduğu yargı alanında onaylanırlar. Çünkü alanına atıfta bulunarak özneyi, yüklem alanına alır.

Niteliğine göre yargıların ikincisi olan olumsuz yargılar, öznenin, atıfta bulunulan yüklemde düşünülmediği yargılardır. Yargıdaki yüklem değillenmesi ya da inkâr edilmesi söz

konusudur. Kant, olanaklı varlık alanını “ölümlü olan” ve “ölümlü olmayan” olarak ayırıp ruhun ölümlü olup olmadığı hakkındaki yargılarını ortaya koyar. “Ruh ölümsüz değildir.” olumsuz yargısı ölümlüler alanını değilleyerek bu alanı ortadan kaldırır (Kant, 2015: A72). Diğer bir deyişle “Ruh ölümlü değildir.” yüklemi ile sınırlandırılarak ölümlüler alanından uzaklaştırılır. Yargıdaki, ruhun ölümlü olduğu şeklindeki hatada arındırılır. Yargı en az bir hatadan arındırılmış olur.

Niteliğine göre yargı türünün sonuncusu olarak sonsuz yargılar; öznenin başka bir yükleme taşınmasıyla elde edilir. Özne olan ruh, “ölümlü” yükleminden “ölümlü olmayan” yüklemine kapsama alınır. Bu yolla “Ruh, ölümlü olmayandır.” sonsuz yargısı oluşturulur. Özne olan ruhun, başka varlık alanına geçişi gerçekleştirilir. Ruh, varlık alanında geriye kalan “ölümlü olmayanlar” alanına yerleştirilir (Kant, 2015: A72).

Varlık alanını ve öncesinde yüklemine değiştiren ruhun, sonsuzlaştırılması sağlanarak buna ilişkin yargısı eksiksiz hâle getirilmiştir. “Sonsuz yargı olan ‘Ruh ölümlü olmayandır.’ yoluyla hiç kuşkusuz mantıksal biçim açısından edimsel olarak doğrulamada bulunmuş olurum çünkü ruhu, ölümlü olmayan varlıkların sınırsız alanına koymuş olurum ”(Kant:2015: B98). Ruhun, ölümlü olmayanların sonsuz alanına yerleştirilmesiyle sonsuz bir çoklu ifade edilmiş olur.

Sonsuz yargılar Kant’a göre mantıksal kaplam bakımından sonsuz ancak bilginin içeriği bakımından sınırlayıcıdır. Varlık alanından “ölümlü olanlar” çıkarılır ve ruh, “ölümlü olmayanlar” alanına taşınır. Sonsuz olan varlık alanı kısmen sınırlandırılmış olur (Kant, 2015: B98, A73). Ölümlü olanların varlık alanından çıkarılması sonucunda sonsuz varlık alanı kısmen sınırlandırıldığı için bu alana ilişkin yargılar sonsuzluğu bir ölçüde sınırlar. Smith’ e göre sonsuz yargıların sınırlayıcı karakteri ile sınırlama kategorisine alan açmaktadır (Smith, 2013: 436). Ayrıca “Ruh ölümlü olmayandır.” sonsuz yargısı biçim olarak yüklemi olumsuzlayıcı, anlam bakımından olumsuzlayıcı hüküm bildirir çünkü “ölümlü olma”yı, biçimce olumsuzlar ve bu yargı “Ruh, ölümsüz olandır.” ifadesine karşılık gelip “ölümsüz olma”yı olumladığından anlam bakımından olumludur.

Kant’ın bir yönüyle transendental olan Niteliğine göre yargı türlerine bir de özne teriminin “kitap”, yüklem teriminin “kırmızı” olduğu bir yargı örneğinden bakılabilir. Wood’a göre “kitap kırmızıdır” olumsuzlayıcı yargısı “kırmızı” yüklemine atıfta bulunur. “Kitap kırmızı değildir” olumsuzlayıcı yargısı, “kırmızı yüklemine” değilleyerek onu ortadan kaldırır. Olumsuz yargıda, kırmızı yüklemi ortadan kaldırılınca kitap öznesine başka bir yüklem gereklidir. Özne “kırmızıdan başka” yüklemine taşınır. “Kitap, kırmızıdan başkadır” sonsuz yargısı oluşturulur. Yargı kitabın renginin kırmızıdan başka bir renk (yeşil, mavi, kırmızı ya da ...) olduğunu bildirir (Wood, 2005: 67). Özne; yeşil, mavi, kırmızı ... gibi sınırsız alandaki bir yükleme taşınarak onun sonsuz bir yargıyı ifade etmesi sağlanır.

4.2.3. Yargıların Bağıntısı

Düşüncenin üçüncü biçimi olan Bağıntısı bakımından yargılar, Kant'a göre yargıların birbiriyle ilişkilendirilip bağlantı kurulması yoluyla yeni yargıların elde edilmesiyle gerçekleşir. Bağıntısı bakımında yargılar kategorik (kesin), hipotetik (koşullu) ve ayırık yargılardan meydana gelir. Yargılardaki ilişkiler kategorik yargılarda, öznenin yüklemle olan bütün ilişkileri; hipotetik yargılarda, zeminin sonucuyla olan bütün ilişkileri; ayırık yargılarda, bölünmüş bilgi ve bölümün üyelerinin tümü arasındaki bütün ilişkileri göz önünde bulundurularak oluşturulur. İlkinde iki kavram, ikincisinde iki yargı ve üçüncüsünde çok sayıda yargının ilişkisi ele alınır (Kant, 1929: A73).

Bağıntısına göre yargılardan ilki kategorik(kesin) yargılar, iki yargıda geçen kavramlar ilişkilendirilerek yargılar arasında bağlantı kurulduğu yargılardır. Kant'a göre Mantıkçılar kategorik yargıyı iki kavram arasındaki bir ilişkinin tasarımı olarak tanımlar. Kategorik yargılarda birbiriyle ilişki içinde olan yalnızca iki kavram düşünülür ancak yargılar kendilerinin ilişkisini kapsar, iki kavramın ilişkisini kapsamaz (Kant, 1998: B140-141).

Kategorik yargılarda düşüncenin ilişkilerinde, öznenin yüklemle olan bütün ilişkileri gözetilir. "Tüm cisimler bölünebilir." denebilir fakat anlama yetisinin mantıksal kullanımı bakımından cisim ve bölünme kavramlarından hangisine öznenin, yüklem görevinin verileceği belirsizdir. 'Bölünebilir bir şeydir cisim.' şeklinde ifade edilebilir" (Kant, 1929: B129).

Gözlüklü, insan ve akıllı gibi kavramlar birbiriyle ilişkilendirilerek kategorik yargılar oluşturulabilir.

- Tüm gözlüklüler insandır.
- Tüm insanlar akıllıdır.
- O hâlde tüm gözlüklüler akıllıdır

Ayrıca kategorik yargılar, kesinlik bildirirler ancak doğru ya da yanlış olabilecek özelliği de taşır.

Bağıntısına göre yargıların ikinci türü olan hipotetik yargılar, iki yargının koşulla birbirine bağlanması yoluyla sağlanır. İki yargının koşul yoluyla birbiriyle kaynaştığı, ilişki içine girdiği görülür. İlk yargı zemin (neden), ikinci yargı sonuç ilişkisi kurar. Düşüncenin zeminin, sonucu ile olan bütün ilişkileri gözetilir. Kant'ın örneğine bakılacak olursa yargılardaki düşüncede yer alan zeminin sonucu ile iki yargının birbiriyle ilişkisi alınır. "Mükemmel bir adalet varsa kötülükte inat eden cezalandırılır." hipotetik önermesi, "Mükemmel bir adalet vardır." önermesi ile "Kötülükte inat eden cezalandırılır." önermelerinden oluşur. Önermelerle düşünülen şeyin sonucu, zorunlu olarak çıkarıldığı için bu iki önermenin ayrı ayrı doğruluğu belirsizdir (Kant, 1929: A73). Hipotetik önermeler bileşik önerme olduğundan bileşen önermelerin kendilerinin doğruluğu açık değildir.

Kant'ın kendi hipotetik bir yargılama örneği, "Eğer mükemmel bir adalet varsa kötülük eden cezalandırılır." yargısının neredeyse bir totolojik eksikliği vardır (Dickers, 2004: 229). Yargıların ikisinin kendisi ve değil de doğru olması nedeniyle yargı totolojik görünmektedir. Önermenin değil, "Mükemmel olmayan bir adalet varsa kötülük eden cezalandırılmaz." da doğru olduğundan totolojiktir. Totolojik önermeler analitik kabul edilirler.

Bağıntısına göre yargılardan sonuncusu olan Ayrık yargılar, Kant'a göre birden fazla yargıların birbiriyle ilişkilendirilip bağlantı kurulması yoluyla gerçekleşir. Bu yargılar; kategorik (kesin) ve hipotetik(koşullu) yargıların oluşturduğu iki veya daha fazla yargı arasında "ya", "ya da", "veya" gibi bağlaçlarla karşılıklı bağıntılar kurar. Sözü edilen bağlaçların seçenek sunması yoluyla koşulluluk bildiren hipotetik yargıların aksine ayrık yargılar seçeneklilik sunar. Diğer yargı formu olan kategorik yargılar, kesinlik bildirirken; ayrık yargılar olasılık barındırır.

Koşul ve seçenek, önermelerin yapısal ve formel özellikleri değil, aynı önermelerin gerçekliği ifade etme sırasında büründükleri kalıplardan başka bir şey değildir. Bu kalıpların zihnimizde kurulmasını dikte eden salt mantık değil, zihnimizin salt mantık yanında sahip olduğu diğer kavrama/bilme kapasiteleridir. Yani koşul ve seçenek salt mantığın içinde bulunan şeyler değil, gerçekliğin zihinsel olarak kavranılmasında başvuru kalıpları, gerçekliği bilme/kavrama formlarıdır. Kant'ın bunları zihin kategorileri sayması bu bakımdan doğrudur. Ne var ki Kant bir salt mantık peşinde değildi. O daha çok gerçekliği kavrama/bilme edimimizin zihnimizdeki a priori ön dayanaklarını soruşturuyordu. Dolayısıyla o, bir "nesne mantığı", bir "gerçeklik mantığı", bir "fenomenler mantığı", bir "epistemik mantık" derdindeydi. Onun Aristoteles'in kipsel (modal) önermelerinin yanına bir de bağıntı (relation) önermelerini katması da bu nedendir. Onun, tüm önermeleri, her biri kendi içinde üç alt türe ayrılan dört ana tür altında toplamış olması, değindiğimiz gibi, onun epistemist (bilgici) tavrından kaynaklanıyordu. Kant'ın hem mantık hem epistemoloji tarihine mal olmuş olan önerme türleri listesini aşağıya almak ve üzerinde konuşmak, "salt mantık" ve "epistemik mantık" ayrımı ele almak faydalıdır(Özlem, 2004: 150).

Kant'ın transendental mantığında koşul ve seçenek, önermelerin yapısal yahut formel özelliği değildir. Yalnızca önermelerin gerçekliği ifade etmede büründükleri kalıplardır. Bunlar insan zihnine kurulmalarını dikte eden, salt mantığın ve anlının bilme kapasiteleri olarak anlaşılmalıdır.

Ayrık yargılar, bölünmüş bilgi ve bölümün üyelerinin tümü arasındaki bütün ilişkiler göz önünde bulundurularak oluşturulur (Kant, 1929: A73). Ayrık yargıda çok sayıda yargının üyelerinin bütün ilişkisinin ele alındığı söylenebilir.

Birden fazla olanaklı yargının ve karşıt yüklemelerinin bulunması gerekir. Yargılardan birinin olanağı gerçekleştiğinde diğer yargının gerçekleşme olanağı ortadan kalkar. Kant'ın örneğine bakılırsa; "Dünyadaki şeyler, şans eseri ya içsel bir zorunluluk ya da dışsal bir neden

aracılığıyla vardır.” önermesi ayrıık yargı özelliği taşır (Kant, 1929: A74). Olanaklı yargılar; şans eseri, içsel zorunluluk, dışsal bir neden olarak üç tanedir; dördüncü nedenden bahsetmenin mümkün olmayışı diğer olasılıkları ortadan kaldırır. Dünyadaki şeylerin şans eseri veya içsel zorunluluktan olmadığı biliniyorsa bunlar, yargıya ait bilginin dışında tutulurlar.

Kant’a göre ayrıık yargılarda her bölümün alanı, öteki alanının bütünleyicisidir (complement). Bu yargılar, bilgi alanının bir bölümünün ilişkisini ifade eder. İki ya da daha fazla önermenin birbiriyle olan ilişkisini kapsar. Bu ilişki, birinin alanını ötekilerinin dışında mantıksal karşıtlık şeklinde tutar ve bilgilerin birbirinin alanını dolduruyor olduğu kadarıyla topluluk ilişkisi içerir (Kant, 1929: B99).

Kant’a göre önermelerin her biri dünyanın varlığını ilgilendiren olanaklı bilginin alanının bir bölümünü kaplar. Bilgiyi bu alanların birinin dışına almak demek diğer alanlardan birine yerleştirmek ve diğerlerinin dışında olmak anlamına gelir. Böylelikle ayrıık yargılarda bilinen yapının, yasanın (contituents) belirli bir topluluğu (certain community) vardır onlar birbirini karşılıklı olarak dışarda bırakır ve bu yüzden onların bütününde (totality) gerçek bilgi, henüz şimdi belirlenmiştir. Bunlar bir arada ele alındığında verilen bir bilginin bütününe içerirler (Kant, 1929: A74). Ayrıık yargılarda düşüncenin bölünmüş bilgi ve bölümün üyelerinin tümü arasındaki bütün ilişkilerini gözetilir. Ancak yargıların bir kısmı topluluk kavramında diğer yargıları karşılıklı olarak dışarıda bırakır.

Ayrıık yargılar birbirlerini karşılıklı belirlerler. Dünyadaki şeyler için şans eseri veya içsel zorunluluğun yanlış olduğunun bilinmesi dışsal bir nedenin doğruluğunu zorunlu kılar yani yargılar birbirlerini karşılıklı ve karşıt biçimde belirler. Onların birbirlerine nedensel olarak bağımlı oldukları görülür. Ayrıık yargılarda topluluk hâlinde bulunan karşılıklı bölümler (tözler) birlikte oldukları sürece birbirini belirler. Yargının kurgusunda bağıntı kategorisine ait kavramların etkili olduğu görülmektedir. Kant’ın “topluluk” olarak adlandırdığı son ilişki kategorisinin, ayrıık yargılaşma biçiminden elde edilebileceği anlaşılmaktadır.

Ancak, Kant’ın “Dünyadaki şeyler, şans eseri ya içsel bir zorunluluk ya da dışsal bir neden aracılığıyla vardır.” örneğinde en azından olanaklı bir dünya olduğu düşünüldüğünden ayrıık yargılar analitik görünmektedir (Dickers, 2004: 229). Böyle bakıldığında ayrıık yargının, pek de yeni bir bilgi üretmediğinden sentetik yargı izlenimi vermediği iddia edilebilir.

4.2.4. Yargıların Kipliği

Modalitesi bakımından yargılar, yargıların içeriğine hiçbir katkıda bulunmaması ve düşünceye ilişkin olarak sadece kosacın değerini ilgilendirmesi bakımından kendine özgü bir fonksiyonu olan yargılardır (Kant, 2015: B100). Yargının işaret ettiği düşünce ile bağlantısının,

kosaç tarafından sağlandığı yargılardır. “Kosaç”, yargılara ait olan özne ile yüklem bağlanmasını “-dir” eki veya değil kelimesi ile gerçekleştiren bağdır.

Nicelik, nitelik ve ilişki yargıları yargının içeriğine katkıda bulunan hükümler vermesine karşıt olarak modal yargı, Kant’a göre yargının içeriğine hiçbir katkıda bulunmaz. Onun işlevi, bağlantıyı sağlayan kosacın düşünceyle nasıl ilişkilendirildiğiyle ilgilidir (Kant, 2015: B100). Kosacın yargının yüklemine ihtimal, olumluluk, değilme, kesinlik anlamları verme görevi bulunur. Kosaç ile kurulan modal yargının diğer yargı formlarından farklı ve özgün bir işlevi buradadır.

Bilginin edinilmesinde onu tasarımıyan yargı biçimleri olarak modal yargı problematik yargı, assertorik yargı ve apodiktik yargılardan meydana gelmiştir (Kant, 2015: B100).

Modalitesi bakımından yargıların birincisi olan problematik yargılar, doğrulanması (affirmate) ya da değilme (negative) olanağa bağlı olduğu yargılardır. Bu nedenle belkili ya da olanağı keyfi olan yargılar olarak değerlendirilir. Problematik bir yargı olarak “Mükemmel bir adalet vardır.” önermesinin doğrulanması kesin değil keyfi biçimde belirlenir. Çünkü bu önerme “Mükemmel bir adalet olabilir.” anlamını taşır (Kant, 2015: A75). Kant, önermesini kabul edilebilecek ve doğrulanması muhtemel bir yargı olarak düşünür. Bu tür önermede sadece ima tarzında bir iddianın bulunabileceğini ve onun “Mükemmel bir adalet var.” gibi kesin bir iddia şeklinde ibraz edilemeyeceğini belirtir.

Problematic önermeler ister doğrulansın ister değilensin her iki türden bir mantık olanağı içinde taşır. Kant’ta problematik yargı, yalnızca mantıksal olanağın ifadesi, geçerli bir önermenin serbest bir seçimi ve anlama yetisine tamamen keyfi kabul edilenidir ancak doğruluk ya da yanlışlıkları ne olursa olsun olanaklı olarak ele alındığında bile Kant için problematik yargılar gerçeğin bilgisinin koşullarını oluştururlar (Kant, 2015: A75).

Modalitesi bakımından yargıların ikincisi olan assertorik (önesürümlü, iddialı) yargılar, doğrulanması (affirmate) ya da değilme (negative) mantıksal doğruluk (truth) ve edimsellik (actual) yoluyla gerçekleşen yargılardır (Kant, 1929: A75). Bu yargı “A, B dir.” şeklinde iddia edilen ya da öne sürülen ve mantıksal doğruluğu olan yargıdır. Böyle yargıların edimsel gerçekliğini, mantıksal doğruluğunu veya varlığını bildirir. Ayrıca bunlar, olgu doğrusu olarak onaylanan ya da mantık gerçeği ifade eden yargılardır. Reymund’a göre “Paris Fransa’nın başkentidir.” yargısı gerçeğe uyar. Tarihi olgunun şartları bu duruma uygun koşulları sağlamıştır. Şartlar farklı olsaydı başka bir şehir Fransa’nın başkenti olurdu” (akt. Öner, 1986: 80). Edimselliği söz konusu olan empirik yargılar da assertorik olma özelliği taşır. Onların doğruluğu veya değilme olgusal yollarla saptanabilir yani onaylanma durumu gözleme bağlıdır.

Modalitesi bakımından yargıların üçüncüsü olan apodiktik (zorunlu) yargılar olumlandı (onaylandı) ya da değilme (inkâr edildiği) zorunluluk biçiminde ortaya koyulan yargılardır (Kant, 1929: A76). “(a+b)>a” şeklindeki analitik ve “7+5=12”, şeklindeki sentetik yargılar

matematiksel olup apodiktik (zorunlu) kabul edilir (Kant, 2000: 17). Apodiktik önermeler akıl doğrularını ifade eden yargılardır. Reymund'a göre "Dairenin çapı merkezden geçer." yargısının karşıtı, dairenin tanımı kabul edildikten sonra düşünülemez (akt. Öner, 1986: 80).

Apodiktik önerme, anlama yetisinin kendi kuralları içinde belirlenen bir assertorik önermeyi a priori olarak düşünür ve bu yolla mantıksal zorunluluğu ifade eder.(Kant, 1929: A76), Apodiktik yargılar birlikte diğer modal yargılar adım adım anlama yetisinde birleştirilir. Kant'a göre ilkin bir şey problematik bir şey olarak yargılanır sonra o assertorik biçimde doğru olarak kabul edilir ve son olarak apodiktik onaylanır. Böylelikle apodiktik yargı anlama yetisi ile bağlantılı olarak zorunluluk kazanır. Diğer yargılara karşın zorunluluk taşıyan apodiktik yargı formu, güçlü ve kesin yargılar bildirme eğilimi taşıdığı anlaşılmaktadır.

Yargılar hakkında sonuç olarak yargıda bulunabilecek her düzenlenmiş veride, "bir", "çok", "tüm" vs. örnekleri mecburen olacaktır. Kant'ın iddiasına göre öznenin "bir", "çok", "tüm", "cevher", "neden" ve benzeri kavramlarını oluşturmasını mümkün kılan, deneyimlenen şeyler, bu yargı biçimlerine göre yargılayabilmekten öteye bir anlam taşımazlar. Yargıda bulunabilecek her düzenlenmiş veride, "bir", "çok", "tüm" vs. örnekleri zorunlu olarak kullanılacaktır. Kant'a karşı yöneltilen eleştirilerden biri onun, geleneksel mantığın yargı biçimlerini tecrübenin kavramsallaştırılabileceği tek yol olarak görerek bunu temellendirme gayretinde sabitlenmesidir (Wood, 2005: 70).

4.3. Tam Algının A Priori Bilgi Formlarıyla İlişkisi

Sezgi, kategoriler ve yargılar nesnenin bilgisinin tasarılmasında çokluyu sentezler ve ona birlik verilerek onları düzenler (Kant, 1998: B130). Bu sürecin işleminde tasarımlara eşlik eden hatta onlara önsel biçimde duran bilincin varlığı söz konusudur. "Duyusal tasarımın(sezgi) çoklusunun bir bilince ait olma kipi; nesnenin tüm bilgisini, bu bilginin anlamsal biçimi olarak önceler. Kendisi nesnelerin genel olarak biçimsel bir a priori bilgisini oluşturur" ancak bu, kategoriler düşünüldükleri zaman mümkündür (Kant, 2015: A130). Kategoriler ve sezgi tasarımlarının gerçekleşmesi ancak bir bilinç sayesinde olanaklıdır.

Dış nesnenin varoluşunun bilgisi için uzay ve zaman, olması önceden gerekli görülen koşullar olarak yerini alır. Dış duyuya konu olan nesnelerin her zamanki uzayda olup olmadığının bilincine iç duyunun formu olan zaman ile varılır. Kant'ın tabiriyle ruh, dış duyuların nesnelerinin rüya ya da hayalde değil uyanıkken yerleştirilen uzamsal alanda olup olmadığını içsel olarak zamanda denetler. Böylelikle görüşlerin deneyimdeki iç ve dış bağlantıları kontrol edilerek görüşün bilgisine ilişkin deneyim bilgisi kendini kuruntu ve şüpheden kurtarır. O hâlde cisimlerin, öznenin dışında bir uzayda var olması, içsel duyunun tasarımına göre öznenin

zamanda var olması kadar kesin bir deneyimdir.¹² Bu durum sadece içsel sezginin nesnesi için değil bilinç konusunu da gerektirir (Kant: 2004: 90). İnsanın dışında uzayda empirik türden bir şeyin olduğu diğer deyişle uzayda görünüşün olduğunun anlaşılması bilinçle sağlanır.

Öznenin dışında empirik olarak, uzayda sezgisel olana¹³ ve iç duyunun görünüşlerinin bağlanmasına ruhun tanık olduğu ancak içsel anlamda kanıtlanma imkânı vardır. Kant, iç deneyimler ile ruhun zaman içindeki varlığının, dış görünüşler yoluyla (cisimlerin gerçekliğinin uzayda yer alan dış görünüşler olduğunun bilinci gibi) bilincinde olduğunu ifade eder (2004: 90). Öznenin, cisimleri uzayda tasarladığı sırada akışın içinde olan, bu esnada dış gerçekliğin farkında ve tasarımları bilinçli olarak işleyen yetilere sahip bir varlık olduğu anlaşılır.

Özne kavram aracılığıyla düşünürken yargıya ilişkin tasarımları bir bilinçte zorunlu biçimde birleştirir. Tasarımlar ancak öznedeki bir bilinçle bağlantı içine sokulduğu ve onda birleştirildiği zaman; tasarımların nesnel olabileceği hükmüne varılır. Kant'ın tezi; tüm yargıların mantıksal öğelerinin, tasarımları bir bilinçte birleştirmenin çeşitli olanaklı yolları olabileceğidir. Bunlar kavramlar olarak iş görüyorlarsa tasarımların bir bilinçte zorunlu olarak birleştirilmesinin kavramları dolayısıyla nesnel geçerli yargıların ilkeleridirler (Kant, 2000: 56). Kavram ile düşünürken yargıya ilişkin tasarımlar, özneye ait bir bilinçte zorunlu biçimde birleştirilir. Öznenin bilincindeki birleşme, algının genişlemeye uygun yapısına evrensellik ve geçerlik kazandıran rol üstlenir. Kant için bu birleşme sentetiktir ve çeşitli tasarımların birbirleriyle birleştirilmesi ve eklenmesi yoluyla meydana gelir. Deneyim; bu tasarımların bilinçle olan bağlantısı zorunlu olduğu sürece, bilinçteki görünüşlerin (algıların) sentetik bağlantısından oluşur. Dolayısıyla, anlama yetisinin saf kavramları, tüm algıların (deneyim yargılarının oluşturulmasına hizmet etmeden önce) uyması zorunlu kavramlardır. Algılar; sentetik birlikte zorunlu, evrensel(genel) ve geçerli olarak tasarımlanır (Kant, 2000: 56).

Öznenin algıların tasarımların kavramlarla eşleştirmesi esnasında "tam algı diğer adıyla bilinçli algılama" (apperception) ile meydana gelir. İnsanda algıların gerçekleştiği her esnada ortaya çıkan bilinçtir. Devamlı sürmekte olan bir bilinçtir ve bu devamlılık içinde insan tarafından varlığı çoğu kez hissedilmez. Tam algı "Düşünüyorum." tasarımıyla ilişkilidir. Kant'a göre "Düşünüyorum." tüm tasarımlara eşlik eder; aksi hâlde bende hiçbir zaman düşünülemez bir şey tasarımlanmış olur. Bu şey/tasarım ya imkânsız olacak ya da en azından benim için hiçbir şey olmayacaktır. Tüm düşüncelerden önce a priori verilebilecek tasarım olan sezgideki tüm çoklu

¹² Kant'ın söylemi, deneyimin bilgisini kuruntu ya da vehimden öte olduğuyla şüphecilik ve nesnenin yalnızca insanın tasarımı olmadığıyla öznel idealizm ile ayrılan yönlerini ortaya çıkararak transendental idealizme kapı açmaktadır.

¹³ Çünkü deneyim yasalarına göre bağları nesnel gerçekliğini kanıtlayan tasarımlara aittir (Kant, 2004: 49).

“Düşünüyorum.” ile ilişki içindeki özne ile zorunlu bir ilişkiye sahiptir.¹⁴ İşaret edilen ilişki “saf tam algı/apperception” olarak adlandırılır. Öyle ki saf tam algı, “Düşünüyorum.” tasarımını üreten bir özbilinçtir. “Düşünüyorum.” tasarımı tüm diğer tasarımlarla birlikte hareket eder onlara eşlik eder ve bilinçte bir ve aynıdır (Kant, 1998: B132). “Düşünüyorum.” ve diğer tüm tasarımlara eşlik eden arkada sürekli çalışır vaziyette duran tam algıdır. Bu aynı zamanda Ali, Ayşe gibi empirik bilincin ön koşulu olmasının yanı sıra “Düşünüyorum.” tasarımını kendi kendini tanıyan ve insanın kendisini süreklilik içinde algılamasını sağlayan evrensel bir özbilinçtir.

Kant’a göre sezgideki çoklu tasarımları özbilince ait olmasalardı tümüyle benim tasarımlarım olmazdı. Bana ait olmaları tek bir evrensel özbilinçte olmalarının koşuluna zorunlu olarak uymalarına bağlıdır. “Düşünüyorum.” tüm insan bilinçlerinde ortak ve birdir ayrıca bütün tasarımlara eşlik eden ve diğerlerinden öte bir tasarımdır (Kant, 1998: B132). Toplu düşünüldüklerinde bunların söz konusu öznenin kendisinin tasarımları olması, tasarım çoklusunu öznenin bir bilinçte kavraması ile mümkündür. Tersini düşünüldüğünde öznenin bilincinde olduğu tasarımlar kadar farklı türde “kendi”nin ortaya çıkması gibi bir sonuç doğardı. Başkaca “yalın ben” tasarımı, sezgi olmadan çokluya ait hiçbir şey vermez. Bu tasarımın olanağı yalnızca bir bilinçte birleşim aracılığıyla mümkündür (Kant, 2015: B135). Bilinçli algı ya da tam algının/apperception bir tasarımı olarak Ben’in tasarımı varoluş duygusundan başka bir şey olmayıp yalnızca bütün düşüncelerin ilişki içinde durduğu şeyin bir tasarımıdır (Kant, 2000: 47).

Sonuçta elde edilen bilginin yalnızca görünüşe ilişkin olduğunu ancak kendinde şey olarak nesnenin bilinemez kalacağı önemli bir hatırlatmadır. Kant’ın bilgi görüşlerinde öznenin bilgi formları yalnızca fenomenler dünyasının nesnelere ve onun bilgisine yönelik biçimlerdir. Nesnenin varlığının önce uzay ve zaman formlarında tasarımlanmasına bağlı olduğu süreçte fenomen olarak adlandırılır ve bilinebilir. Nesne ancak fenomen olarak bilginin nesnesine konu olabilirler. Öznenin a priori bilgi formları olan uzay ve zamanda tasarımlanamayan nesne ise numen olarak adlandırılır; numen, görülenemez ancak düşünülebilir. “Görünümler, kategorilerin birliğine göre nesnelere olarak düşünüldükleri süreçte fenomenler olarak adlandırılır. Yalnızca anlama yetisinin nesnesi olan ve duyusal olmayan bir sezgiye verilebilecek şeyler varsayılırsa bu tür şeyler numen olarak adlandırılır (Kant, 2015: A249). Numen ve kendinde şey(fenonemin gerisindeki gerçek şey) bilinemez ancak fenomen, görünen nesne hakkında öznenin bilgi yetileriyle tasarımlanmış hâliyle bilinebilir. Fenomenin bilgisine ancak bilginin oluşmasını sağlayan koşullar sağlanarak ulaşılabilir, koşulsuz olana ulaşmak zihnen mümkün değildir.

¹⁴ Kendiliğindenliğin bir edimi olan bir tasarım, duyarlılığa ait olarak değil anlama yetisine ait kabul edilir. Tasarımlar, öznenin bilincini ve nesnenin kendinden bağımsız olduğunun bilincini anlama yetisinin kendiliğindenliğine ilişkin eyleminde bulundurulur.

Numen bu koşulların sağlanması zorunlu olmadığı şeydir, burada her şey düşüncenin konusu olabilir.

5. SONUÇ

Kant a priori kavramını, birbiriyle ilişkili olmak üzere bilgiye genişleme imkânı sunan sentetik yargılar ve bu yargıların elde edilmesinde görev alan a priori formlar olarak iki anlamda kullanmıştır. Bilgi formu açısından a priori, deneyim ile iş birliğinde işlevsel bir rol üstlenir. Duyunun sağladığı empirik içeriğe düzen, biçim kazandıran zihinsel ve zorunlu kalıplar olarak anlama yetisinde yerini alır. Sentetik bilgi olarak a priori, deneyimle başlayan ama bilgi formlarıyla kesinliği sağlanan bir bilgi olma özelliğindedir. Kant, matematik ve doğa bilimlerinde sentetik a priori bilgilerin tespiti ve güvenilirliğini sağlayan ilke ile yasaları açıklama çabasıdır. Kant'ın çabasının gerisinde bilimlere (mekanik, dinamik, astronomi ve fiziğe) dair kesin bilgi arayışı bulunur. Dolayısıyla Kant a priori kavramını hem bilginin imkânında bir zemin hem de tasarlanan bilginin kendisi olarak görmüştür.

Kant'a göre bilgiyi tasarlayan öznedir. Onun a priori tanımı aynı zamanda öznenin tanımlanması olarak düşünülebilir. A priori bilgiler açısından Kant'ın özne anlayışı, rasyonalizmin deneyimi dışlar yapısıyla aklın bu dünyadan ayrı oluşu sorunu ile empirizmin deneyime bağlı öznesinin diğer öznelerle aynı bilgilere sahip olabilme çelişkisi arasında bir anlam kazandığı söylenebilir. Bu açıdan mevcut tez çalışması Kant'ın, özneler arası bilgi alış-verişini açıklamasında, bilimsel önermelerin doğruluğunu güvence altına almasında ve yeni bir özne anlayışını getirmesinde revize ettiği a priori kavramının işlevlerini serimlemiştir. Sonuç olarak Kant'ın öznenin zihinsel yapısında a priori formların tüm özneler için özdeş olduğunu kabul ederek empirizmin boşluğunu ve a priori kavramını deneyime bulaştırarak rasyonalizmin doğuştancılık yanılığını aşmaya çalıştığı ileri sürülebilir. Bununla beraber Kant'ın, deneyimin nasıl mümkün olabileceği yönünde geliştirdiği düşüncelerinin temelinde a priori kavramının olduğu görülmektedir.

Kant'ın a priori kullanımları, bilimsel yargıların doğruluğu ve kesinliği tartışmalarının gündemine yerleşmiştir. Kant, a priori bilgilerin ancak sentetik bilgilerle bir araya getirilmesiyle genişleyeceği ve bilimlerle metafizikte böyle bir yolun tercih edilmesinin faydalı olacağı kanaatindedir. Ancak metafizik duyularüstü nesnelere konu alır. İnsan aklının bu nesnelere üzerine düşünmesi onu gerçeküstü yönelimlere, kuruntu ve yanılsamalara götürdüğü anlaşılmaktadır. Bu durum metafizik hakkındaki bilgilerin sentetik a priori bilgilere dönüşme imkânını ortadan kaldırır. Teorik bilginin duyulur dünyayla sınırlandırılması Kant'ın modern düşüncenin önündeki dogma, kuruntu ve irrasyonel unsurları temizleyerek gelmesi onun felsefeye tartışılmaz katkısını uzunca bir dönem beslemiştir. “Tanrı”, “ruh”, “ölümsüzlük” gibi sezgide karşılığı olmayan kavramlara gerçeklik atfetmelerinden ötürü Kant, metafizikçileri eleştirmiştir. Ancak Kant'ın transendental görüşlerinde, sezgiyi ile kavramları deneyimden bağımsız, a priori biçimde anlama yetisine ve onun ilkelerine dayandırması hatta sezgi ile kavramları bilgiye yüksek yasallık katan

evrensel zihinsel formlar olarak belirlemesi Kant'ın metafizikçi yönünü fazlasıyla öne çıkararak onu, eleştiri getirdiği metafizikçi tavra tezat biçimde yaklaştırmıştır.

Kant, anlama yetisinde a priori bütün kökensel kavramlarının listesini kategoriler tablosunda ortaya koyar. Nicelik, nitelik, bağıntı ve kiplik kategorileri; görünüşlere ait parçaların, uzay ve zamanda ardıl ve sürekli hâlde eklenerek bütün oluşturmasını sağlar. Kategoriler, görünüşlerin büyüklükler hâlinde algılanarak ölçülmesine ve büyüklüklerin a priori geçerlilik kazanmasına ortam hazırlar. Nesne, kendi doğasında anlaşılma olanağı bulundurmazsa da anlaşılması diğer nesnelere arasında kurulan zamansal ilişkilerle mümkündür. Bu yüzden kategoriler, uzay ve zaman formu içinde verilen tüm nesnelere için gerekli formlardır.

Kategoriler konusunda getirilen eleştiriye göre Kant'ın, kategorileri olası yüklemeler olarak ön plana çıkarması asıl işlevi olan yargıyı bir bütün olarak ifade etme işlevini geri plana itmektedir. Kategorileri zorunluluğu ve güvenilirliği su götürmez bir sistem olarak sunması ve kategori sisteminin organik yapısına yaptığı sık vurgu, diğer a priori kavramlar ve bunların yapısına ilişkin araştırmaların ihmal edilmesine sebebiyet vermiştir (Paton,1936: 307). Saf Aklın Eleştirisi'nin a priori kavramlar açısından incelenmesinde Kant'ın kategoriler dışında kavramlara az sayıda yer verdiği görülür ve yanı sıra yetersiz açıklamalarda bulunduğu söylenebilir.

Kant için kavram ve yargılara zemin oluşturan yüklemelerdir. Yargıların nasıl olduğuna bakıldığında yargı özne ile yüklem "dır" ifadesiyle bağlandığı önermeler olduğu görülmektedir. Kant, analitik ile sentetik önermeler üzerinde yaptığı incelemeler sonunda analitik yargıları, zorunlu ancak durağan olup bilimleri ilerletmeyen özellikte olduğu gerekçesiyle ikinci plana alır. Sentetik önermeleri ise bilgileri genişletme imkânı bulundurması nedeniyle önde tutar. Sentetik önermelere zorunluluk kazandırmak nasıl mümkündür sorusuna " a priori yargı" yanıtıyla karşılık vermiştir. Kant için herhangi bir yargıya a priori zorunluluğu ancak yargı formlarıyla sağlamak mümkündür. Yargı formlarını empirik içerikten soyutlanarak nicelik, nitelik, bağıntı ve kiplik biçiminde transendental olarak belirlemesi Kant'ın bunları; evrensel, genel-geçerli ve bilimlere temel alınacak türde yargılar olarak kabul ettiğini gösterir. Yargının değeri ve içeriği göz önünde tutulmasıyla onun, geleneksel mantık yargılarından farkını ve özgün yanını ortaya çıkarmaktadır.

Kant yargıyı tasarımlar arasında birliği sağlayan bir karar verme eylemi olarak düşünür. Onun yargıları, tasarımları kapsayan daha yüksek bir tasarımın nesnesinin bilgisi için kullanılmasıyla olanaklı bilgilerin çoğunu tek bilgide bir araya getirmeye çalıştığı söylenebilir. Anlama yetisinin tüm hareketleri azaltıp yargılarda toplanabilir. Bu durumda yargı; karar, hüküm verme hareketi olarak düşünülebilir (Kant,1929: B94).

Yargının tasarımlar arasında birliği sağladığı sırada tasarımlarda bir sentez eylemi gerçekleşir. Özne, anlama yetisine ait sözü geçen eylemlerin farkındadır. Bunlar tahakkuk ettiğinde "Düşünüyorum." tasarımı özne bilincine eşlik etmektedir. Bütün bilinçlerin üstünde

gerçekleşen evrensel bir bilme, farkında olma “tam algı” bulunmaktadır. Özbilinç olarak tam algı, bazı kaynaklarda Kant’ın felsefesine ait bir kavram olarak nitelendirilir. Tam algının sentetik birliği ilkesi ve tasarımlar arasında birliği, sentezi sağlayan üst bir ilke olarak yerini almıştır. En uygun seviyeye gelen tasarımlar, sentetik a priori bilgi olma yetkinliğine erişmiştir. Eleştirinin asıl gayesi deneyimin olanağını sağlayan koşullar olarak sezgi, kavram ve yargılar ile insanın neyi bilebileceği, bilgisinin ne kadar genişleyebileceğinin araştırılmasıdır.

Kant, insanın nesneye ilişkin bilgisini tasarımsal olarak nitelendirir. Nesne belirsiz hâlde kendini göstererek ancak görünüş olarak bilinebilir. Onun hakkındaki bilgi görünüşün tasarımıdır. Sezgi ve kavramların sentezinden çıkan bir tasarımsal bilgi olarak ele alındığında bilgi; öznenin uyguladığı form, ilke ya da kurallar vasıtasıyla geçerlilik kazanmaktadır. Ancak nesnenin kendinde ne olduğunu öznenin bilmesi deneyimin ve insan yetilerinin sınırlılığından ötürü mümkün değildir. Yine de nesnenin tasarımsal bilgisi, nesnenin hakikat bilgisine ne kadar uyar veya karşılar sorusunun yanıtı Kant’a göre bilinemez. Yöneltilen bir eleştiriye göre Kant’ın argümanı, öznel tasarımların, görünüşten daha fazla bir şey olmadıkları fikrinin, ciddi bir şekilde ele alınmasına dayanır. Öznel tasarımlar, nesnel dünyaya bilişsel erişim sağlamak bakımından insan için vazgeçilmezdir. Fakat kendi başlarına bu dünyaya dair yanılgısız bilgi veremezler (Wood, 2005: 88). Öznenin yanılma payı bir kayıp ya da merak konusu olarak görülmez. İnsan bilinci, bilinecek içeriğe ulaşma gereçleri olan kategoriler görünüşlere doğrudan ulaşma yeteneğinden yoksundur. Zira düşünme yetisinin, duyarlılığı aşan bir ulaşım yeteneği bulunmamaktadır (Kovanlıkaya, 2014: 50). Görünüş ile gerçeklik arasındaki farklılığa ya da gerçekliğe ilişkin yanılma payına dair bir araştırmaya ilgi göstermemesine rağmen Kant’ın bilginin yasallığına ilişkin kesin kabullerinin olması düşündürücü bir durumdur.

Kant için insan, kendisini kendinde ve mutlak biçimde bilemez. Ancak kendisine görüldüğü kadarıyla, iç duyuda ve bunun biçimi yoluyla bilebilir (Kant, 2015: B158). Öznenin kendisi kendisine bir nesne olarak tasarlanmaktadır. Öznenin kendisini bilmesi de ancak deney bilgisinin ait sezgiler yoluyla mümkündür. Deneyin sınırlarının dışında öznenin kendisini algılaması ve bunun bilincinde olması mümkün değildir. Kant’ın deney anlayışı keyfi olmayıp akıl mimarisini nasıl düşündüğüyle yakın ilişkilidir. Öznenin aklının bu türden yapılanışı bilmesini bir bakıma kısıtlar. Deney sınırlarının dışında özne kendisini kendisi olarak bilemez. Teorik akılda özne aklını kullanma cesaretini kullanma yeteneğine sahip değildir. Kant’ın özne tasarımı için gereğinden fazla hududunu bilen özne tanımlaması yapılabilir (Dursun, 2006: 54). Kant’ın kendisinden önceki anlayışın bilen özneyi tözsel açıdan maruz bıraktığı birtakım kısıtlamalara karşıt biçimde geliştirdiği özne anlayışının aslında öznenin içsel unsurlarıyla kendisini kısıtlamaya gittiği anlaşılmaktadır. Aydınlanmacı perspektife pek de uymayacak bu sonuç, akla duyulan tam güveni ve öznenin konumunu sarsacak bir zemin oluşturarak özne anlayışını eleştirilere açık hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

- [1]. Adorno, T. (2015). Aşkınısallık kavramı üzerine. (Çev. M. Haydaroglu). *Cogito Dergisi*, 42, 56-85
- [2]. Akasu, B. (1999). *Kant'ın ahlak felsefesi*. İstanbul: İnkılap yayınevi.
- [3]. Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefe tarihi 2 sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [4]. Aristoteles, (1989). *Organon 1 kategoriler*. (Çev. H. R. Atademir). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- [5]. Ayer, A.J. (1998). *Dil, doğruluk ve mantık*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- [6]. Bird, G. (Ed.). (2006). *A companion to kant*. Victoria: Blackwell Publishing LTD.
- [7]. Cassirer, E. (1996). *Kant'ın yaşamı ve felsefesi*. (Çev. D. Özlem). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- [8]. Cottingham J. (2003). *Akılcılık* (Çev. B. Gözkan). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- [9]. Deleuze, G. (2011). *Kant'ın eleştirel felsefesi*. (Çev. H. Portakal), İstanbul: Cem Yayınları.
- [10]. Deleuze, G. (2000). *Kant üzerine dört ders*. (Çev. U. Baker), Ankara: Öteki Yayınevi.
- [11]. Denkel, A. (1998). *Düşünceler ve gerçekler*. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- [12]. Denkel, A. (2012). *Bilginin temelleri*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- [13]. Descartes, R. (1986). *Aklın yönetimi için kurallar*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- [14]. Descartes, R. (1997). *Felsefenin ilkeleri*. (Çev. M. Karasan). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- [15]. Descartes, R. (1984). *Metot üzerine konuşmalar*. (Çev. K. S. Sel). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- [16]. Dickers, G. (2004). *Kant's theory of knowledge*. New York: Oxford University Press.
- [17]. Dursun, Y. (2006). *Muğla üniversitesi uluslararası kant sempozyumu bildirileri, "bilme bakımından kantçı öznenin sınırları"*. Ankara: Vadi yayınları.
- [18]. Gardner S. (1999). *Kant and the critique of pure reason*, London: Routledge Publishing.
- [19]. Guyer, P. (2006). *Kant*. Newyork: Routledge Publishing.
- [20]. Guyer, P. (2010). *Kant's critique of pure reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [21]. Hanna, R. (2001). *Kant and the foundations of analytic philosophy*. New York: Oxford University Press.
- [22]. Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi*. (Çev. T. Mengüşoğlu). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- [23]. H. Holzhey, V. Mudroch. (2005). *Historical dictionary of kant and kantianism*. Toronto: The Scarecrow Press.
- [24]. Jolley, N. (2005). *Leibniz*. New York: Routledge Publishing.
- [25]. Kant, I.(1929). *Critique of pure reason* (N.K. Smith, Trans.). Newyork: The Macmillan Press Ltd.
- [26]. Kant, I. (1998). *Critique of pure reason* (P. Guyer & A. Wood, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- [27]. Kant, I. (2000). *Gelecekte bilim olarak ortaya çıkabilecek her metafiziğe prolegomena*. (Çev. İ. Kuçuradi- Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- [28]. Kant, I. (2009). *Metaphysical foundations of natural science* (Ed. M.Friedman). (Çev. J. Bennett). Cambridge: Cambridge University Press.
- [29]. Kant, I. (2015). *Arı usun eleştirisi*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- [30]. Kant, I. (2004). *Prolegomena to any future metaphysics*. New York: Cambridge University Press.
- [31]. Kovanlıkaya, K. A. (2014). *Tezahürleri sahiden bilebilir miyiz?*. Felsefi Düşün Dergisi, 3, 35-54
- [32]. Leibniz, G.W. (1939). *İnsan âkilesi hakkında yeni deneyişler*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- [33]. Leibniz, G.W. (1992). *Metafizik üzerine konuşma*. (Çev. A. Timuçin), İstanbul: Cumhuriyet Yayınevi.
- [34]. Leibniz, G.W. (2011). *Monadoloji*. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- [35]. locke, j. (2013). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- [36]. Nutku, U.(2016). *Yeni çağ felsefesinde a priori problemi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- [37]. Öner, N. (1986). *Klasik mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- [38]. Özlem, D. (2004). *Mantık*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- [39]. Paton, J. H. (1936). *Kant's metaphysic of experience*. London: George Allen &Unvin Ltd.
- [40]. Platon (1989). *Phaidon*. (Çev. S. Yetkin, H. R. Atademir). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- [41]. Platon (2005). *Devlet*. (Çev. C. Saraçoğlu, V. Ataman). Bordo Siyah Yayınları: İstanbul
- [42]. Platon (2010). *Diyaloglar*. (Çev. T. Aktürel). İstanbul: Remzi Yayınevi
- [43]. Rosenberg A. (2015). *Bilim felsefesine çağdaş bir giriş*. (Çev. İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.
- [44]. Russell, B. (2005). *A critical exposition of the philosophy of leibniz*. Newyork: Routledge Publishing.
- [45]. Smith, K. N.(1984). *A commentary to kant's critique of pure reason*. New Yok: The Macmillian Press Ltd.
- [46]. Wood, A. W. (2005). *Kant*. (Çev. A. Kovanlıkaya). Ankara: Dost Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Rukiye GÜNDOĞDU AVCI

Doğum Tarihi : 01/06/1983

E-mail : rukiweg.avci@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	FelsefeGrubu Öğrt.	Atatürk Üniversitesi	2006

Görevler :

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen (MEB)	Danişment Gazi A.L (Seyhan/ADANA)	2013